

משרד החינוך התרבות והספורט
האגף לתרבות תורנית

ת
לתרבות
יהודית
עורך: ד"ר אריה סטריקובסקי

אלברט איינשטיין ויהדותו

גיליון 270 – ניסן התשס"ו

שלמי תודה לכל המור"לים שבאדיבותם אפשרו לנו להשתמש בפרסומיהם.
הבולים שמופיעים בחוברת לקוחים מהכרזה "אלברט איינשטיין (1879-1955) האיש ופועלו" בהוצאת משרד החינוך התרבות והספורט, המרכזים הפדגוגים, אגף המפמור"ים, הפיקוח על הוראת הפיזיקה; רשות הדואר, השירות הבולאי, המחלקה לחינוך לבולאות ובאדיבותם.
תודה מיוחדת לארכיון איינשטיין, האוניברסיטה העברית עבור השימוש במיסמכים וגם עבור הייעוץ והעזרה שקיבלנו מד"ר רוני גרוס ומברברה וולף.

סדר, גרפיקה ועיצוב עטיפה: סטודיו "שחר שושנה"
הוצאה לאור: מחלקת הפרסומים, משרד החינוך התרבות והספורט

כתובת למכתבים: האגף לתרבות תורנית, משרד החינוך התרבות והספורט, ירושלים 91911
אתר אינטרנט: <http://www.education.gov.il/toranit>

ירושלים, התשס"ו

תוכן עניינים

עליו

חאמרי הערכה

6	פרופ' יששכר אונא – קווים לתולדותיו
7	ד"ר מאיר הלל בן שמאי – איינשטיין אלברט
8	רות ירדני-כץ – מאיה איינשטיין: אלברט, א-לוהים והטבע
9	רות ירדני-כץ – אצהיר שאני יהודי
10	על תוכנית לימודים לפליטים יהודים
11	פרופ' יששכר אונא – אלברט איינשטיין בין שנאה לאהבה
17	ד"ר חיים וייצמן – אלברט איינשטיין מצטרף אל משלחתנו
17	רות ירדני-כץ – ביקור באמריקה
19	אריה סטריקובסקי – עם הרב קוק
20	עליגל קפלון – על יפנים, יהודים ואיינשטיין
24	רות ירדני-כץ – הו הנעוֹרִים
24	ילדים משיבת סלנטר – ברכה ליום הולדתך
24	צילה רנץ – תיבתו של א-לוהים
25	זאב ו' ארן – אלברט איינשטיין היהודי ויהדותו
32	עזריאל קרליבך – החוקר במופלא
36	נחום גולדמן – האיינשטיין שהיכרתי
38	אבא אבן – המופלא שבדור
38	פרופ' בני מוריס – איינשטיין: נהרו, הכר במדינה יהודית!
42	פרופ' משה ימר – איינשטיין ודת
48	הרב ד"ר אליהו אביעד – הרמב"ם ואיינשטיין

איינשטיין ושיבה אוניברסיטה

50	אליסף שוורץ – קרבה יחסית
51	הרב ד"ר דב ברנרד רבל – השיבה מעניקה לך תואר

- 53 פרופסור אלברט איינשטיין – שמחתי לקבל מכם תואר
55 איינשטיין מתרים עבור ישיבה קולג'
55 זאב ר' ארן – אנא תתרמו לישיבה קולג'

על ההצעה לנשיאות מדינת ישראל

- 58 דוד בן גוריון – מה לעשות אם הוא יגיד כן?
58 אבא אבן – הצעה לנשיאות מדינת ישראל
59 אילו הייתי

המאבק בנשמתו של איינשטיין

- 59 אריה סטריקובסקי – אלברט כנגד אברהם

מכתביו

על אנושיות ומדע

- 63 משמעות החיים
63 ערכו האמיתי של האדם
63 פשיזם ומדע
63 הדתיות של המחקר
64 קופרניקוס וענווה

על יהדות וציונות

- 65 אם כן, מהו יהודי?
66 האם יש השקפת עולם יהודית?
66 התבוללות, אנטישמיות וציונות
67 חובנו לציונות
68 שתהיינה לנו אגודות סטודנטים משלנו!

- 70 הבראת היהדות – קריאה ליהודי הונגריה
70 לאחי היהודים האמריקאים: מאבק למען האפשרות להעלות קורבן
71 לאחי היהודים במונטבידאו: עלינו לשמו על קיומנו
71 לאחי היהודים האנגלים: הקהילה היהודית – ברומטר מוסרי

בחאבק

- 72 רודפים אותנו כי אנו עם התנ"ך
72 הסוס, הצבי והאנטישמיות
74 הציונות – לאומנות מבריא
74 נגד גרמניה הנאצית
76 על גרמנים ועל גרמניה
76 על פסיכופטים ואבירים
76 הפיזיקאים, הבעיה העולמית והיהודים – כנגד הספר הלבן

בחאבק על ארץ ישראל

- 78 מכתב ל"פלסטיין"
79 תשובת אלברט איינשטיין ואריך קוהלר לפרופסור היטי
80 מכתב לידיד הודי

עיונים בתורה ובמדע

- 81 אלברט איינשטיין ונילס בוהר – על האופי ההסתברותי של תורת הקוואנטום
81 פרופ' יהודה לוי – עיקרון אי-הוודאות
83 פרופ' נתן אביעזר – א-לוהים, מדע ובחירה חופשית
85 פרופ' לורנס קפלן – ר' חיים ואיינשטיין: חשיבה הלכתית וחשיבה מדעית
במחשבת הרב סלובייצ'יק

עליו

בן 15 עברה משפחתו לצפון איטליה, ואיינשטיין עצמו נטש זמן קצר לאחר מכן את הגימנסיה והצטרף למשפחתו.

בשנת 1895 ביקש איינשטיין ללא הצלחה להתקבל ללימודים במכון הפוליטכני בציריך, כשהוא צעיר בשנתיים מגיל הקבלה הרשמי. הוא השלים את לימודיו התיכוניים בשווייץ וכעבור שנה התקבל ללימודים במכון הפוליטכני. באותה העת ויתר על אזרחותו הגרמנית משום שתיעב את המנטליות המיליטריסטית הגרמנית. כעבור חמש שנים, ולאחר שסיים את לימודיו הגבוהים, קיבל אזרחות שווייצרית.

בשנים הבאות, 1900–1904, פירסם איינשטיין את עבודותיו המדעיות הראשונות. בשנים אלו גם התחתן ונולד בנו הראשון.

בשנים 1902–1909 עבד כפקיד במשרד הפטנטים בעיר ברן.

שנת 1905 היא 'שנת הפלאות' (Annus Mirabilis) של איינשטיין. בשנה זו פירסם ארבעה מאמרים ששינו את פני הפיזיקה. שניים מהמאמרים עוסקים במיבנה הקוונטי של חומר וקרינה ושניים הם הבסיס לתורת היחסות.

בשנים 1909–1914 כיהן איינשטיין כפרופסור באוניברסיטאות של ציריך ושל פראג (1911–1912). ב-1913 הזמינוהו גדולי הפיזיקאים הגרמנים בברלין לשוב לגרמניה ולהצטרף כחבר לאקדמיה הפרוסית למדעים בברלין. הוא עבר איפוא לברלין וכיהן באקדמיה עד שנת 1933.

בשנים 1905–1925 פירסם איינשטיין עבודות רבות בתורת הקוונטים ובתורת היחסות, שהיו חשובות ומהפכניות. את תורת היחסות הכללית בצורתה הסופית פירסם ב-1916. בשנת 1919 אישרה משלחת מדעית בריטית את ניבוי של איינשטיין בדבר ההתעקמות של קרן אור כוכב. איינשטיין הפך בן לילה לדמות עולמית.

כאפיזואל השירות הזולאי
ט"ז: אהרון 120 - 9 אלמליח

מאמרי הערכה

קווים לתולדותיו

פרופ' יששכר אונא

אלברט איינשטיין נולד ב-14 במרס 1879 בעיר אוֹלְם שבגרמניה. הוריו, הרמן ופאולין, היו יהודים חילוניים. בהיותו בן שנה עברה משפחתו למינכן. איינשטיין היה הילד היהודי היחיד בכיתתו בבית הספר היסודי הקתולי שבו למד. הוא קיבל שיעורי השלמה ביהדות בביתו וילד אף התעניין לתקופה קצרה בקיום מצוות היהדות. בגיל תשע עבר לגימנסיה, ואז החל להתעניין בפיזיקה, במתמטיקה ובפילוסופיה. בהיותו

באותה שנה חזר איינשטיין להתעניין ביהדותו ובצינונות, לאחר שנים רבות של התעלמות. לא עבר זמן רב עד אשר כווננו אליו חציהם של האנטישמים בגרמניה. ב-1921 נענה איינשטיין לקריאתו של חיים ויצמן ונסע איתו לביקור ראשון בארצות הברית לגיוס כספים למען האוניברסיטה העברית המתוכננת.

קעבור שנה הוענק לו פרס נובל לשנת 1921.

מאז נעשה איינשטיין לאישיות בעלת פירסום עולמי – זכו דעותיו בענייני יהדות, ציונות, חינוך וחברה לפירסום נרחב בעיתונות. מאמץ מיוחד הוא השקיע בהפצת דעותיו הפציפיסטיות והשקפותיו בעניין השלום העולמי.

בשנת 1923 ביקר איינשטיין בארץ ישראל ונשא נאום ראשון באוניברסיטה העברית (שטרם נפתחה רשמית) על הר הצופים.

את החורפים 1930/1, 1931/2, 1932/3 בילה איינשטיין בפסדנה, במכון הטכנולוגי של קליפורניה.

לאחר עליית הנאצים לשלטון בינואר 1933 התפטר מהאקדמיה הפרוסית למדעים. אל גרמניה לא שב עוד לעולם.

בסתיו 1933, לאחר ביקורו האחרון באירופה (בלגיה, אנגליה, שווייץ), השתקע איינשטיין בפרינסטון שבארצות הברית וכיהן שם כפרופסור במכון ללימודים מתקדמים. משפחתו הצליחה להציל את ספרייתו ואת ארכיונו ולהעבירם לפרינסטון.

בשנים הבאות השקיע איינשטיין מאמצים רבים בהצלת יהודים (ובייחוד מדענים) מגרמניה הנאצית ופעל בדרכים רבות למען השלום.

בשנת 1939 חתם על המכתב המפורסם לנשיא רחזולט שבו הפנה את תשומת לבו לאפשרויות הגלומות באנרגייה הגרעינית. שנה אחר כך קיבל אזרחות אמריקנית.

בשנת 1950 חתם על צוואתו האחרונה, שבה מינה את אוטו נתן ואת מזכירתו המסורה הלן דוקס לנאמני

רכושו, ואת נתן למוציא לפועל של הצוואה. בצוואה זו הוריש את כל רכושו, ובכללו הספרייה והארכיון, לאוניברסיטה העברית בירושלים.

בשנת 1952 הציע דוד בן גוריון לאיינשטיין לכהן כנשיא מדינת ישראל, אך הוא דחה את ההצעה.

איינשטיין מת ב-18 באפריל 1955 בפרינסטון מקרע במפרצת של העורק הראשי.

אלברט איינשטיין, רעיונות דעות, תירגמו מגרמנית דוד זינגר ויכין אונא, ערך יששכר אונא. הוצאת הספרים של האוניברסיטה העברית, ע"ש י"ל מאגנס, ירושלים תשס"ה, עמ' ט-י

איינשטיין אלברט

ד"ר מאיר הלל בן שמאי

איינשטיין נתפרסם כיוצרה של תורת היחסות החדשה, שחוללה מהפכה שלימה בהשקפות המקובלות על מהותם של החלל והזמן ועל יסודותיו של המדע המדויק. מפעלו זה נחשב מבחינת משקלו בהתפתחות המדע כשווה ערך למפעלם של גאלילאי וניוטון. מחשבתו לא נצטמצמה בנושא זה בלבד, אלא הקיפה את התופעות והמושגים היסודיים של המדע בכלל.

ראוי לציין שפרס נובל לא ניתן לו בעד מחקריו העיוניים בתורת היחסות, אלא בעד עבודתו הניסויית בחקירתה של תורת הקוואנטים. הרעיונות היסודיים, שהביע איינשטיין בתורת היחסות שלו, נתאשרו ע"י ניסויים, שנעשו על ידי חוקרים אחרים, היפרו את המחשבה המדעית והפילוסופית ונעשו נכסי צאן ברזל של החקירה הפיסיקאלית, הניסויית והעיונית כאחת.

הפראה זו שורשה ביסודות המחשבה העצמית של איינשטיין. היא מצטיינת באמונה עמוקה בניסוי, בעובדה ובתופעה הפיסיקאלית; אבל אין כאן דביקות סמויה בעובדה כשלעצמה ברוחו של הפוזיטיביזם המקובל, אלא גילוי היסודות של העובדות והנחתם

כמושכלות ראשונים של חוקי הטבע. כלל התופעות, ה"עולם" של איינשטיין, הוא מערכת של אכסיומות, שאינה סובלת סתירה. אולם כאכסיומות מופיעות כאן לא הנחות שרירותיות, אלא עובדות מסויימות, בדיקות ומנסות.

מחשבת איינשטיין

ניתוח המושגים המשמשים אבני בניין במושכלות ראשונים הוא סימן מובהק לשיטה האכסיומאטית החדשה במדעים היסודיים, ביחוד במתמטיקה, והוא גם אחד מן הסימנים המובהקים של מחשבת איינשטיין, שהיה לברכה לפילוסופיה ולפיסיקה כאחת. אולם האכסיומות והמושגים שאיינשטיין בונה עליהם את ה"עולם", הם עובדות יסוד נסיוניות. לשם כך לא היה צורך לגלות עובדות חדשות, ואיינשטיין לא ביקש ולא מצא עובדות חדשות של ניסויים. החומר הנסיוני והניסויי בחקר הטבע, שנצטבר במשך אלפי שנים ושהולך ומתרבה מיום ליום באלפי מעבדות המחקר, דיו לשמש חומר לניתוח אכסיומאטי, שתכליתו לחשוף את מהותו של העולם הגשמי, לגלות את מערכת חוקי היסודיים ולהעמידם על פשוטם ומיעוטם. מכאן יחסי הגומלין המהודקים שבין דרך החקר העיוני של איינשטיין, המתבטא בניסוחים מתימטיים סמליים ומופשטים, ובין החקר הפיסיקאלי הניסויי, המתבטא בתיאור התוצאות של ניסויים ותצפיות במעבדה ובמצפה כוכבים; ומכאן ההשפעה העמוקה, שהושפעו מדעותיו הזרמים הפילוסופיים של זמנו.

אישיותו

כרוב חוקרי הטבע הגדולים שבכל הזמנים איינשטיין חדור ענווה עמוקה לנוכח "רוח האינסוף המתגלה בפרטים הקלים, שאנו יכולים לתפוס ברוחנו החלושה". כמו כן הוא מוקיר את מורשת אבותיו, ולפי הכרתו באו לו מן היהדות כל אותן התכונות הטובות, שזולתן אין יסוד קיים לגדולה אנושית. "שאיפה

לחקירה לשמה, אהבת הצדק עד כדי קנאות ושאיפה לעצמאות אישית – אלה הם יסודות המסורת של העם היהודי, שהולידו בי את הרגש, ששייכותי לעם זה היא לי מתנת-הגורל... כל זמן שאנו נשארים עבדים נאמנים לאמת, לצדק ולחירות לא זו בלבד שנחיה כעם העתיק מכל העמים, אלא גם נוסיף כבעבר ליצור על ידי עבודה פוריה ערכים שיסייעו לתיקון האנושות". כפאציפיסטן עורר איינשטיין את חמתם של הלאומנים בגרמניה. אעפ"כ משפרצה מלחמת העולם השנייה הכיר בהכרח להתנגד בכוח לעריצות ונתן יד למלחמה בהיטלר. איינשטיין עמד לימין התנועה הציונית, ובפרט פעל לטובת האוניברסיטה העברית, שמתחילת ייסודה היה חבר בחבר הנאמנים שלה. מכון הפיסיקה של האוניברסיטה העברית נקרא על שמו, וכתב היד המקורי של תורת היחסות נמצא ברשותה של האוניברסיטה.

אנציקלופדיה עברית, כרך ב, בבעלות הוצאות שוקן, עמ' 993-995

מאיה איינשטיין: אלברט, א-לוהים והטבע

רות ירדני-כץ

עד גיל שתים עשרה היה אלברט דתי. במסגרת שיעורי הדת החל לגלות עניין רב במחשבה הדתית, ועולמו התרחב. הוא הרבה להרהר בא-לוהים ובטבע. בעיניו היו הא-לוהים והטבע דבר אחד. הפלא הזה המכונה טבע לא נתן לו מנוח, עד כדי כך שהפך לו למעיין מושא לפולחן. הוא חש את נוכחותו במלוא עוצמתו. באותה תקופה לא היה שום ספק בליבו שכוח עליון, אם תרצו – א-לוהים, הוא שמנווט את העולם וגורם לאיזון הנפלא הקיים בו. העובדה שלמד בבית ספר קתולי לא הפריעה לו כלל וכלל. להיפך, הוא מצא את השווה והדומה בשתי הדתות – היהדות והנצרות – וסיפורי התנ"ך והברית החדשה הרשימו אותו מאוד וחיזקו את אמונתו.

"הקשיבי, מאיה. רק הדת מסוגלת לתת משמעות כלשהי לחיים. הסתכלי סביב וראי כמה הכול מושלם: ההרים מסביב, העצים, הגשם, הרוח, השמים והכוכבים. מי אם לא כוח עליון מפעיל את כל הכוחות הללו? הטבע הוא ממש פלא, יופי מלכותי, ואני מלא הערצה ומלא התפעלות מן הדרך שבה הוא פועל. יש סדר בדברים, הכול מתוכנן ופועל ממש כמו מכונה, וכל חלק במכונה הזאת יודע בדיוק מה תפקידו ומתי עליו להיכנס לפעולה. זה ממש מדהים!"

אם להודות על האמת, הרגשתי שאינני יורדת לסוף דעתו, אבל הדברים נחרתו בזיכרוני. הוא כבר היה בן שתים עשרה אז וידע לבטא בצורה מאוד ברורה, אם כי באיטיות רבה, את מה שהרגיש. למרבה הצער, הורינו לא הבינו לליבו ולא הבחינו בסערת הרגשות העצומה שהתחוללה בנפשו. הוא היה צריך להתמודד לבדו עם כל השאלות שהטרידו אותו. וככל שהלכו ורבו ותשובות לא היו לו – הוא נאחז בדת.

אלברט איינשטיין, סיפורו של גאון, בית הוצאת כתר, ירושלים. עמ' 27-28

אצהיר שאני יהודי

רות ירדני-כץ

אלברט המתין בסבלנות להזמנה המיוחדת. כשהגיעה, בישר לאשתו את החדשות.

"יש לי הפתעה בשבילך, מילָבָה..."

מילבה תלתה בו מבט סקרני והמתנה למוצא פיו.

"לפני כמה שבועות קיבלתי הזמנה רשמית מאוניברסיטת פראג, על שם קארל פרדינאנד, והם מציעים לי משרת פרופסור מן המניין. ואת יודעת, זו אוניברסיטה בעלת שם, יוקרתית מאוד."

מילבה באמת הופתעה, אך לא שמחה. היא נולדה וגדלה באזור ההוא, והזיכרונות שנשאה עמה משם לא היו נעימים. האפשרות לחזור לשם לא היתה לה בבחינת בשורה טובה.

אני זוכרת את אחת השיחות שלנו, באחד הטיולים של ימי ראשון לפונדק של היינריך. זה היה יום שמזג האוויר מחייך בו. השמש שלחה קרניים חמימות. האוויר היה צח וכל הצבעים שבטבע זהרו. השמים הכחולים, העצים הירוקים והסגולים, הפרחים האדומים, הצהובים והכחולים – כל אלה שבו את העין ואת הלב. אלברט ואני צעדנו בראש הטור – אלזה לא היתה אתנו באותו יום – ואלברט החל לדבר על הנושא שהעסיק אותו מאוד באותם ימים:

"כמה חבל, מאיה, שההורים אינם דתיים. הייתי רוצה לחיות כאדם דתי שקם בבוקר, מתפלל ומקיים את כל המצוות הלכה למעשה."

"ומי מפריע לך לעשות זאת?"

"הרי את מכירה את אבא. הוא כל כך גא בעובדה שהוא אדם חופשי ומשוחרר מכל אמונה דתית. את מתארת לעצמך את אבא עורך קידוש ביום שישי עם כניסת השבת, או מניח תפילין בכל בוקר? הרי הוא נגד כל פולחן ונגד כל טכס דתי."

שתקתי, ואלברט המשיך:

"ואנחנו גם איננו חוגגים את החגים והמועדים. לימדו אותנו רק לכבד את עשרת הדיברות, ובכל השאר לא ניכר כלל שאנחנו יהודים!"

"אבל אלברט, למרות כל מה שאתה אומר, שאין אווירה דתית בבית ושלא מורגש במה אנחנו יהודים, בכל זאת מצאת לך דרך פרטית ליצור קשר עם הא-לוהים. אינך אוכל בשר חזיר, אתה מתפלל לא-לוהים ואפילו חיברת תפילות ומנגינות משלך. התפילה שהשמעת לי שלשום בחדר שלך בסודי סודות, כדי שההורים לא ידעו דבר וחצי דבר, היא ממש נפלאה. באמת."

אלברט עצר מלכת וכך עשיתי גם אני. הוא הסתכל עלי במבט שהיה רך ונעים כל כך, עד שהביק אותי. הוא היה מרוצה מהמחמאה שנתתי לו. אחר כך אמר:

אלברט המשיך:

"להצעה היו מצורפים טפסים שהיה עלי למלא, ואכן כך עשיתי. אחת השאלות שם היתה לאיזו דת אני משתייך. עניתי שאינני משתייך לשום דת. הטפסים הוחזרו אלי בצירוף מכתב שבו אני נדרש למלא אותם כראוי, כלומר להצהיר מהי הדת שלי..."

"וכיצד תענה על השאלה הזאת?"

"אם מאלצים אותי להשתייך לדת כלשהי, אין לי ספיקות בעניין הזה. אכתוב: 'משתייך לדת משה'."

מילבה הגיבה בזעם: "אתה, שבמשך שנים רבות טענת שאתה 'אזרח העולם' ושאינך שייך לשום מסגרת דתית שהיא, תיכנע עכשיו ותצהיר שאתה יהודי?"

"כן, השיב לה אלברט בקור רוח ובנחת, 'הגויים הם שמאלצים אותי לשמור על השתייכותי הדתית. הדעות שלי על אמונה ועל חופש הפרט אינן תואמות את דעותיהם של פקידי הקיסר. הם עומדים על כך שאצהיר שאני יהודי, וכך אעשה. אחרי הכול, מילבה, זו האמת."

"אם כך, אני מבינה שאתה מתכוון להיענות להזמנה."

"אינני יכול לסרב להצעה מפתה כל כך. אזכה בהעלאה בדרגה, אהיה חבר מן המניין, ומשכורתי תגדל. אלה סיבות כבדות משקל. נוסף על כך כאן, בציריך, אין לי עכשיו אפשרות של קידום. עמיתי מתנגדים להעלאתי בדרגה מסיבות הידועות רק להם, והמעבר לפראג יעניק לי גם הכרה וגם קידום."

"אילו אני הייתי צריכה להחליט, ההחלטה היתה שונה."

"אין ממה לחשוש, מילבה, השינוי הזה יהיה רק לטובה. בכל מקרה, נראה לי שאין לנו מה להפסיד. להיפך."

למילבה לא היתה ברירה, ובחודש מארס 1911 עברה משפחת איינשטיין מציריך לפראג.

בזמן שהותו בפראג התודע אלברט אל אנשי הקהילה היהודית. הם קיבלו אותו בזרועות פתוחות ושיתפו אותו בכל האירועים, והוא התקרב אליהם. אחר כך

צעד עוד צעד אל יהדותו והצטרף אל הקהילה כחבר מן המניין. זו היתה הפעם הראשונה מאז ילדותו שהיה קרוב למתרחש בקהילה היהודית ושמע מה הן הבעיות המעסיקות את היהודים.

בקהילה של יהודי פראג התקבצה קבוצה של צעירים משכילים שהושפעה מאוד מתורתו של הפילוסוף היהודי מארטין בובר, שחי באותה עת בגרמניה. מעייניהם של צעירים אלה היו נתונים לספרות, לפילוסופיה, לאמנות, לתיאטרון; אבל עם זאת היו שייכים לתנועה הציונית והפיצו בקרב אנשי הקהילה את מטרות הציונות.

בקבוצה זו נכללו הוגו ברגמן, מאקס ברוד ופראנץ קאפקא, שלושתם נולדו בפראג, ושלושתם היו סופרים והוגי דעות. הצטרפותם לתנועה הציונית היתה פריצת דרך, כיוון שהיו דמויות בעלות שיעור קומה, וקולם נשמע.

הצעירים הציונים פעלו בעיקר בקרב היהודים המתבוללים ועשו כל מאמץ להחזירם ליהדות. אחד הנושאים שהעסיקו אותם היה התגברות האנטישמיות. הם הבינו שהפתרון לבעיית היהודים הוא כינון מדינה עצמאית בציון, או – כפי שקראו לה באותם ימים – פלשתינה, וטענו שרק שם ימצאו לעם יהודי זהות, כבוד, "בית לאומי".

שם, עמ' 78-81

על תוכנית לימודים לפליטים יהודים

בשנים 1920 – 1922 התקיימה באוניברסיטת ברלין תוכנית לימודים עבור פליטים יהודים ממזרח אירופה. איינשטיין היה פעיל בהקמת התוכנית ואף לימד בה מתמטיקה ופיסיקה. התוכנית כללה גם מזרחנות, ומסתבר שזו הייתה דרך להגניב אליה לימודי יהדות. בהענקת שמו לתוכנית העניק לה איינשטיין יוקרה והבטיח את קיומה. להלן התכתבות של א' איינשטיין ול' לנדאו עם שר החינוך הגרמני קונראד היינך [העורך].

אקווארד היינר
19 אפרואר 1920
ברלין

מכתב מקונארד היינר לליאופולד לנדו.
(ברלין 20 למרץ 1920)

...זנלע אבקשה שהלשט ביחז עס פרופ' איינשטיין ז- 19 אפרואר שנה זו. הנני מתכבד להשיב לך שגלל סיבות הומניטריות אינני יכול שלא להכיר בסבלם של הסטודנטים הזרים שלא התקבלו לאימונים אקדמיים. אי אכן, הנני נתן את הסכמתי שההוצאות שצוינו בבקשתכם יקראו בשם "קורסים של פרופסורים מהאוניברסיטה של ברלין, המוכרים על ידי המדינה". מכל מקום, הנני אהדלשי באופן מפורש שההסכמה הזאת לא תהא בהתאם לאופן הבקשה, רק אסטודנטים זרים המתגוררים כאן כרגע, ולא אספק עילה להסדר של קצת.

אשמח לקבל ממך בקרוז דיווח על פתיחת ההוצאות ומספר המשלמים.

השר לענייני חינוך

היינר

מתוך כתבי איינשטיין, פרינסטון יוניברסיטי פרס, כרך 9, עמ' 264-265, תרגמה מאנגלית: עליגל קפלון.
תודתנו לברברה וולף שהעמידתנו על קיום ההתכתבות ומשמעותה.

אלברט איינשטיין בין שנאה לאהבה (1919 - 1922)

פרופ' יששכר אונא

בתאריך 17 בנובמבר 1919 מקבלת גב' פאולין איינשטיין גלויה מבנה, אלברט. "היום - חדשות משמחות, ה"א לורנץ הודיע לי במברק שהמשלחות הבריטיות אכן הוכיחו בפועל את התעקמות קרן אור בקרבת השמש...".

פרסומים של תוצאות אלה בעיתונים היה האות למהפך השני בחיי א' בין-לילה הפך א' לגיבור עולמי

אשר המדעים, האמנויות והחינוך

ישנם כיום כ-200 צעירים זרים האומדים בברלין. צעירים אלה הגיעו מרוסיה, פולין, בולגריה, רומניה ואיטליה. הם ברובם יהודים ממלחמת אירופה שלא ניתנה להם הזדמנות לעבור את מבחני הכניסה לאוניברסיטאות המקומיות (שבזמנים קודם לכן, הגיעו איינשטיין ואנצו בקשה להינר שישכים לקיים קורסים מיוחדים עבור סטודנטים אלה - יהודים ברובם - ממלחמת אירופה). כיון שמדובר בצעירים שגלל סיבות שונות אינם יכולים לעמוד בארצותיהם, החלטנו אנו החמומים מטה, אספק את הצורך וארלן עבורם קורסי-אימוץ מיוחדים. הם צריכים להתחיל לעמוד ללא דיחוי ולא לאבד זמן נוסף, כי גם כך אימודיהם הופרעו קשות בגלל המלחמה והמחסור. קבלתם לאימונים צריכה לכלול את אותם גושבים זרים זמניים שכבר למדו אימוני הכנה המקבילים לאלו הנדרשים בארצותיהם. רשימת המרצים האוניברסיטאים שהביעו ענין עתה נכונת להשגל, וכן קורסי האימוץ המתוכננים, מצורפת לך.

מיותר להסיר דבטחון גמור ששום מעשה לא יגרום בכך למדינה או לקהילה. ואם לא תהיה כל שאילה אם לקורסי האימוץ ינתן הכרה מקומית כמלכים בנקודות אקדמיות.

...ואכן, כדי שנוכל להתחיל את הקורסים מוקדם ככל האפשר, האם נוכל לבקש, בכל הכבוד הראוי, לזרז את היזכי האישור?

א' איינשטיין, ז' אנצו

– המדען המפורסם והחשוב ביותר על כדור הארץ.

שינוי זה במעמדו של א' חיטל את חייו הפרטיים לחלוטין. זמן קצר לאחר מכן הוא כותב לידידו, הפיסיקאי מקס בורן: "אני נרדף על ידי העיתונות והציבור הרחב במידה כזאת עד שאני בקושי נושם הס מלהזכיר עבודה ראויה" (9.12.19). במכתב אחר הוא כותב: "אני מקולל כמו מידאס המיתולוגי; אלא שכל מה שהוא נגע בו הפך זהב, כל מה שאני נוגע בו הופך לאייטם עיתונאי".

נושא הרצאתי היום הוא שתי תוצאות חשובות שנבעו מהשינוי בחיי א':

(א) התעצמות השנאה כלפיו מצד האנטישמים ובמיוחד המלחמה בתורת היחסות שהוכרזה על ידי קהילת הפיסיקאים ה"אריים".

(ב) העניין הגדל והולך בצירופו של א' למשימה הציונית וגיוסו לפעילות אינטנסיבית.

חיים ויצמן, נשיא ההסתדרות הציונית הצליח לזכות בתמיכתו של א' לאוניברסיטה העברית המתוכננת.

בתקופה שאנו דנים בה כיהן א' כחבר האקדמיה הפרוסית למדעים בברלין. הכבוד הרם של חברות (במשכורת מלאה וללא כל מחוייבויות פורמליות) באקדמיה שהוענק לו על ידי מקס פלאנק, הפיסיקאי הגרעיני הדגול, היה הסיבה היחידה לכך שא' חזר לגרמניה, ארץ הולדתו, שמעולם לא אהב.

שנאה: אינשטיין וחבורת ה"אנטי- יחסותיסטים" בע"מ

החל משנת 1918 ואילך זכתה תורת היחסות להכרה רחבה בקרב מדענים ברחבי אירופה. חלקם תרמו תרומות נכבדות לפיתוחה: בהולנד – לורנץ, דה-סיטר, נורדסטרום ופוקר. בגרמניה – המתמטיקאי הגדול דוד הילברט, וכן פליקס קליין, אמי נטר, יעקוב גרומה ואחרים. בשוויץ – הרמן ווייל היה תומך ותורם נלהב ובקמברידג' – ארתור אדינגטון היה נושא הדגל של

העולם דובר האנגלית. ברומא – מתמטיקאים ובמיוחד טוליו לוי-צ'וויטה. בווינה – שרדינגר, תירינג, באואר ואחרים. חלק מהביקורת על התיאוריה היה בעל אופי מדעי טהור. אבל כמה מן המבקרים היו מונעים על ידי שנאה ואנטישמיות וכך – לשלילה מוחלטת של תורת אינשטיין. הבולטים שבהם היו ארנסט גברקה (1878–1960) וחתן פרס נובל פיליפ לנארד (1862–1947), שהיה ראש המכון לפיסיקה באוניברסיטת היידלברג הנכבדה. שני אלו היו פיסיקאים נסיונאים. לנארד פיתח אידיאולוגיה גזענית עוד בשנות השלושים של חייו, בשלהי המאה ה-19. כשערך את כתביו של מורו היינריך הרץ (מגלה הגלים האלקטרומגנטיים) "גילה" שהמכניקה העיונית של הרץ "נגועה" בשל מקורו היהודי – "פיסיקה יהודית".

בשנת 1905 זכה לנארד בפרס נובל על ניסוייו בקרני קתודה (שכלל את גילוי האפקט הפוטואלקטרי המראה שהעלאת עוצמת האור מגדילה את מספר האלקטרונים הנפלטים ממתכת אך לא את האנרגיה שלהם. זו האחרונה, תלויה רק באורך הגל של האור).

אותה שנה עצמה הייתה כידוע "שנת הפלאים" ("Annus Mirabilis") של א' הצעיר (המהפך הראשון בחייו), שפרסם באותה שנה חמישה מאמרים בעלי חשיבות עליונה (אחד מהם – ההסבר לתוצאות של לנארד בדבר האפקט הפוטואלקטרי – זיכה אותו בפרס נובל כעבור שבע עשרה שנה).

לנארד נסחף עם הגל הגואה של פטריוטיות ולאומנות. רוב המדענים חזרו בסופו של דבר לעמדה מפוכחת יותר, אך לנארד התמיד בעמדתו הלאומנית – קיצונית. הוא היה מחברו של כתב פלסטר: "אנגליה וגרמניה בעת המלחמה הגדולה", בו טען שהבריטים גנבו בשיטתיות את עבודותיהם של החוקרים הגרמנים תוך הסתרת המקור.

לאחר מפלתה של גרמניה ראה עצמו חייב, כמורה, להסית את הסטודנטים הצעירים כנגד המפלגות שבשלטון ברפובליקה הוויימרית. הוא שנא את גישתן הדמוקרטית והאנטי-מיליטריסטית. הרצאתו האחרונה בפיסיקה, בשנת 1919, הסתיימה במלים:

"אנו אומה ללא כבוד מפני שאנו אומה שהוסר נשקה. מי שאינו מסוגל להתנגד אינו שווה מאומה. מי אשם בהשפלתנו? – השלטון הנוכחי. עשו הכל, כך אני מקווה, כדי שבשנה הבאה תהיה לנו ממשלה אחרת".

בשנים 1936-37 פרסם לנארד ארבעה כרכים של פיסיקה ניסויית בשם: "פיסיקה גרמנית". ההקדמה פותחת בקריאת מלחמה של המחבר: "פיסיקה גרמנית? ישאל השואל. באותה מידה יכולתי לומר פיסיקה ארית או פיסיקה של האדם הנורדי, פיסיקה של חוקרי הממשות, מחפשי האמת, הפיסיקה של אלו שייסדו את מדע הטבע. 'המדע הוא בינלאומי וכך יישאר' עשוי להשיב מאן דהו. הוא טועה! לאמיתו של דבר, המדע ככל מוצר אנושי נקבע על ידי הגזע, נקבע על ידי הדם".

אחרי נובמבר 1919 כשא' הפך לפיסיקאי המפורסם בעולם, ובוודאי הידוע והמוערך ביותר מבין הפיסיקאים בגרמניה, הופנתה השנאה האנטישמית של לנארד ישירות כלפי א' הקנאה עוד ליבתה שנאה זו. הוא ייחס את הרעש בעיתונות, בעקבות אישור תורת היחסות הכללית, להסכם בין א' לעיתונות היהודית. כאשר ארגון בשם "ארגון מדענים גרמנים לשימור המדע הטהור", שנוסד בידי לאומנים אנטישמים, פתח במלחמתו המרושעת נגד א' בברלין, בקיץ 1920, התנדב לנארד לעמוד בראשו. א' נוכח בשתי הרצאות פומביות אנטי-יחסותיות שאורגנו על ידם ב-24 לאוגוסט 1920 באולם התזמורת הפילהרמונית (!) של ברלין.

(חישבו על כך – הרצאות "מדעיות" כביכול על תורת היחסות הכללית באולם ענק זה במרכז ברלין. שמו

של א' בצירוף השנאה האנטישמית העזה היו, ככל הנראה, כוח משיכה מעולה לקהל הרחב). באסיפה זו שמע א' את משמיציו טוענים שהוא מחפש את הפרסום, שולט בעיתונות, גונב רעיונות וטועה בגדול. טיעונים מדעיים רציניים נזנחו לגמרי.

א' (בן 41) רתח מכעס והרגיש שהוא חייב להגיב בפומבי. וכך עשה. במאמר שהתפרסם ב"ברלינר טאגבלאט" (עיתון יומי עממי) כעבור שלושה ימים. הכותרת: "תגובתי על חבורת האנטי-יחסות" (כרך 7 מסמך 45). וכך פותח א' במאמרו:

"תחת השם היומרי 'ארגון מדענים גרמנים' התאספה חבורה צבעונית שמטרתה הוקעתה של תורת היחסות והוקעת, כיוצרה, בעיניהם של לא – פיסיקאים. נוכחתי לאחרונה בהרצאותיהם של מר ווילנד ומר גברקה באולם הפילהרמונית ברוח זו. ברור לי לחלוטין, שהם אינם ראויים לתשובה פרי עטי מפני שיש לי סיבות טובות להניח שמניעים שאינם חיפוש האמת מונחים ביסוד יוזמתם. (לו הייתי לאומן גרמני, עם צלב קרס או בלעדיו, במקום יהודי ליברלי בעל נטיות בינלאומיות, אזי...)..."

פרסום המאמר הזה הזעיק את ידידו של א' בקהיליית הפיסיקאים. אצטט כמה מן התגובות:

פאול אהרנפסט, ידיד קרוב ויקר של א' (28.8.1920) כמה חבל שאתה ולא פלאנק, למשל, הגבת. אני מדוכדך נורא מכך שנסחפת לתוך הזבל הזה... אשתי ואני ממש איננו מאמינים שאתה כתבת זאת במו ידך. הוא מכיל תגובות שהן לחלוטין לא אינשטייניות. אם באמת כתבת זאת, משמעות הדבר שהחזירים המנוולים הללו הצליחו להבקיע אל תוך נשמתך..."

מקס פלאנק (5.9.1920): "עם שובי לגרמניה הגיעוני החדשות בדבר החזירות הזאת שלא תיאמן". גם הוא מודאג שאלו יגרמו לא' לנטוש את ארצו, עונש כבד מדי למדע הגרמני, ולידידו המדענים.

הגי ומקס בורן (8.9.1920):

התעצבנו מאוד מהאינטריגות המסריחות שבהן מענים אותך". גם הם מבקרים את מאמרו שאינו מתאים לו כלל.

למחרת משיב א' לזוג בורן מכתב נחמד. הקשיבו! "אל נא ברוגזכם עלי. כל אדם חייב להקריב מידי פעם והפעם קורבן על מזבח הטיפשות. זאת עשיתי במאמרי".

עד כאן, באשר לשנאה. עתה לאהבה...

אהבה: אינשטיין והאוניברסיטה העברית

א' גדל במשפחה חילונית ומתבוללת לחלוטין. אך, בהיות א' בן 11 (!), החליט על דעת עצמו להיות יהודי דתי. תקופת הדתיות הסתיים כעבור שנה כשהחל לקרוא ספרי מדע. יהדותו הפכה בלתי רלבנטית לחלוטין עברו עד לשובו משווייץ לגרמניה בשנת 1914 (בגיל 35).

במכתב לחבר הוא כותב: "גיליתי בפעם הראשונה שאני יהודי. גלוי זה חייב אני יותר לגויים מאשר ליהודים...ראיתי יהודים נכבדים נתונים ללעג וקלס, מראה שדימם את לבי. ראיתי כיצד בתי-ספר, עיתונים קומיים וכוחות אין ספור של הרוב הגויי חותרים תחת ביטחונם העצמי של רבים, ובהם הטובים שבאחיי היהודים. חשתי, שלא אוכל להרשות שכל זה יימשך". האנטי-שמיות הנמרצת כנגד יהודים ילידי מזרח אירופה בגרמניה (ובמיוחד בברלין) "העירו את רגשות הלאומיות היהודית שבתוכי".

עוד במכתב מיוחד מרץ 1919 הוא כותב לידידו האהוב פאול אהרנפסט: "מה שמשמח אותי ביותר הוא המימוש של מדינה יהודית בארץ ישראל (פלשתינה)" (היה זה לאחר הצהרתו של נשיא ארה"ב ווילסון שהוא תומך במדינה כזאת).

אולם, היה זה חיים ויצמן המנהיג הציוני הגדול והפיקח שהצליח לגייס את א' לפעילות ומסירות. הוא הבין כמה חשוב הדבר לכלול את שמו של א' בין

תומכי העניין הציוני. כמו כן הבין שלא קל יהיה לגייס את א', בעל הנטיות הקוסמופוליטיות, לאירגון בעל אופי לאומי. וכך צץ הרעיון המבריק לשתפו בעניין האוניברסיטה העברית בירושלים, חלומו הגדול והיקר של ויצמן.

המנהיג הציוני בגרמניה, קורט בלומנפלד, פנה לא' אינשטיין לנסוע עם ויצמן לארה"ב כדי לשכנע את היהודים שם לתרום מכספם להקמת האוניברסיטה. התאריכים שבהם תוכננה הנסיעה חפפו עם התאריכים של וועידת סולביי (Solvay), הראשונה שלאחר מלחמת העולם הראשונה. וועידות סולביי היו הוועידות המדעיות החשובות והיוקרתיות ביותר באותה תקופה, כפי שיודע כל סטודנט מתחיל בתולדות המדע המודרני. וועידה זו אורגנה על ידי לורנץ ואהרנפסט. א' היה הפיסיקאי הגרמני היחיד שהוזמן אליה ואין ספק שהיה אמור להיות האטרקציה בוועידה זו. ב-22.10.1921, א' כותב ללורנץ, הפיסיקאי הנערץ על א' (רבים אומרים שהתייחס אליו כאל אב): "הזמנתי ביזמתך לוועידה בבריסל שימחה אותי שמחה אדירה. עתה עלי לבשרך שלא אוכל להופיע. בטוחני שתסכים עם צעדי משום שהוא נוגע לתוכנית של הציונים לייסד אוניברסיטה בירושלים. התבקשתי לנסוע אתם לאמריקה, מפני שהם מאמינים שבעזרתך יהיו היהודים העשירים האמריקנים שמחים יותר להקריב קורבנות. פנטסטי, ככל שזה יישמע, עדיין מאמין אני שהם אינם טועים. היות ויחזמה זו מונעת קרוב מאוד ללבי ומאחר שאני מרגיש שכיחודי עלי לתרום במירב כוחי להצלחתה, הסכמת".

בתאריך 1.3.1921 א' כותב לידידו הקרוב אהרנפסט: "...נפל דבר אשר בגינו תכעס עלי מאוד. ב-23 לחודש מרץ נוסע אני, כולל אשתי, לאמריקה כדי לעזור לציונים באיסוף דולרים לאוניברסיטה בארץ ישראל. את הרצאותי בליידן יהיה צורך לדחות, כמו כן אעדר מוועידת סולביי. צר לי, אך אי אפשר לעשות הכל. אני

מאמין בכל לבי שנוכחותי באמריקה תקל על משיכת כספם של בעלי הדולרים. רואה אני אותך ופניך הכועסים; בכל מקרה – אינני יכול לשנות עוד דבר”.

במכתב מויצמן (28.2.1921) לא’ הוא מודה לו בכל ליבו, על הסכמתו ומציע ששלמה גינזברג (בנו של אחד העם) יצטרף לנסיעה כמזכירו הפרטי. (גינזברג – לימים גינוסר) היה מאוחר יותר האדמיניסטרטור של האוניברסיטה העברית (1935). אף בצידם של המלאכים ימצא תמיד מישהו בתפקיד השטן. במקרה דנן היה זה הכימאי הדגול, חתן פרס נובל, פריץ האבר. הוא היה ידידו של א’ אף כי מבחינות רבות היה ממש האנטי-תזה שלו. עליו כותב ויצמן בזכרונותיו (מסה ומעש עמ’ 352): “האבר היה חסר כל כבוד עצמי כיהודי”. האבר היה יהודי מומר ושוביניסט גרמני קיצוני. וכך כותב האבר לא’ (9.3.1921) כשהוא מנסה בכל כוחו להניא אותו מלנסוע לאמריקה כדי לשמור על נאמנות לאחיו הגרמנים: “... אם בשעה זו תיסע לאמריקה שנשיאה מתנגד לשיחות שלום עם גרמניה, אם בשעה זו תיסע ביחד עם ידידים אנגלים, בה בעת שהסנקציות שהם הטילו עלינו מדגישים בצורה החריפה ביותר את השנאה בין אנגליה לבינינו, הרי יהיה בכך משום הצהרה פומבית, קבל העולם כולו, שאינך יותר מאיזה שווייצרי המתגורר בדרך מקרה בגרמניה. האם, באמת, תרצה בזאת עכשיו? כעת הוא הזמן שבו הנאמנות לגרמניה מחייבת הקרבה... האנגלים והבלגים רוצים להפשיט את שמו של אלברט אינשטיין מגלימתו הגרמנית. אם תיתן ידך לכך – יסבלו היהודים הגרמנים בשל כך. אם בשעה זו תתיידד עם אנגלים תהיה זו הוכחה לחוסר נאמנותם של היהודים... וכו’”. תשובתו של א’ (מאותו היום):

“... כמובן שאינם זקוקים לי בשל יכולתי או כישרונותי, אלא אך ורק בשל שמי, הם מאמינים שכוח המשיכה שלו יוביל לתוצאות סבירות בקרב בני עמי העשירים בדולרים. על אף נטיותי הבינלאומיות חש אני תמיד בחובה לעזור ככל שאוכל לבני עמי הנרדפים והמדוכאים. לכן הסכמתי בשמחה, מבלי שנצרכתי

ליותר מ-5 דקות של מחשבה. נסיעתי היא, אפוא, הרבה יותר מעשה של נאמנות מאשר של חוסר-נאמנות...”.

חיים ויצמן ששמע על מכתבו של האבר (קרוב לוודאי מא’ עצמו) לעולם לא סלח לו על כך, כפי שהוא מספר בזיכרונותיו.

לא אוכל להמשיך במהלך הכרונולוגי בלא לבצע קפיצה קצרה אל העתיד. כעבור 12 שנה (1933) נבעט האבר ממשרתו הרמה כמנהל המכון המלכותי הפרוסי (על שם הקיסר ווילהלם) ככלב שוטה. וכך כותב ויצמן בזיכרונותיו (מסה ומעש): “... היה עליו לנטוש את ברלין בחופזה ערום וחשוף מכל וכול – מעמד, רכוש, כבוד – ולהימלט כפליט ללונדון, חולה, סובל מאנגינה פקטוריס, לא ממש חסר פרוטה, אבל עם רזרבה צנועה ביותר. הלכתי מייד לפגשו ומצאתיו שבור, מבולבל, מסתובב הנה והנה בתוך ווקואום רוחני ומוסרי”. רק עתה הבין האבר עד כמה הייתה עמדתו של א’ חכמה מזו שלו. ויצמן מנסה לנחם את האבר ולעודדו להתחיל מחדש בארץ ישראל. זמן קצר לאחר פגישה זו כותב האבר מכתב ארוך לא’ (אוגוסט 1933), שבו הוא מתאר את מצבו החדש והעלוב, ומבקש את עצתו בעניין הליכה לארץ ישראל. כמו כן מתחנן הוא בפני א’ שישלים עם ויצמן (הם רבו על רקע חילוקי דעות בכול הנוגע לניהול ענייני האוניברסיטה העברית) למען האוניברסיטה העברית. האבר עשה תפנית של 180 מעלות בדעותיו. את מכתבו הוא מסיים במלים: “בכל חיי לא הייתי יהודי כל כך כעכשיו”.

א’ משיב להאבר (9.8.1933): “האבר יקר, שמחתי מאוד לקבל ממך מכתב כל כך מפורט ובמיוחד התמלאתי שמחה על כך שאהבתך משכבר לחייה הבלונדית הצטננה במקצת... מי היה יכול לחלום על כך שהאבר האהוב שלי ייהפך לדוברו של העניין היהודי, או ליתר דיוק, העניין הציוני...”.

קבלת הפנים בניו יורק

להלן תיאורו של ויצמן את פרשת הגעתם לניו יורק (מסה ומעש 264):

זכורני, שהגענו לנמל ניו-יורק לעת הצהריים בשבת, 2 באפריל 1921. ואיש ממנו לא ידע איזו קבלת-פנים מחכה לנו. כחצי תריסר סירות נושאות יידיים ועיתונאים יצאו לקראתנו. וכל שעות אחרי הצהריים ירד עלינו מבול של שאלות ותשובות, שנראו לנו כעונש מן השמים, אף כי באו מתוך כוונה טובה. הואיל והייתה שבת, לא יכולנו לעלות על היבשה עד שקיעת החמה; ולא הייתה לנו ברירה אחרת. איינשטיין, היה כמובן, המטרה הראשית; שמו היה מעין מופת בימים ההם, והעיתונאים השתוקקו להוציא מפיו הסבר בהיר ופשוט לתורת היחסות. כשלא הצליחו בזה, פנו ישר אלי, באומרים: 'הרי גם אתה, ד"ר ויצמן, איש מדע'...

אמרנו, כמובן, ללכת מן האנייה ישר למלוננו, להשתקע שם ולהתחיל בעריכת תכנית פעולתנו. אבל עשינו את חשבוננו פשוט בלי בעל ביתנו, שהיה, כפי הנראה - כל יהדות ניו-יורק. זמן רב לפני המנחה התחילו מופיעות משלחות בנמל ואפילו על הרציפים. יהודים אדוקים לאלפים הלכו ברגל כל הדרך מברוקלין ומברונקס להקביל את פנינו. אחר כך באו המכוניות, כלן מקושטות בדגלים. מכונית מכונית וצופרה, וכל צופר הופעל כהוגן. כשהגענו אל המסילה היה כל אזור הרציפים מין אנדרלמוסיה של אנשים, מכוניות ושוטרים רוכבים. המכונית אשר אמרנו כי היא תסיענו מהר ובלי רעש אל בית מלוננו, הייתה כמאסף לתהלוכה עצומה, ששירכה את דרכה לאורך כל החלק היהודי של ניו-יורק. הגענו לקומודור בשעה 11 וחצי, בקירוב, עייפים ויגעים, רעבים וצמאים, מבולבלים לגמרי. האולם הגדול של המלון היה אף הוא מלא מפה לפה המון נלהב אחד; אנוסים היינו להקשיב לכמה נאומים וברכות, זכורני, שעניתי משהו. רק שעה ארוכה אחרי חצות באנו בחדרינו.

מייד עם שובו מהמסע הוא כתב לפאול אהרנפסט: "הציונות מייצגת אידיאל יהודי חדש אשר ישיב לעם היהודי את שמחת הקיום... אני שמח מאוד שהסכמתי להזמנתו של ויצמן".

הרצאתו של איינשטיין בהר הצופים

יורשה לי לסיים את סיפור האהבה הזה באמצעות שני ציטוטים.

הראשון - מתאר את הרצאת הפתיחה של א' על הר הצופים בתאריך 6.2.1923.

"בשעה 4:30 אחה"צ התאסף קהל של כמה מאות גברים ונשים שכללו חברי הקורפוס הקונסולרי וחברי הממשלה, שזה עתה הוקמה, ונשותיהם והצטופף בבניין הזמני של האוניברסיטה העברית על הר הצופים. "רבים... כמוני... לא יכלו לקוות להבין את התיאוריה שלו" כתבה הלן בנטביטש, רעייתו של נורמן בנטביטש שהיה אז התובע הכללי של ממשלת המנדט הבריטית "אך כולנו רצינו לפגוש ולשמע את האיש הגדול הזה, קרוב לוודאי כדי שנוכל לספר בימים יבואו כי לא רק ששמענו את א' מרצה על תורתו אלא שגם השתתפנו בהרצאה הראשונה שניתנה באוניברסיטה העברית בירושלים".

אולם ההרצאה היה מקושט בדגלים הציוניים וסמלי שנים עשר השבטים. מעל הבמה התנוסס הדגל הבריטי ותמונה של הנציב העליון (סר הרברט סמואל) וכן הדגל הציוני (!) ותמונה של ד"ר הרצל. מן התקרה השתלשלה כרזת בד ועליה המלים: "אורה ותורה". מנחם אוסישקין, המנהיג הציוני, הציג את א' בהצהירו, כי לפני 2000 שנה עמד טיטוס וגייסותיו הפורעים במקום בו אנו עומדים עתה... היום אנו חונכים מקדש למדע. בבקשה פרופסור א', עלה ותפוש מקומך על הבמה שחרכתה לך 2000 שנה".

א' ציית ולשמחת הנוכחים פתח במשפט, שהיה ברור שאינו מבין אותו, בעברית: "לצערי אינני יודע לקרוא

ביקור באמריקה

רות ירדני-כץ

כשעגנה האנייה בנמל ניו-יורק והמשלחת ירדה אל החוף, ציפתה הפתעה לאלברט.

"מה פשר כל ההמולה הזאת? למי ההמון הזה מחכה?" שאל את ד"ר וייצמן.

"לך, פרופ' איינשטיין".

"לי? ודאי יש פה טעות, ד"ר וייצמן".

"לא, אין כאן שום טעות. אתה מפורסם יותר מנשיא ארצות הברית ומן הקומיקאי הנודע צ'ארלי צ'אפלין," השיב ד"ר וייצמן.

אלברט התקשה להאמין למראה עיניו.

אלפי אנשים המתינו לו ובראשם ראש עיריית ניו-יורק וחברי מועצת העיר. רחובותיה של העיר היו מלאים לכל אורכם במריעים שהמתינו שעות ארוכות כדי להקביל את פניו. אלברט נסע במכונית פתוחה ובירך לשלום את ההמון הרב. עיתונאים וצלמים עטו עליו מכל עבר ושאלו שאלות על עמדותיו הפוליטיות ועל מחקריו.

אבל לא רק העיר ניו-יורק הריעה לו. בכל מקום שהגיע אליו התקבל בהתלהבות רבה.

בקליולנד סגרו בעלי החנויות את חנויותיהם בשעות הצהריים כדי לקחת חלק במצעד שנערך לכבודו. אלפים צבאו על פתח המלון שהתאכסן בו כדי לראות אותו מקרוב, ואולי, אם יתמזל המזל, ללחוץ את ידו. וכך היה גם בפיטסבורג.

כדי להשלים את התמונה צריך לציין שהיו גם הפגנות נגדו: היו אנשים יהודים ולא יהודים שלא אהבו את המהפכה שחולל והפגינו נגד תורת היחסות הפרטית ותורת היחסות הכללית, והיו שהפגינו נגד דעותיו הפוליטיות. אולם ההפגנות האלה היו מעטות.

את הרצאתי בשפת עמי ומוכרח אני לעבור לשפה המובנת לכולם, לשפה הצרפתית."

הוא המשיך בצרפתית ולאחר הרצאה קצרה בשפה זו חזר עליה בגרמנית. בכל אופן – המלים הרשמיות הראשונות שנאמרו באוניברסיטה העברית – היו בעברית.

ולבסוף – המכתב לקורט בלומנפלד, האיש שהציג בפניו לראשונה את הציגונות 36 שנה לפני כן, שנכתב פחות מחודש לפני מותו (במרץ 1955): "גם בשעה מאוחרת זו, אני מודה לך על שעזרת לי לגלות את נשמתי היהודית".

תהודה, עיתון מורי הפיסיקה, כרך 23, 2, אייר תשס"ג, נדפס מכתב היד המקורי

אלברט איינשטיין מצטרף אל משלחתנו

ד"ר חיים וייצמן

שתיים היו המטרות הקרובות של נסיעתי: ראשית לייסד את 'קרן היסוד' האמריקני, לבניין ארץ המולדת. שנית, לעורר את התעניינותה של אמריקה באוניברסיטה העברית. היתה לי גם כוונה מוסתרת לבדוק את הקרקע בדבר הסיכויים לכוון מין מועצה (או סוכנות) יהודית, בהשתתפות כמה מן ההסתדרויות היהודיות החשובות, העוסקות בצדקה גדולה.

היתה זו תכנית נועזת – יותר מששיערת. אבל התחלתי בהרכבת משלחת חזקה ככל האפשר. מבין חבריי שיתפתי עמי את מר אוסישקין וד"ר ב"צ מוסינזון, מנהל הגימנסיה 'הרצליה' בתל-אביב. ביקשתי גם את השתתפותו של פרופסור אלברט איינשטיין, בכוונה מיוחדת לאוניברסיטה העברית, ולגודל שמחתי נאות לבקשתי. הוא הביא עמו את מזכירו, שלמה גינצברג, בנו של אחד העם. ובכך היינו חבורה שלימה באנייה.

מסה ומעש, תירגם אשר ברש, הוצאת שוקן, 1947, עמ' 263

1,200 מוזמנים המתינו לאלברט איינשטיין במלון המפורסם "אסטור" והריעו לו. כך הביעו את תודתם העמוקה.

למשימה החד-פעמית שהטיל חיים וייצמן על אלברט ושהוכתרה בהצלחה גדולה כל כך היה המשך. כשחזר לגרמניה המשיך את פעולתו. הוא נשא נאומים לפני היהודים והעביר להם את המסר החשוב - הצורך בהקמת מדינה יהודית.

שנתיים לאחר הביקור בארצות הברית, בדרכו מיפן לגרמניה לאחר מסע ממושך ברחבי העולם, בא אלברט לביקור של שבועיים לארץ ישראל. גולת הכותרת של שהותו בארץ היתה הביקור בהר הצופים, המקום שבו עתידה לקום האוניברסיטה העברית. הוא הרצה שם הרצאה בנושא היחסות הכללית.

ביומנו כתב: "הופעל עלי לחץ עצום להתיישב בירושלים, ואני השבתי: 'הלב אומר כן והשכל אומר לא'. שלושים שנים אחר כך, בשנת 1953, אמר אלברט בשיחה עם נתן רוזן (כיום פרופסור בטכניון בחיפה), שבא להיפרד ממנו לפני עלייתו לארץ ישראל: "לו הייתי צעיר עכשיו, הייתי עושה כמודך ועולה לארץ ישראל".

אלברט איינשטיין, שם, עמ' 108-113

שיאו של הביקור היה קבלת הפנים שערך לו נשיא ארצות הברית, הארדינג, בבית הלבן.

לפני צאתו את ארצות הברית כתב אלברט מכתב לידידו משכבר הימים, מיכאל בסו.

מיכאל היקר,

שני החודשים האחרונים זיגור שהיו לי בימי חיי כבר מאחורי, וזו אהודת שאני מלא סיפוק ולאווה על שהייתי לגופא לגנוסה הציונית והצמחתי את הרומחה לצניית האוניברסיטה העברית מצאנו נפיוז רזה ומיוחצת בין הרופאים היהודים של אמריקה, שהצטיחו לגרום כספים לצניית בית הספר ארפואה. האמת היא שהיה עלי להציל כמו שחקן גיאטרון ואהופים באין ספור כנסים לצואים וקטנים לפני הקהילות היהודיות ולת כמספר הזה הרצאות דביסיקה. אני מוכרח לצייין שאני מופתע ששמצתי בכך. אבל שכשיו הכו נלאר ונשארו הלכרונות הנפלאים והתחושה שבאמת נשטה משהו חשוב למען המטרה הציונית

אחר בצד אני מסיים את השיחות בארוחה חליגית שגישרר במלון "אסטור" בני-יורק, ואז אוכל אנשום ארוחה.

שך, אלברט

זו של זוסניה הרצלוזינה - רפובליקת סרביה 2004

עם הרב קוק

אריה סטריקובסקי

בשנת תרפ"ג (1923), ביקר איינשטיין בארץ, הרצה בהר הצופים על תורת היחסות ואחר כך התקיימה קבלת פנים לכבודו בבית הספר ע"ש למל. גולת הכותרת של האירוע היה במפגש בין הרב קוק לפרופסור איינשטיין, בין גדול התורה לגדול המדע. שניהם הסתגרו לחצי שעה ואין ידוע לנו על תוכן השיחה. להלן מכתבו של הרב קוק לאיינשטיין וצילום מהשבועון קול יעקב. המכתב הועמד לרשותי על ידי המרכז התייעודי של "בית הרב" בירושלים, האזכור שבשבועון מובא בתולדות הרבנות הראשית, כרך ג, ועל כך העמידני הרב שמואל כ"ץ מעורכי הספר.

—ביום השלישי תבעו לנידון הפרסום אל ברט אינשטיין מאן השלישונים בוכנה. הוא ישהה בארצנו זמן קצר, ויהא אודותי של ה. מ. רבני העליון. באותו יום אתר הצדדים נספחה לו קבלת-הפנים כנורה ולכמה באולם בית-הספר לכל שאלותי חתמו על ידי התחלה הציונית כל ראשי ונכבדי צדנו ומאייכר הספרות המסגנות. לפני קבלת-הפנים כדחת עוד הארח בארץ המסגלה דבר בשמו על ידי השלישון עם הרב הראשי האמן סוחראי קוק הביאו לו את רצון האודה הנכבד להתראות עם פנים ולרבי עמי. הרב הראשי היה טובת בקבלת הפנים והציחה בינות היהת יידיהית פאר, ונסכנה כנתי ישנה כדרך סוחר.

הפרסום אינשטין הוא כעת אתר המסופים היהת נעצו ס. שכל העולם ישנו הרופה, כחיות החיות" ויהא פוספת שלמה כנולד הרופ. העם הניטני פוספי כו כוז שיחא ארח נוסתה. אבל לעם היהודי יש הרבה יותר כשה לתתארי ולהתכבד כו, סני שיחא יהודי, ותכב עמי ארצו כשה כנתי.

י"ח שבט תרפ"ג

אכזב,

לצול חכמי העולם פרופסור אלברט איינשטיין
שאן

אחיני הצול

אתכבד בזה לצרכ את הדרג כבודו כבאון לשאן
אל סיר קדשני ירושלים אראון צעיני חכמא את
צצדי המחיה אשר לשון מחצבא.

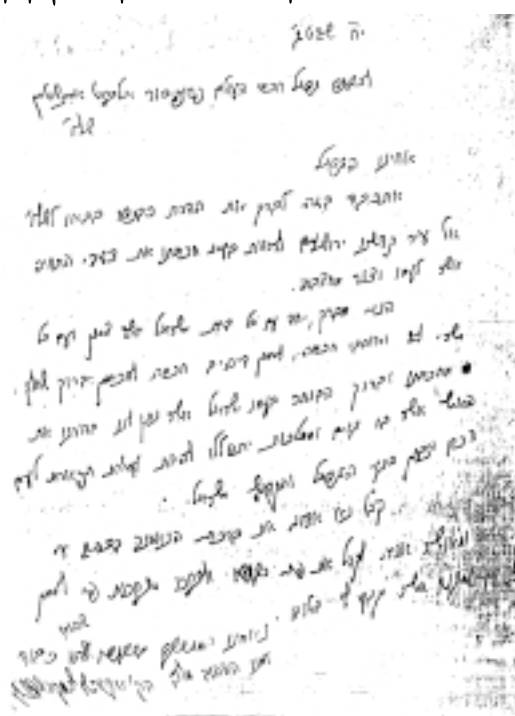
הני מברך, יחצ עם כל ציא ישראל יושב ציון
ושם כל ישרי לז ואוהבי חכמה אמאן ציהיב חכמה
לחכימאין ברור שחאק מחכמא לצורר הזוחר
בשמו ישראל אשר נאן אנן צדורני את האיש אשר
זו גוייס וממאכוט יתפלזו אהיזו לעטרר גפארט
לשם חכס ונזון הלוי הצול והקדוש ישראל.

קבל נא אצוני את ברכתי הנאמנה בלב יצי
ומאושר אהיה לקבל את פני כבודו ולזכרו
מזכות פי אמאן ומקום אשר יקבצו אי בטובו.

נאמני המתכבד כבודו שהוא כבוד

שמו האהוב סלה

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

על יפנים, יהודים ואינשטיין

עליגל קפלון

מתוך ספרו של פרופ' בן-עמי שילוני "יהודים ויפנים" (1992), אנו למדים כי היפנים הביעו, לא אחת, את הערכתם למפעל הציוני ההולך ומתהווה בפלשתינה דאז. בהזדמנות אחת, נתבקש הקונסול היפני להעביר להתאחדות הציונית בשנחאי "איחולים לבביים על התפתחותם המתמדת של הארגונים הציוניים, ועל ההתקדמות היוצאת מן הכלל של המוסדות הלאומיים היהודיים שהקימו היהודים בהצלחה בפלשתינה". שנה לאחר מכן, בספטמבר 1928, קיבל טאנאקה – (ראש הממשלה היפני) – את השליח המיוחד של התנועה הציונית למזרח הרחוק, ג'רו קרישבסקי, והבטיח לנצל את השפעתו כדי "לסייע למאמץ הציוני בפלשתינה". מדיניותה זו של יפן נמשכה גם אחרי התפטרותו של טאנאקה. ולרגל יובל השנים-עשר של הכרזת בלפור שלח שר החוץ היפני הודעת ברכה לעתון "ישראל מסנג'ר".

כאשר פרצו הפרעות של ערביי ארץ-ישראל ב-1929, תמכה יפן במטרותיהם של היהודים. בראיון לעיתון הנ"ל, התבטא מדינאי יפני בכיר, ד"ר יוטרו, על הפרעות: "אין לסבול כל הפרת חוק בפלשתינה, ואל לו לעם היהודי לחדול מלמלא את חובתו לארצו. הוא חייב להמשיך במשימתו הגדולה. ארצי התחייבה לסייע בידכם לנצל את ההזדמנות ההסטורית לממש את חלום הדורות. לא יעלה על לבנו, לעולם, לנטוש אתכם, עד שתהיו עצמאיים דייכם להמשיך ללא סיוע מבחוץ... אני מודע היטב לתפקיד הגדול שמילאו היהודים בהיסטוריה העולמית ולחוב שאנו חייבים להם. אנשים גדולים כמו אינשטיין ואחרים, הם תוצר של הגניוס היהודי. אנחנו בוודאי לא נכזיב אתכם."

לימים, שלח רמטכ"ל צבא יפן שליח מטעמו – ועמו מתורגמן – לארץ ישראל, כדי לעמוד מקרוב על פעלו

של הישוב היהודי. המתורגמן, כומר נוצרי, עצר עם חברו בשנחאי בדרכם לפלשתינה. שם, ביקרו במשרדי האיחוד הציוני של שנחאי וביטאו את אהדתם ל"יודיאה החדשה", וכן לאוניברסיטה העברית שזה עתה נוסדה בירושלים. השליח הכריז כי מטרת שליחותו היא לראות במו עיניו מה עושים החלוצים היהודיים למען תחיית העם היהודי בארצו.

במסגרת סיוריהם בקרו השניים גם באוניברסיטה העברית ונפגשו עם קבוצה של פרופסורים. בראיון לעתון, חשף הכומר הנוצרי כי מזה זמן, אימץ את התיאוריה של אליזבת גורדון האומרת כי היפנים הנם צאצאיהם של עשרת השבטים. הוא הוסיף כי עם שובו ליפן ברצונו לייסד את אגודת פלשתינה שמטרתה תהיה לשמור על קשר עם עניינים יהודיים.

אפילו בסיביר, שם היו הקצינים היפנים חשופים לתעמולה אנטישמית, סיפק הצבא היפני הגנה לתושבי האזור היהודיים שהיו תחת שליטתו. מעניין, שבאותה תקופה, היו השגריר האמריקני ביפן, רונלד מוריס, ומפקד הכוחות האמריקניים, אדמירל יוסף שטראוס, שניהם יהודים.

אחוז היהודים שהתגוררו ביפן היה כמעט אפסי. רק אחרי מלחמת העולם הראשונה, עברו כמה אלפי יהודים מרוסיה המהפכנית, דרך יפן, ומעטים נשארו בה. בעיקר התיישבו היהודים בעיר הנמל קובה, שבה הוקמו מוסדות דתיים וציוניים. הקהילה בקובה מנתה כאלף איש, רובם אנשי עסקים מעירק, אירן ורוסיה.

אינשטיין מבקר ביפן

בעוד שהיפנים הקדישו תשומת-לב מעטה ליהודים הספורים שבקרבתם, הרי שבשנות העשרים המוקדמות הם יצאו מגדרם לקבל את פניו של המדען המפורסם ביותר שביקר אי-פעם בארצם, הלא הוא אלברט אינשטיין.

איינשטיין הגיע ליפן כאורחו של הירחון "קאיזו", ב-17 לנובמבר 1922, ושהה בה עד 29 לדצמבר, 1922. ביקורו נערך זמן קצר לאחר שקיבל את פרס נובל לפיזיקה. איינשטיין, שהיה מאושר להיות רחוק מן האווירה האנטישמית ששלטה בגרמניה אחרי רציחתו של שר החוץ היהודי, וולטר רטנאו בחודש יוני הקודם, נתקבל בתלהבות בכל מקום ביפן. אלפים נכחו בהרצאותיו לציבור הרחב והמונים הגיעו לקבל את פניו בתחנות הרכבת השונות. ראש הממשלה, קאטו טומוסאבורו, אירח אותו בארמונו, והאקדמיה הקיסרית ערכה לכבודו קבלת-פנים בגן קושיקאוה.

לפני ביקורו ביפן, סייר איינשטיין בארצות הברית ובארצות אירופאיות שונות כדי להשיג כספים עבור ההתיישבות היהודית בפלשתינה ועבור האניברסיטה העברית. מיפן נסע איינשטיין לפלשתינה דרך סין.

היפנים היו מודעים ליהדותו של איינשטיין. בהעירו על הודעתו של איינשטיין כי הוא עומד לנסוע לפלשתינה, כתב העיתון היומי המקומי ב-18 לנובמבר 1922, "איינשטיין הנו יהודי, ופלשתינה היא מולדת אבותיו. הוא אינו בטוח מתי ישוב לגרמניה, מאחר שעתה, שורת בארץ זו אוירה אנטישמית.

הירצחם, לאחרונה, של שר החוץ היהודי-גרמני רטנאו ושל העיתונאי היהודי-גרמני מקסימיליאן הארדן, הפכו את גרמניה למקום בלתי בטוח עבור המדען היהודי".

באיינשטיין התגלמה דמותו של היהודי הגאון, כמו שברוטשילד התגלמה דמותו של היהודי המליונר.

גם ביפן היתה ספרות אנטישמית, אך היא היתה מאופיינת ביחסים אמביוולנטיים כלפי היהודים, ובכך בלבלה את המשקיפים המערביים שלא ידעו להחליט היכן נגמרת אהבת היהודים ומתחילה שנאת היהודים.

אפילו הגנרל היפני, שידון נובוטאקה – שהושפע מתורתו של היטלר, וקיבל עמוד שלם בעיתון "דער

שטרימר" תחת הכותרת: "שיודן, היפני האנטישמי" – אפילו הוא לא היה בעד רצח יהודים. בספר שפרסם שידון על היהודים הוא תיאר באהדה את המושבות הציוניות בפלשתינה, אך הזהיר מפני הקמתה של מדינה יהודית שתהפוך להיות מרכז עולמי לקונספירציה יהודית. כדי לתאר את החיבור של היהודים לפלשתינה כתב שידון שאפילו "המדען היהודי המפורסם איינשטיין" ביקר ב"אוניברסיטה היהודית" שבירושלים, שם הכריז כי פלשתינה היא ארצם המובטחת של היהודים.

מדענים יהודיים והפצצה האטומית

במלחמת העולם השנייה, נטלו רבים וטובים מבני העם היהודי, חלק במאמץ המלחמתי לסוגיו. מאות אלפי חיילים יהודים נלחמו בחזית היפנית, וכן אנשי-עסקים יהודים, מדענים ומומחים שונים תרמו את חלקם. אחד מהם, קולונל ויליאם פרידמן, אף פיצח את הקוד הדיפלומטי הסודי ביותר שנודע כ"סגול", וכך איפשר לארה"ב לקרוא את המכתבים הדיפלומטיים היפניים במהלך כל המלחמה. יהודי אחר, אדמירל היימן רקובר תיכנן ובנה ציוד חשמלי חדש לספינת מלחמה, ואחרי המלחמה הוביל את פיתוח הצוללת הגרעינית. עוד יהודי היה אחראי לפיתוח מכשיר ראדאר ששיפר את הדיוק של ההפצצות האמריקניות. וכן הלאה.

מדענים יהודים מילאו תפקיד בולט בפיתוח הפצצה האטומית. במהלך עבודתם, כשקלטו את המשמעות העצומה של גילוייהם, הם העבירו את הידיעה הלאה, לעמיתיהם בארה"ב.

ביולי 1939, שני פיזיקאים יהודיים מהונגריה שברחו מן הנאצים, דיווחו לאלברט איינשטיין – שהיה בעצמו פליט של הנאצים שהתיישב בארה"ב – כי הצלחותיהם של הגרמנים, בזמן האחרון, להפיק אנרגיה אטומית עלולה לאפשר לנאצים לבנות פצצה

פרנקלין דאנ רזוולט הנכבד
נשיא ארה"ב
הצי האלן
ושינגטון די. סי.

"הנני כותב אליך כדי להביא לך את
הנשיא ש"ר ליאו זיילרד מוויניין 12."

כך פתח איינשטיין את מכתבו לנשיא רזוולט. את
ד"ר זיילרד כבר הזכיר איינשטיין במכתבו הקודם
לנשיא ב-1939. באותו מכתב, המליץ איינשטיין על
זיילרד, והאיץ בנשיא לקבל את דעתו שיש לנצל את
פוטנציאל האורניום להגנה לאומית, ולפתח פצצה
גרעינית לפני שיעשו זאת הגרמנים. בעקבות זאת,
מינה הנשיא וועדה שהחלה את הפעילות הממשלתית
בנושא.

בהמשך כותב איינשטיין:

"האופי הסודי של עצמא הנכחית של ד"ר
זיילרד אינו מאפשר לו לנסות אי אנונימיות
אוצא עצמא; אולם, אני מבין שכרש הוא
מאד מוצא מחוסר הנלשים הראויים בין
המצענים השונים במלאכה, ובין חברי הקבוצה
שלך האחרים של גיבוש המדיניות הנכונה
אלו, אני רואה לא מחובבי אהבים ולהמליץ
בפניך על ד"ר זיילרד, והנני מבין גקווה כי
אכא אהסניק אהצמא את הנשיא, אט אשומא
לך האישי."

שלך בצמא מלאמיס, א' איינשטיין

אולם, הנשיא רזוולט נפטר ב-12 לאפריל, טרם היה
סיפק בידו לקרוא את המכתב.

בעוד ההכנות להטלת הפצצה על יפן תופסות תאוצה,
נעשו המדענים יותר ויותר דאוגים. אחרי כניעתה של
גרמניה במאי 1945, כתב ד"ר זיילרד עצומה לנשיא

אטומית. הם הפצירו באיינשטיין להאיץ בממשלת
ארה"ב להזדרז ולפתח נשק כזה לפני שיעשו זאת
הגרמנים. איינשטיין שוכנע בדבר דחיפות הנושא,
ובשני לאוגוסט 1939, כתב מכתב לנשיא רזוולט
ובו הוא מייעץ לו ליזום תכנית לפיתוח נשק אטומי.
נערכו פגישות בין המדענים לנשיא, ורזוולט קיבל את
הרעיון. התוצאה היתה "פרוייקט מנהטן" שייצר את
פצצות האטום הראשונות של העולם.

הרבה מדענים יהודים עבדו ב"פרוייקט מנהטן".
ביניהם יהודים שנמלטו מגרמניה עוד ב-1933.
היטלר היה גדול האויבים של העם היהודי, והמחשבה
המפחידה שגרמניה הנאצית תתחמש בנשק אטומי
היתה חלום-בלהות לכל יהודי. המדענים היהודים היו
להוטים לעבוד על נשק יום-הדין שיופנה נגד גרמניה
הנאצית.

הם ניסו למנוע את הפצצת יפן

בנשק הזה קיוו איינשטיין וחבריו המדענים היהודיים
למגר את גרמניה הנאצית ולא את יפן. למרות שיפן
כרתה ברית עם היטלר, היא לא הפיצה אידאולוגיה
גזענית, והסתייגה מפעולות של רצח עם. יתרה מזאת,
היא הצילה יהודים שברחו מהיטלר. על יפן הסתכלו
כעל אויב קונבנציונלי שניתן להילחם בו ולהביסו
באמצעים קונבנציונליים. לכן היו המדענים בהלם
כשגילו לתדהמתם שאת גרמניה עומדים להביס
בשיטות מלחמה קונבנציונליות עוד לפני שהפצצה
תהיה מוכנה, ואילו את הפצצה האטומית עומדים
להנחית על יפן. נציג מטעמם נפגש עם הנשיא וביקשו
שלא להטיל את הפצצה לפני שתנתן ליפנים אזהרה
ראויה. הנשיא הבטיח לא להטיל את הפצצה לפני
שיופגן כוחה לפני הציבור, אך אין כל תיעוד בכתב
להבטחה זו.

בחודש מרץ 1945 פנה ליאו זיילרד לאיינשטיין ובקשו
שיתחנן לפני הנשיא, שלא להשתמש בפצצה נגד יפן.
איינשטיין נענה ושלח מכתב אל הנשיא ב-25 למרץ
1945, כשהוא דוחק בנשיא לקבל את זיילרד ולשמוע
את דעתו בנושא.

הדברים הללו שופכים אור על מכתבו ליפנים על חלקו בייצור פצצת האטום:

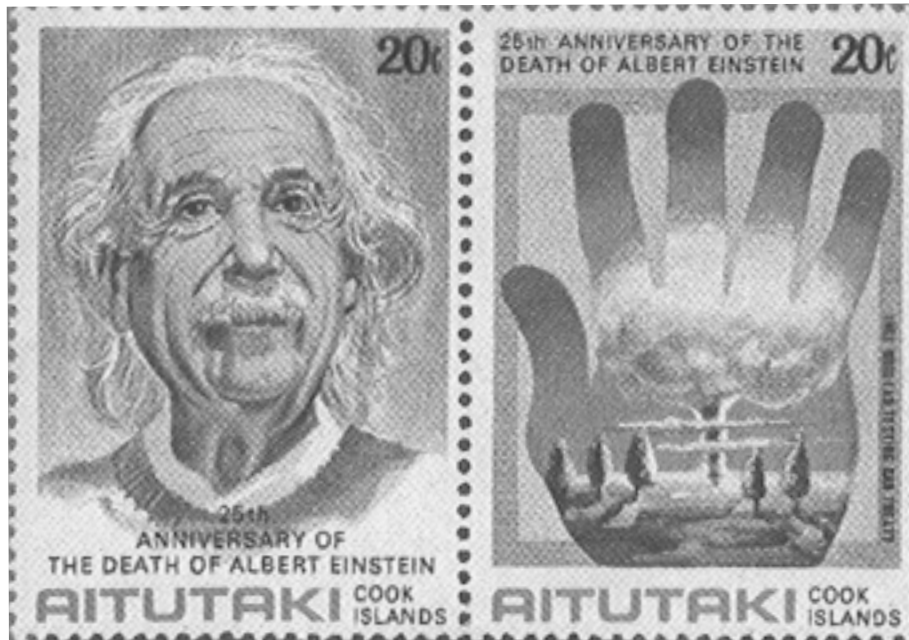
"חלקי בייצור פצצת האטום הסתכם במעשה אחד ויחיד: אני חתמתי על מכתב אל הנשיא רוזוולט, שבו הודגשה נחיצותם של ניסויים בקנה מידה גדול לשם חקירת אפשרות ייצורה של פצצת אטום.

ידעתי היטב איזו סכנה איומה לאנושות כרוכה בהצלחתו של ניסוי זה. אבל הסבירות שהגרמנים עובדים על אותה בעיה ושיש סיכוי שהם יצליחו היא שאילצה אותי לנקוט צעד זה. לא נותרה לי כל ברירה אחרת, אף על פי שתמיד הייתי פציפיסט מושבע. לפי תפיסתי הריגה בעת מלחמה אינה טובה בשום דבר מרצח סתם".

¹ התפרסם (בתרגום ליפנית) ב-20.9.1952 בכתב העת היפני 'קאיזו' (טוקיו) כתגובה של איינשטיין לסדרת שאלות שהופנתה אליו באותו כתב עת. רעיונות דעות, עמ' 97.

טרומן בה נאמר כי למרות שהיתה הצדקה לשימוש בפצצה האטומית נגד גרמניה, אין כל הצדקה להשתמש בה נגד יפן. הטלת הפצצה על יפן תהיה פשע בינלאומי ותפתח עידן חדש שבו העולם כולו יהיה מאוים על ידי חורבן המוני. ד"ר זיילרד התקשה לאסוף די חתימות על עצומה זו. ולכן כתב עצומה אחרת, מתונה יותר, המבקשת מן הנשיא לא להטיל את הפצצה לפני שהיפנים יזהרו היטב. על עצומה זו חתמו ששים ושבעה מדענים והיא נשלחה אל הנשיא.

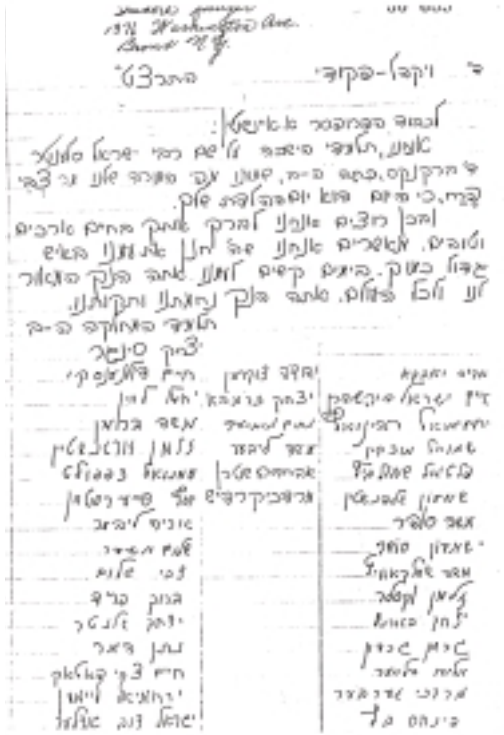
סוף סוף התקבל ד"ר זיילרד לפגישה עם יועץ הנשיא לענייני הפצצה האטומית. הלה הקשיב לטענותיו של זיילרד אך נותר בעמדתו. בתחיל יוני 1945, כתב ליאו זיילרד יחד עם עמיתיו המדענים היהודים דו"ח שנשלח אל מזכיר המלחמה בו הם מפצירים שלא להטיל את הפצצה על יפן. גם בקשה זו היתה לשוא. ב-6 לאוגוסט, הוטלה הפצצה האטומית הראשונה על הירושימה.

לאחר שהגברר או שגרמניה הנאצית הייתה רחוקה מלפצצת האטום הצטרף איינשטיין אל מליכא זפליאח פפצת האטום האמריקאית וזשננתי האחרונת הוא הגלף לשימוש בנשק גרעיני. היד הזולמת אל הפצצה האטומית, ממחישה לאי זול של איטוטקי 1980

ברכה ליום הולדתך

ילדים משיבת סלנטר

באדיבות ארכיון איינשטיין, האוניברסיטה העברית

ת'בתו של א-לוהים

צילה רנץ

ילד תל אביבי שאל את איינשטיין במכתב משנת 1931 שאלה "שאיך חבר, ואפילו לא המורה, לא ידעו לענות עליה":

א. מאחר שכל כוכב גדול כמו הארץ, האם יכולים כוכבים כה רבים למצוא מקום בשמיים?"

ב. איך זה אפשרי, בגלל גודלם של הכוכבים, שיהיו כה קרובים לארץ?

איינשטיין ענה:

"אתה יודע, שהתנפחים בארץ ישראל גדולים מאד, ובכל זאת אפשר לייצא אותם אם נמצאות תיבות

הו הנעורים

רות ירדני-כץ

בשנת 1932, כאשר בילו אלברט ואלזה חופשה בבית הקיץ שלהם בקפוט, על-יד ברלין, נכנסה לביתם הבת של השכנים, שזה עתה סיימה את בית-הספר היסודי, ובפיה משאלה:

"פרופסור איינשטיין, התואיל לכתוב לי זיכרון בספר הזיכרונות שלי?"

"זיכרון את מבקשת שאכתוב לך?" אמר אלברט והביט בחיבה בילדה שעמדה מולו. "איזה זיכרון אכתוב לך? את יודעת מה? השאיירי לי את ספר הזיכרונות שלך וחזרי בעוד שעה. אני כבר אמצא מה לכתוב. בסדר?"

כשחזרה בת השכנים מצאה בספר הזיכרונות שלה את המילים האלה, שנכתבו בהשפעת רוח הקדרות ששררה אותה עת בגרמניה בשל התחזקותה של המפלגה הנאצית:

הו הנעורים, האם אתם יודעים שדורכם איננו הדור הראשון המשתוקק לחיים מלאי יופי וחירות?

האם אתם יודעים שכל הדורות הקודמים לכם הרגישו כמוכם ונפלו קרבן למלחמות ולשנאה?

האם אתם יודעים גם שהתקוות הגדולות שלכם יתגשמו אך ורק אם תצליחו לאהוב, להבין את בני-האדם, את בעלי-החיים, את הצמחים ואת הכוכבים, כך שכל שמחה תיהפך לשמחתכם וכל כאב לכאבכם?

פתחו את עיניכם, ליבכם וידיכם ודחו את הרעל שינקו אבותיכם מן ההיסטוריה, ואז יהיה כל העולם למולדתכם וכל עמלכם יפיץ ברכות לכל עבר.

אלברט איינשטיין, סיפורו של גאון

מספיק רחבות. התשובה לשאלתך היא: שתיבתו של א-לוהים היא באמת רחבה מאד".

הכל יחסי-איינשטיין, חלום הוצאה לאור, קריית-חיים

אלברט איינשטיין ה'יהודי' והדתו

זאב ו' ארן

בספרון קטן, שכמעט נשתכח בכולו, על תולדות היהודים באולם ובגפינגן, ערים שבחבל השוואבי שבבאווריה, רשומה שלשלת היוחסין של איינשטיין. במכתבו מיום 28 בינואר 1932 הודה לי איינשטיין על ששלחתי לו עותק של "אילן היחש" שלו, שחובר בידי הרב ד"ר טנצר, רבה של הקהילה היהודית בגפינגן, שעדיין היתה קיימת בימים ההם. מאותו ספרון אנו למדים, שאבותיו של איינשטיין נקראו בשמות עבריים ולא נסמך לשמותיהם שום תואר של גדולה, ורק ברור מן הדברים שנאמרו שם, שהיו הללו "אנשים תמימים וישרים". בודאי להם נתכוון הנצר הדגול שפרה משורשיהם, שכתב שנים רבות לאחר מכן, שעה שכבר יצא שם תהילתו המופלגת לאין שיעור בכל העולם: "אבותינו ישבו בגיטו. הם היו עניים, משוללים זכויות פוליטיות, מובדלים מן הגויים על ידי מחיצות של מסורת דתית, אורחות חיים והגבלות חוקיות. אנשים אלמונים וענווים אלה קשורים היו בכל נימי ישותם אל קהל עדתם שבתוכו נבלעו כליל. אבותינו זכו לשיווי משקל רוחני, הראוי לקנאה". דברים אלה כתב איינשטיין בשנת 1933 בפרינסטון, ויש בהם משום אישור לאמיתות מאמרו של אוליבר ונדל הולמס המנות, מי שהיה שופט בית הדין העליון של ארצות הברית: "כל אדם הוא מרכבה שאבותיו רוכבים בה".

ידוע ממקורות מהימנים ביותר, שדיני כשרות ושאר מנהגי יהדות נחשבו בעיניו של איינשטיין ובעיני

משפחתו כאמונות הבל עתיקות, ובבית הוריו לא היה זכר למסורת יהודית. אמת שהמנהגים העתיקים גופם נעלמו מבינתם, אבל כמה מעשי חסד, שמקורם במנהגים הללו, נשתמרו יפה בבית אביו. למשל, בכל יום חמישי היו מזמינים לביתם סטודנט יהודי עני ממזרח אירופה שיסעד על שולחנם - זכר למנהג הישן של בתי ישראל להזמין אורח לשבת. בשנים שלמד איינשטיין בגימנסיה שבאולם עיר מולדתו, היה שומע לקח בדת ישראל בשיעורי בית הספר. הוא התפעל מאוד מהסברותיהם של מורי הדת למשלי שלמה ושאר ספרי המקרא שעוסקים במוסר. חווייה זו הטביעה בו רושם מתמיד ושתלה בקרבו אמונה עמוקה בערכה המוסרי של המסורת המקראית. עם סיום לימודיו בגימנסיה לא הוסיף להתעניין בלימודי הדת. אבל נסיבות חייו לא הניחו לו להסיח דעת מיהדותו. לאחר שנים רבות סיפר לאחד מידידיו, שלא יכול לשכוח מעשה שהיה בבית הספר היסודי, שהמורה הנוצרי הראה לו מסמר גדול בכיתתו ואמר: זהו אחד המסמרים שבהם נצלב ישוע.

בימי שבתו בשווייץ, שהיו ימי גידולו והתפתחותו קודם שיצא שמו לתהילה עולמית, שוב הזכירוהו את מוצאו היהודי וסירבו לראותו כשווייצרי אמיתי. אפילו נישואיו עם אשתו הראשונה, אשה סרבית שגדלה על ברכי הדת האורתודוקסית היוונית, לא קיפחו בו הרגשת אחדותו של העם היהודי. בשנת 1910, כשקיבל משרת הוראה לפיסיקה עיונית באוניברסיטה הגרמנית בפראג, ציין את זיקתו לדת היהודית שבה חונך מילדותו. הודיע שהוא "בן דת משה". ובאמת נספח כחבר לקהילה היהודית העתיקה של פראג. כאן התודע לקבוצת צעירים יהודים, שחתרו לעצב את חיי הרוח העצמאיים בקרב היהודים. זו היתה קבוצה שהושפעה השפעה עמוקה מרעיונותיו של מארטין בובר. הוא פגש את פראנץ קאפקא, והתיידד במיוחד עם הוגו ברגמן ועם מאכס ברוד, שני אנשי רוח התופסים מקום של כבוד בציבור שבמדינת ישראל. אבל אפילו איש כברגמן, שכבר היה ציוני נלהב בימים

גיליתי שיהודי אנוכי

בשנת 1914, שנת פרוץ מלחמת העולם הראשונה, נפתחה בחיי של איינשטיין תקופה של פוריות כבירה ותהילה מופלגת. אוניברסיטת ברלין מקדמת את פניו כאחד מגדולי המדע. בינתיים נתגרש מאשתו הנוצריה והתחתן, בשנת 1919, עם אלזה איינשטיין, אלמנה פשוטה ואם לשתי בנות. היא היתה דודניתו הכפולה, גם מצד האב וגם מצד האם, שני האבות היו אחים ושתי האמהות אחיות. עשר שנים לאחר מכן, בשנת 1929, הוא מתוודה בגאווה קבל עם ועולם (פסישה צייטונג, ברלין): "כשבאתי לגרמניה לפני 15 שנים, גיליתי בפעם הראשונה, שיהודי אנכי, וגילוי זה בא לי מכוחם של גויים יותר מאשר מיהודים. היהודים הם ציבור של אנשים הקשורים יחד בקשרי דת ומסורת". והוא מוסיף את הדברים רבי המשמעות: "ראיתי יהודים ישרים נתונים ללעג ולקלס, ולבי שותת דם!"

תומך ברעיון הציוני

תורת היחסות הכללית של איינשטיין פורסמה בברלין בשנת 1914, והעולם ציפה בקוצר רוח למבחן הגדול של התיאוריה בשעת ליקוי החמה שיחול בשנת 1919. תורתו של איינשטיין נתאמתה בשעת המאורע הקוסמי הזה, ושמו של הגאון נתפרסם בעולם, ובעקבות הפירסום באו תופעות הלווי שהן בטבע היצור האנושי – הקנאה והשנאה וההשמצה. שיעוריו של איינשטיין באוניברסיטה של ברלין נפסקו בשנת 1921 מחמת מהומות אנטישמיות. הפרוסים פתחו במסע השמצה נגדו והאשימוהו, שהוא, היהודי, מאחז את עיני העולם בדברים בטלים. באותה תקופה דווקא החליט איינשטיין להכריז בפומבי על תמיכתו ברעיון הציוני. חיים וייצמן רכש את לבו לציונות, ואיינשטיין שמר לה אמונים כל ימי חייו. הוא נלווה אל וייצמן במסעו המפורסם על פני ארצות הברית בשנת 1921. באסיפות שנערכו למען הציונות והאוניברסיטה העברית היה איינשטיין יושב לצד וייצמן, מחריש לרוב, ולפעמים מצרף את דבריו לדברי וייצמן. הוא

ההם, לא עלה בידו לעורר באיינשטיין עניין לציונות. המדען הצעיר עסוק היה יותר מדי בבעיות קוסמיות, ויהדותו העמוקה שעתידה היתה להתעורר ברבות השנים, עדיין רדומה היתה אותה שעה בנבכים שבתת הכרתו. יחסו אל החיים היהודיים בפראג היה חיזוני, צורני בלבד, וקשריו אל היהדות היו רופפים ביותר, אבל כבר היתה בו תודעה יהודית מסוימת.

באותה תקופה היה איינשטיין שקוע ראשו ורובו בפיתוח רעיונותיו בתחום המתמטיקה והפיסיקה, מקצועות שחמש שנים קודם לכן פירסם בהם ארבעה חיבורים מדעיים משני עיתים: אחד מהם היה הנוסח הראשון של מה שנתכנה אחר כך בשם "תורת היחסות המיוחדת", השני היה גילוי החוק הפוטו-אלקטרי, שעליו הושתת כל מדע האלקטרוניקה, וממנו נולדו התא הפוטו-אלקטרי והטלוויזיה. גילוי של חוק זה הוא שזיכה את איינשטיין בשנת 1922 בפרס נובל לפיסיקה.

איינשטיין וראטינאו

באותה שנה עצמה, ב-22 ביוני, נרצח ואלטר ראטינאו, אף הוא יהודי גרמני גדול, בידי לאומנים גרמניים. באחד ממכתביו המרובים ראטינאו מספר מתוך השתוממות על ביקורו שביקר אצל איינשטיין, וקריאה בוקעת מתוך עטו לאמור: "במה הוא מהרהר? ביהודים! על מה הוא מדבר? על היהודים! היהודים והיהדות הם כעין דיבוק בנפשו!" זמן קצר לאחר מכן פגעו בראטינאו כדורי המרצחים הלאומניים. בדברי ההספד שלו על ראטינאו אומר איינשטיין את הדברים האופייניים האלה: "אני מצטער, שראטינאו נטל עליו תפקיד רשמי בממשלה הגרמנית. לנוכח מחשבותיהם ומעשיהם של חוגים רחבים בתוך העם הגרמני כלפי היהודים, דעתי היא, שתגובתם הטבעית של היהודים צריכה להיות הסתייגות גאה מן החיים הציבוריים של גרמניה".

ביקש בכל ליבו להיות חבר נאמן לתנועת התחייה של העם היהודי. באחת האסיפות דיבר איינשטיין לאחר נאומו של וייצמן, כאילו היה חבר מן השורה, שאין לו כל שאיפה לגדולה אישית, וכל רצונו לשרת את העניין. הוא אמר: "מנהיגכם הד"ר וייצמן דיבר לפניכם והוא דיבר יפה בשם כולנו. לכו בעקבותיו והיטיבו לעשות, הנה כל מה שיש לי לומר". לנגד עיני מונחת תמונתו של איינשטיין, כשהוא חבוש כיפה שחורה על ראשו, ויושב ליד ארון הקודש שבבית כנסת בברלין ומנגן על הכינור בקונצרט, שהכנסותיו היו קודש לצדקה. הדבר היה בשנת 1930, שלוש שנים קודם עלייתם של הנאצים לשלטון בגרמניה. הוא השתתף בלא ליאות בחיי הקהילה היהודית בברלין, וכן עשה גם בניו יורק, שפקד אותה בשנית בשנת 1931, מטעם המגבית למען הקרן הקיימת לישראל. הוא אמר: "איתן הוא הקשר המאחד את כל היהודים שבכל הארצות בשיתוף של גורל. אנו חייבים ללמוד להתגאות באבותינו ובתולדותינו וליטול על עצמנו, כאומה, משימות תרבותיות לשם חיזוק תחושתנו כעם אחד".

דומה היה, כאילו קמו אבותיו לתחייה בתוך נפשו, והם מדברים מתוך גרונו, בשעה שהכריז בדברים שקולים ובגאון שאינו יודע ויתור ורתיעה: "המסורת היהודית מחייבת אותי להחזיק טובה למזלי, שאני בן העם היהודי, שומה עלינו להיות נאמנים למסורת המוסרית, שבכוחה נתקיימו אלפי שנים, על אף כל הסערות שעברו על ראשינו. הקרבן למען החיים הריהו חסד. עומס הרדיפות מן החוץ מכביד על העם היהודי, אבל עצם המרורים הללו היטיבו עימנו. כל אחד מאתנו חייב לעמוד במבחן הזה, כשם שעמדו בו אבותינו". שלמה אלקבץ, האר"י הקדוש ור' חיים ויטאל, אילו היו בדורנו, היו חשים קירבה יתירה אל איינשטיין והם מוקירים את אהבת ישראל שהיתה יוקדת כאש בעצמותיו, והיו קוראים לו "אוהב ישראל הגדול".

כשהגיע איינשטיין לניו-יורק, קודם שהתיישב ישיבת קבע בפרינסטון, נערכה מסיבת קבלת פנים לכבודו

על ידי ראש העיר של ניו-יורק, ונשיא אוניברסיטת קולומביה בירכו בתורת "שליט בממלכת הרוח". גאון המדע החסיד, החביב ואציל המידות, רוחו היתה הוגה בבעיות הנצח, ורגליו היו מוצבות ארצה. פעם אמר: "כל מי שאינו מייחס משמעות לחייו שלו ולחיייהם של שאר הבריות, לא זו בלבד שאומלל הוא אלא הוא כמעט פוסל את זכותו לחיים..."

ענוותנות

הרבה נאמר על ענוותנותו של איינשטיין, ולעתים קרובות הוא הביע את אשר לא ניתן להבעה. את תמצית הכל גילה במכתב שכתב ביוני 1952 לאחד מידידיו: "כשאני עוסק בחשבונות ורואה יתוש קטן ופחות ערך מעופף על פני הניירות שלי, הריני חש: א-לוהים הוא גדול, ולמרות כל גדולתנו המדעית אין אנו אלא טיפות עלובות בים". הוא התעלה למרומי החוכמה היהודית שהגיעו לכלל ביטוי מושלם בקהלת: "וראיתי את כל מעשי האלהים כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בשל אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא, וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא" (קהלת ח, יא).

כשביקרתי אצל איינשטיין בפעם האחרונה, ב-8 באוקטובר 1946, אמר לי: "רק מי שיודע והשיג משהו בחיים זכאי להיות עניו". כמה מן האמת והעומק יש בהערה זו... כשנתפרסמה תורת היחסות של איינשטיין בעברית אמר: "פירסומה של התיאוריה שלי בשפת אבותינו גורמת לי נחת רוח מיוחדת. יש בכך כדי להעיד על התמורה שחלה בלשון זו, ששוב אינה מצומצמת להבעת דברים הנוגעים לעמנו והמשמשים את צורכי עמנו, אלא מסוגלת היא לחבוק כל מה שיש בו עניין לאנושות זהו גורם חשוב בשאיפתנו לעצמאות".

כשקמה מדינת ישראל העיר איינשטיין: "חייבים אנו להוכיח, שאנו עם שעוד יש בו הכוח והעוז לחיות וליצור מפעל גדול, שיהיה המרכז המאחד ועמוד

הווה אומר, שהוא תופס בתולדות הציוויליזציה מקום יחיד ומיוחד במינו, וייתכן שלעולם לא יקום עוד איש כמותו".

נקודת המוקד בשאיפת חייו ובפועלו הרוחני של איינשטיין היתה החקירה והחיפוש אחר האחדות שבכל התופעות של היקום הנברא על כל הסתעפויותיו. התחקות זו אחר שורשי האחדות אינה אלא אותו רעיון ישן חדש של היהדות, רעיון האחדות והייחוד, שהיה במשמעותו העמוקה גולת הכותרת של חייו ופועלו של אלברט איינשטיין היהודי.

הדואר, גליון כב, ז ניסן תשכ"ה

היום הזה נעשיתי יאנקי

איינשטיין היה לאזרח אמריקני באחד באוקטובר 1940.

"היום הזה נעשיתי יאנקי" – אמר איינשטיין בגאווה לסופרי העיתונים, כשדגלון אמריקני מצומד ליד מעילו. אלברט איינשטיין, היהודי היה מתנתו של היטלר לאמריקה. הוא התיישב בפרינסטון, ובני העיר תיארוהו כאיש צדיק, חביב ואציל. היה שופע על סביבי הומור, חום וחיבה.

כמעט בכל בוקר, במשך 22 שנים, עד תחילת אפריל 1955, היה האיש שפל הקומה ושפל הברך, הלבוש דרך רישול מכנסים שאינם מגוהצים והחבוש כובע גרב כחול לראשו, יוצא מן האכסדרה שבפתח ביתו הצנוע, שבפרינסטון, והיה צועד בכבוד בדרכו אל המכון ללימודים גבוהים. בדרך הילוכו היה נושף רכות במקטרתו. כשהצצת בו לראשונה, דומה היה עליך כחצרן או גנן. אבל משהסתכלת בו שנית, הבחנת בזיוו סגולתו הנדירה, שהיה קורן מפניו, המפיקים עצבות וחוכמה, מהילת השיער הלבן והפרוע העוטרת את ראשו, ומעיניו החומות המוארות באורה של נשמה יתירה. סגולה זו סגולת הגאונות היתה. לפניך

התווך לדורות הבאים. הארץ תהיה לנו ולבנינו מה שהיה המקדש לאבותינו".

סח לי פעם איינשטיין, שקיבל פואימה ארוכה על ה"תרבות" הגרמנית, יצירתו של משורר יהודי גרמני ושמו פרד ויינמאן, היושב עתה בבית מושב זקנים בעיר פראנקפורט-דמיין והוא עומד לפרסם את זכרונותיו, שבהם הוא מספר גם על קשריו עם איינשטיין. איינשטיין ענה לווינמאן בשורות המחורזות האלו ובתרגום עברי חופשי:

יָאָה תוֹדָה לָךְ עַל שִׁירְךָ,

אֲךְ טֵבַע זֶה הַגְּרָמָנִי טָרַף דְּעֵתְךָ.

אֲהַבָּה הָשִׁיב לְאִיבָה בְּחֶלְף –

זֹאת הַמִּדָּה הַנַּח לְקַלֵּב.

בן אלמוות

כבר אמרו רבים, שאיינשטיין הוא עתה בן אלמוות ואין להוסיף על כך כלום. אנו היהודים עתידים אנו לעמוד על כך יותר ויותר כל שירבו הימים – שהוא חי בתוכנו כחכם יהודי אמיתי, שבנפשו היתה דולקת שלהבתיה שלא תכבה לנצח. חברו לעבודה הקרוב לו, ד"ר קורנליוס לאנצוש, יהודי ממוצא הונגרי, המשמש עתה פרופסור בכיר בבית הספר לפיסיקה עיונית במכון ללימודים גבוהים בדובלין שבאירלנד, פרסם עתה מחקר קטן אבל חשוב מאוד על "אלברט איינשטיין וסדר העולם הקוסמי". בתוך שאר דבריו הוא כותב: "אין אנו מרבים ליתן את דעתנו על כך, שרק בדור הקודם חי בתוכנו חולם בטלן, שחזונו הוסיף ממדים רבים לידיעתנו על הגדול מאוד והקטן מאוד. בעולם שנטרפה עליו דעתו בתוקפנות וברצח, היה האיש מקשיב למנגינות קוסמיות, ורושם הארמוניות בעלות היקף ועוצמה שלא היו לפניו מעולם. מה שהשיג האיש הזה במשך שנות חיי אדם הוא דבר פלא וישמש בסיס מפליא ומספיק למחקר למאות השנים הבאות.

היה איש הנראה כילד, שמחשבתו המדעית העלתה אותו למעלתם של אותו קומץ בני העלייה, ששינו את מהלכה של ההיסטוריה: פיתגוראס, ארכימדס, קופרניקוס ואייזק ניוטון. פעם אמר איינשטיין על עצמו, שהכוח המניע אותו הוא "כעין דיבוק המשתעבד באוהב". היה נע בשולי המיסתורין של הבריאה, אבל בשעה שהיה מהלך ברחוב, רכון קמעה בעל כורחך נזכרת בדברי ר' יהושע בן לוי, שאמר: "אסור לאדם שיהלך ד' אמות בקומה זקופה, שנאמר – מלוא כל הארץ כבודו" (קידושין לא, ע"א). כנראה, חש איינשטיין בכל מקום שהציג כף רגלו את קירבתו של אותו המיסתורין הגדול, שהגדירו כ"כוללות הקיום בחינת אחדות, המלאה משמעות". "היפה והעמוקה שבהרגשות שאנו מסוגלים להתנסות בה – כתב – היא הרגשת המיסתורין. היא המקור של כל אמנות אמת ומדע אמת. מי שהרגשה זו זרה לו, שאינו מסוגל עוד לעמוד ולתהות אחוז חרדה, הריהו חשוב כמת: עיניו עצומות הן. הדעת שהנסתר מהשגתנו קיים קיום של ממש והוא מתגלה כחוכמה עילאית וכיופי זוהר, שאין חושינו הקהים מסוגלים להשיגם אלא בצורותיהם הקמאיות – הדעת הזאת והתחושה הזאת עומדות במרכזה של כל רליגיוזיות אמיתית. בבחינה זו – ובבחינה זו בלבד – אני רואה את עצמי חבר לבעלי הזיקה הרליגיוזית הנאמנה. הדת שלי היא הפליאה הענוותנית לנוכח הרוח העליונה האינסופית, המתגלה בפרטים הקלים שאנו מסוגלים להשיגם בשכלנו הדל והרופף. האמונה הרגשית העמוקה במציאותו של כוח תבוני עליון, המתגלה ביקום שאינו בהשגה – זהו רעיון האלהים שלי".

ולא רק את המיגבלות של השכל האנושי ידע איינשטיין, ולא רק הרכין ראשו מתוך ענווה עמוקה לפני הכוח התבוני העליון, אלא – ראה זה פלא – שבאחרית ימיו נתנדפה אהבתו למדע. יודעים אנו, שחודשים מועטים לפני מותו בשנת 1955, כתב איינשטיין אל

ידידו הגרמני, הפרופ' מאכס בורן, פסיקאי אף הוא ומוכתר בפרס נובל, שאילו היה עליו לשוב ולהתחיל את דרך חייו, לא היה בוחר באומנות, הכרוכה בדרישה אחר הדעת. הפרופ' בורן פירש את הדבר לאחרונה, שסלידתו של איינשטיין מן המדע נולדה בנפשו לאחר שהוטלה הפצצה האטומית, שהוא סייע לכך בדעת שלו (ניו-יורק טיימס" מיום 1 ביולי 1955). עולים על דעתנו הדברים העתיקים "ויוסיף דעת יוסיף מכאוב" (קהלת א, יח). בורן מוסיף, ש"איינשטיין לא היה מיצר לעזוב את העולם". אם נגרמה התמורה הזאת במערכי רוחו מתוך עייפות שקפצה עליו לעת זיקנה או מתוך שלך בעומקה של חוכמת קהלת על ההבל של חיי העולם הזה – אין אנו יודעים. כלום ייתכן הדבר, שהשכלתן הגדול, משהגיע לסוף ימיו, נהפך והיה למיסטיקן וביקש מנוס אחרון לנפשו בפרחי התכלת של המיסטיציזם?

מכל מקום אמונתו העמוקה של איינשטיין בא-לוהים נוססה בנפשו כבר בימי נעוריו. ב-14 בפברואר, 1921, בשעת ביקורו בבית האציל הגרמני הליבראלי, הרון הארי קסלר (הביוגראף המובהק של ואלטר ראטינאו), אמר לו איינשטיין את הדברים הנועזים ורבי המשמעות האלה: "כל שאתה מעמיק לחדור אל מסתרי הטבע, הולכת וגוברת בך יראת הכבוד מפני האלהים" (קסלר בספרו "יומנים 1918-1937" עמ' 242). איינשטיין היה שיכור דעת א-לוהים.

1999 ש"ס זקן קסלר

שהיה העם היהודי רוחש אשאיכות הרוחניות גם בקופות הקטנות שבאזורים רחוקים. יהי רצון שגם האוניברסיטה שלנו משכן אהוב הוראה והסובלנות, שאם תהא נאולה לפני כל שאיפה רוחנית חשובה, ושעריה יהיו פתוחים לכל אדם. מי יגן עליה אע"פ מסורת שלנו אמר הקראה שאינו פוסק".

איסוף בגדים למען יהודי גרמניה

בשנת 1935 הכריז השבועון היהודי הגרמני "ניו-יורק יידיש פאמיליינבלאט", שכותב הטורים האלה היה עורכו, על איסוף בגדים למען יהודי גרמניה. המפעל נעשה תוך שיתוף עם בית הכנסת המרכזי שבשדרת לכסינגטון. ידידי וחברי המנוח, רבי מאכס מאלנה, שהיה עורך מישנה של השבועון הנ"ל, פנה אל איינשטיין בבקשה שיתמוך במפעלנו על ידי פירסום גילוי דעת על חשיבותו. איינשטיין מילא את מבוקשו של רבי מאלנה וצירף לגילוי הדעת מכתב, שבו אמר: "מפעל הסיוע שלכם צורך מופלג הוא, ואני מאחל לכם הצלחה מלאה. הנני שולח לכם חליפה על ידי בתי. שלכם, א' איינשטיין".

זה לשון גילוי הדעת של איינשטיין:

"איני יודע, אם הציבור היהודי והלא יהודי כאן יש לו ידיעה ברורה על המצוקה שיהודי גרמניה שרויים בה מחמת התנהגותם של שליטי גרמניה הלוועגת לכל צדק ומשפט. רובם נשדדו מהם בזמן האחרון מכל מקורות המחיה, ואף על פי כן הם מודרים הנאה אפילו ממפעל הצדקה הפומבי (וינטרהילפה). עד כמה שהמדובר בסוחרים עצמאיים, נטלו מהם את חנויותיהם תמורת פיצוי אפסי, עד שלא נותרה כל אפשרות של עזרה הדדית. מאחורי המעשים האלה מסתתרת הכוונה להשמיד את אחינו שם בלא נשק ובלא סכין. בארצות השכנות הוטל, בלחץ המשבר, איסור על עבודת

אל אופנו צפרינסטון, באפיצות מולטון המדע ע"ש ברנד זומפילד, ירושלים.

ברכתו לאוניברסיטה העברית

יריית אבן הפינה של "המכון למתמטיקה ופיסיקה ע"ש איינשטיין של האוניברסיטה העברית" נתקיימה באחד באפריל 1925. לפתיחת האוניברסיטה, שהיה מנוע מלהשתתף בה בעצמו, שלח איינשטיין את דברי הברכה הבאים:

"לא תהא אוניברסיטה זו מרכז רוחני לא לארץ ישראל זלצאלא גם איהדות שזלזלם כולו. אשם יבוא כל אחד מאנן שניחן חסד אלול משהו חשוב בגחום ההכרה המדעית, וירצה שם את גלגליו. שם יפלאו דרך קצת מיטב הכשרונות שבגלגל, אטוב המדע וטוב הנער שלנו. ולכאים אנו אקוות שבשטורי השנים הבאים אקום אנו אוניברסיטה אקבאר, הראויה אמקום שהיא שומרת עליו, והראויה אהרצה המסורתי

זרים, ונמצא שההגירה אין בה כדי להציל אפילו את המוכשרים לעבודה, ועל אחת כמה וכמה שאפסה כל תקווה לאנשים באים בימים. בתנאים אלה מצווה דחופה מוטלת עלינו מטעם אהבת הבריות והאחדות היהודית לעזור כמיטב יכולתנו, על ידי תרומת הבגדים שאיכשהו אפשר לוותר עליהם, כדי לשלחם ליהודי גרמניה הנצרכים. הקהילות עריבות לחלוקת הבגדים, שתיעשה ביושר ומתוך הערכה שקולה של הנסיבות. א' איינשטיין".

שלחנו העתקים מגילוי הדעת לעשרת אלפים יהודים בניו-יורק רבה, רובם ככולם נענו בנפש חפצה. תוצאות האיסוף היו 25 אלפים חליפות בגדים, אדרות, נעליים ולבנים, ששלחנו אותם לאחינו הנענים בגרמניה.

על המועצה האמריקאנית למען היהדות

"המועצה האמריקאנית למען היהדות", זה האגף המתבולל הקיצוני של יהדות אמריקה, היתה לו מקבילה בגרמניה שמלפני 1933, הוא ה"צנטראל-פראייך" – "האיגוד המרכזי של אזרחים גרמניים בני האמונה היהודית". איינשטיין התנגד בכל תוקף לקבוצה זו. המכתב הבא שכתב אל ה"צנטראל-פראייך" יש בו משום עדות נמרצת לעמדתו של איינשטיין כלפי כת מתנכרת זו:

"קיבלתי היום את הזמנתכם לשיבה שנועדה להיות מוקדשת למלחמה באנטישמיות בקרב חוגי האקדמאים. בחפץ לב הייתי בא, אילו האמנתי באפשרות הצלחתה של מערכה זו. אולם, קודם כל עלינו להילחם, בדרך של הסברה, באנטישמיות ובהתרפסות העבדותית שבתוכנו היהודים. אנו זקוקים ליתר קוממיות וכבוד עצמי בתוך מערכותינו שלנו! רק לאחר שנהיב עוז לראות את עצמנו כאומה, רק לאחר שנכבד את עצמנו, נוכל לצפות שגם אחרים יכבדו אותנו, ואז יבוא הכבוד הזה מאליו. האנטישמיות

כתופעה פסיכולוגית תוסיף להתקיים, כל זמן שיבואו יהודים במגע עם לא יהודים – אבל למי זה איכפת? אפשר שבזכותה של אנטישמיות זו התקיימנו כגזע, כך, לכל הפחות, אני סבור. כל אימת שמזדמן לי לקרוא את השם "אזרחים גרמניים בני האמונה היהודית", איני יכול להימנע מחיוך הבא מתוך כאב. מה מסתתר מאחורי כינוי יפה זה? ומה זה בכלל אמונה יהודית? כלום יש מין כפירה שבכוחה אתה פוסק להיות יהודי? לא ולא! בכינוי זה מובעות על ידי "יפי הנפש" שתי הודאות אלו: 1. איני רוצה במגע ומשא עם אחינו הדלים יהודי המזרח; 2. איני רוצה שיראו אותי כבן עמי, אלא כחבר לעדה הדתית בלבד. כלום יש בכך ממידת הכנות? כלום יכול בן הגזע הארי לרחוש כבוד לזוחלי גחון כאלה? איני אזרח גרמני, אבל יהודי אני, ואני שמח שאני בן לעם היהודי, אף על פי שאין הוא מוחזק בעיני כעם נבחר דווקא. נניח להם לאריים את האנטישמיות שלהם, ואנו נשמור את אהבתנו לשכמותינו. אל ירע לבבכם על הווידי הזה. אין לי כל כוונות רעות ובלתי ידידותיות! – א' איינשטיין".

עולים לרגל

מספרים שרגיל היה איינשטיין בברלין לילך ברגל אל האוניברסיטה, כשהוא מלווה סטודנטית יהודיה לפסיקה, מרת אסתר סלומון. פעם הזמין איינשטיין אותה סטודנטית לביתו והושיבה בחדר עבודתו הקטן. והנה נכנסה אשתו, אלזה איינשטיין, והודיעה לו, ששני יהודים מחכים לו. הללו היו יהודים מפולין בעל פיאות מסולסלות ולבושי גלימות שחורות וחבושי כובעים שחורים רחבי תיתורה. מרת איינשטיין סבורה היתה, שהם באו לבקש נדבה. אמר לה איינשטיין בתוקף: "הכניסי אותם!" והוא קם מכיסאו וקיבל את פניהם בחמימות. הם הסבירו לו, בלשון שחציה גרמנית וחציה אידיית, שבאו מווארשה לברלין לרגל עסקיהם ושהלכו כל הדרך ברגל. מפני מה – שאלה אלזה איינשטיין, והם

הסיבות שעודן מובנות לנו, יש משהו דק שאינו ניתן להשגה ולהסברה. יראת הכבוד מפני הנעלם הפועל מעבר לכל דבר שבהשגתנו – היא האמונה שלי. מבחינה זו אני באמת רליגיוזי" (קסלר, יומן 1918–1937, פראנקפורט דמיין, 1961, עמ' 521–522).

חיבר מנגינות על גדולתו של א-לוהים

קארל זליג, ידידו השוויצ'י של איינשטיין והביוגרף שלו, מספר את הסיפור האופייני הבא: "לידידו הרופא, ד"ר האנס מיזהאם, סיפר איינשטיין, שבהיותו צעיר חיבר כמה מנגינות על גדולתו של א-לוהים, וכשהיה הולך לבית הספר היה מפזם אותן בהתלהבות רבה. מי שאוהב את הטבע בעל כורחו שהוא אוהב גם את הא-לוהים.

הדואר כב באב תשכ"ה

החוקר במופלא

עזריאל קרליבך

הוא, בין כל ההוגים הגדולים, היחיד. והוא יחיד הסגולה בין המלומדים בגרמניה המתבוללת. האחד שלא בחר בהזדהות מאונס ובחצי פה ובפשרות גרמני בן דת משה, אלא עבר מיד אל הקצה הקיצוני, המסוכן, המפתיע ביותר: אל הציונות.

קפיצה מקצה תבל ועד קצה. מעמדתו של מבטל כל התחומים וכל הגבולות שבכל הדורות, – לנסיעות שנור, יחד עם ווייצמן, בעד גאולת מספר דונאמים אי-שם בפלשתינה בעד עמו שלו. מן ההטפה לחופש המחשבה ועל לאומיות המדע ושחרור כל מחקר מכל התבדלות שבטית, – לנסיעות על פני רחבי אירופה ואמריקה לאסוף כספים בעד אוניברסיטה שלא נולדה על הר הצופים.

איך רטנו עליו האסימילאטורים (המתבוללים) בגרמניה! איך לעגו לו החברים הפרופסורים! איך

ענו שלא רצו להשתמש באמצעי תחבורה מקובלים, הואיל וביקשו לשוות למסעם אופי של עלייה לרגל, כדי שיוכלו לשים עין על אביר הרוח ובזכות זו הם מקווים לאריכות ימים. עכשיו שחפצם זה הצליח בידם וראו את האדם הגדול, ביקשו סליחה מלפניו על הטירדה שהטרידו אותו ויצאו.

[סביר שהם ברכו עליו "ברוך שנתן מחמתו לבשר דם" – א"ס].

צרו סיפורים

הנה צרו סיפורים שליקטתי, כמלקט שושנים בגן, שנותנים ריחם ושופעים אור יקרות מזיו אישיותו של איינשטיין האדם והיהודי הדגול בן האלמוות.

וייצמן: הוא מבין אותה

אוסף דימוב שאל פעם את ווייצמן, בשעה שהפליג באונייה יחד עם איינשטיין בשנת 1921: "אמור לי, כלום מבין אתה את תורת איינשטיין?" השיב לו ווייצמן: בשעת הנסיעה הסביר לי איינשטיין את תורתו יום יום. כשהגענו לניו-יורק, הייתי מוכרע בדעתי שהוא מבין אותה".

אני באמת רליגיוזי

הרחן קסלר, רושם ביומנו: "יום ג, 14 ביוני 1923, ברלין. אלפרד קר, גרהארט האופטמאן, אלברט איינשטיין ואחרים מסובים היו לארוחה על שולחנו של המו"ל שמואל פישר. קר התבדח קצת על עניין הא-לוהים. אמרתי לו, שדבריו עשויים לפגוע באיינשטיין שהוא בעל אמונה עמוקה. מה? אמר קר, "זה מן הנמנעות! אם כן עלי לשאול אותו מיד. ובכן – אמר – פרופסור איינשטיין היקר, אומרים עליו, שאתה מאמין אדוק?" איינשטיין ענה בנחת: ודאי, הדבר תלוי בכך, היאך אנו רואים את הדבר. מבקשים אנו באמצעינו הדלים לחדור לצפונות הטבע, הננו מוצאים, שמעבר לכל

רגמוהו בבליסטרות ההוכחה, שהוא עושה פלסטר את כל תורתו העל-אנושית, העל-שמימית, העל-דתית...

והוא, - לעולם לא אשכח, - חובש יארמולקה על בלוריתו הלבנה, ועולה לדוכן בית כנסת אחד, ומנגן על כינור, אטרקציה ב'קונצרט לטובת קרן ארצישראלית'...

הוא אבי אבות האפיקורסים...

אך גם בזה לא סגי...

התופת עולה וכובש את השמים. תהומות לב אדם עמוקות, והן בולעות גם את האינסוף.

הוא עצמו בגופו, בכל רמ"ח ושס"ה שלו, נידון להיות כגרדום שמיימיותו.

הוא אינו יושב עוד בפינתו השלווה, אלא עושה למען האחרים, אשר תורתו אינה חלה עליהם, הנחנקים בין הגבולות והנטחנים בריחיים של הזמן והמקום, ואין להם, בכל האינסוף, מידוך לכף רגלם. הוא עצמו נעשה פליט.

אנחנו התרגלנו בינתיים למחזה הזה, שיהודי יגורש מביתו כל עוד נפשו בו, וליבנו נתקהה למראה. ואף על פי כן - דורות יבואו, והם יתחנכו עוד בבית הספר על ברכיו של איינשטיין, והם, אפשר, הודות לו, ישעבדו לעצמם את האטום ויחיו חיי שובע ונחת, והם, אולי הם, יציגו על במותיהם את כל חרפת שגעונו של הדור הזה בתמונה אחת. ולמראשותי מיטותיהם תהיה תלויה, - כפי שתלוי היום מעליהן דיוקן הצלוב, - תמונת המחזה, המראה את איינשטיין המגורש, בכותנתו לבשרו, מביתו הצנוע אשר בקאפוט ליד ברלין... ואם דמיון יהיה למכחולם ויצירו את המהלך בין הכוכבים כשהוא מחפש אמה אחת לבהונות רגליו עלי אדמות, ואינו מוצא... ויראו את מי מבול האדם, ואת שצף גליו, אשר אלפי פני שטן לו, גועשים ועולים ורודפים אחרי גדול הדורות בעוון היותו יהודי...

כי הנאצים לא הסתפקו בגירושו ובגזל ביתו ורכושו, ולהיטלר לא היה די לשלול ממנו את אזרחותו, ולגבלס לא היה די לשרוף את ספריו, ול'אקדמיה' הפרוסית לא היה די לזרוק אותו כמי שאינו ראוי לבוא בקהלם המפואר. בו ראו את הסמל. אם את קומתו שלו לא נימיכו, הרי עדיין כל קומת ישראל זקופה. כי אם הגדול באדם הוא יהודי, - המה הקטנים באדם. וכל לענת שנאת השמדתם הופנתה אליו. ואותו ציירו כראש יהודי העולם, ונגדו שלחו מפעם לפעם מרצחים ומתנקשים, ל'חסלו'.

ואז לא נשאר עוד השקט והנחבא באדם, - המסתכל ממרומיו אל מה שמעבר לכל אנוש...

מבט אל הנצח

ימים יבואו, ואם הגזע האנושי עוד לא התאבד, - ימנה סדר שנותיו למן 18 באפריל 1955, יום הסתלקותו של איינשטיין. ומורים בבתי הספר יורו: הזמן הטרום-תרבותי - עד איינשטיין; זמן התרבות - ממנו ואילך.

בשבילם, בריאת עולמם שלהם התחילה בשנת 1904.

היא התחילה באותה הברקה פנימית, בה גילה אז את תורת היחסיות, מתוך דחיפתו של אינסטינקט עמוק, שלחש לו, כי יש חוקתיות בטבע; וברגע ההארה כאילו תפס קצה שוליו של הנצח והציץ - ונפגע, עד יומו האחרון.

ומני אז נשאר חיי חפוש גדול אחד אחרי האמת הכל-מקיפה.

הוא יהודי. אולי במובן הרבה יותר עמוק משהיה אי-פעם למלה הזאת. הוא אינו רוצה, הוא אינו יכול להשלים עם האנרכיה שהוכרזה בתבל. הוא משוכנע, שמאחורי כל התופעות הבלתי מובנות עומד איזה רעיון מרכזי, שוררת איזו חוקיות עליונה. הוא אומר וחוזר ואומר, במשך חמישים שנה, לאחרים, לעצמו, תמיד: 'א-לוהים אינו משחק בקוביות!' אין מקריות

בטבע, אין קפיצות ובקיעים ושקעים ואנדרלמוסיה. יש כוח מכוון ושליט על הכל (אם כי לא בצורת א-לוהים מוחשי). הוא מאמין באחדות הבריאה – ומחפש אותה.

מאז הרים את הלוט קמעה והציץ, הוא מאמין, כי הוא יכול והוא מצווה להרימו שנית – ולגלות את כל סודו. כי ישנה אמת והיא לא יחסית, והיא כוללת את הכל, והיא תאיר את האופל מסביבנו, והיא תיישב את כל הסתירות והיא תשליט את מוח האדם על פירורי תבל שבידו.

אף רגע, בכל חמישים השנים הללו, לא חדל להאמין; אף רגע, בחלום או בהקיץ, לא חדל לחפש.

טוב לבו

אינה ידועה דוגמה של אדם, אשר הוציא את כל רכוש משקלו המוסרי בפזרנות כזאת, בהתלהבות כזאת – כדי לעזור למקופחי החיים, יום-יום, שנה-שנה, במשך חמישים שנים; משל לאמיד, אשר הכסף הוא כל נכסו, והוא ניגש כל בוקר אל חלון ביתו וזורק לעוברים ושבים, מחמת שהוא סבור, שהכסף נוצר רק למענם.

אין מספר ל"עניינים האבודים" אשר להם פיזר את הון הפרסטיז'ה שלו. מאות, מאות רבות של ועדים וליגות ותנועות בינלאומיות ומגביות וכינוסים; החל מוועדות חבר הלאומים המנוח לשיתוף פעולה תרבותי, המוסד העליון של אנשי הרוח לאחר מלחמת העולם הראשונה, וגמור במפעל למען הישיבה קולג' בניו-יורק; וועדי ידידות למען רוסיה הסובייטית והאנציקלופדיה היהודית וספרד הריפובליקאנית וסטודנטים חולי שחפת בדאוווס והתנועה הבינלאומית של סרבני המלחמה והאקדמיה היאפאנית והוועד להגנה על הזוג רזנברג.

מעולם לא היה תמים עד כדי כך לחשוב, שהענין בו הוא מתקשר בכל נפשו – יצליח; לא, הוא ידע ואמר

תמיד, שמסעות בעלי הצלחה אינם צריכים לו והוא אינו צריך להם. אבל המטרות הנידונות לכשלון, אך טובות ואנושיות הן, אלה שלא היו שמים לב להן כלל אילולא השאיל להן את שמו, – להן היה מקריב את לילותיו ושעות מנוחתו, למענן היה כותב מכתבים ומבקש נדבות וחותרם כרוזים ועורך נסיעות ונושא נאומים ועתים (הקרבן הקשה מכל) אפילו לובש סמוקינג...

תמיד היו אלה ענייני המיעוטים והמדוכאים; תמיד הרגז בתמיכתו את בעלי האגרוף והשלטון; תמיד רק הוא נשא בתוצאות הכשלונות; תמיד רק הוא עורר עליו רוגזה והתקפות והפרעות ואיומים; הוא – רודף השלום הצנוע...

אך תמיד נדלק מחדש.

הוא לא היה בעל אמצעים מעולם, וכסף לא ידע מהו; ולהציע לו, שינקוף אצבע למען בצע – הרי אבסורד הוא.

אולם תמיד קופה של שרצים היתה תלויה לו מאחוריו, קרובים ומתימרים להיות קרובים, של עצמו ושל אחיו ואחיותיו, ושל אשתו הראשונה ושל אשתו השנייה, מתלמדים שנראה בהם ניצוץ כישרון, חוקרים שלא הצליחו לקבל משרה, סתם מרודים. וכאשר הוא עצמו פליט היה – היה מאכסן את זרם הפליטים בביתו שלו, מאכיל ומשקה אותם, ודואג לכל אחד ואחד מהם, לאשרה שלו ולרשיון עבודה שלו ולמשרה שלו ולמלבוש שלו ולהעלאת משפחתו שלו...

כי לא רק על אידיאלים נישאים ומופשטים היה מבלה את מעט כוחותיו, אלא – על צרכיו הקטנים ביותר, על חשבון רופא השיניים של כל אדם שפנה אליו, ולא על הכרוזים הגדולים המתפרסמים בעמודים הראשונים של העיתונים היה פורט את מטבעות שמו לפרוטות, אלא – על אותם מכתבי ההמלצה הקטנים לנחשלים אלמונים, שאין עמהם אפילו אמירת "תודה". מספרים, שפעם הופיעו בבית חולים ניו-

יורקי ארבעה רופאים ראדיולוגים כמועמדים למשרה יחידה, ובידי כל ארבעתם – מכתב המלצה חמים של איינשטיין; וכאשר התרעמו עליו, אמר: כל הארבעה בני-אדם וכולם נזקקים, וכולם ראויים – ולכולם חייב הייתי לעזור לקבל שאנסה שתבחרו ביניהם...

איני יודע בין הננסים – וודאי לא בין העסקנים בעלי הצדקות שלנו – מי שהפריש כל כך הרבה מכל אונו כדי לעשות טובה לשמה לריע האדם. ואיני יודע בין הענקים מי שעשה זאת – על אף כל כפיית הטובה והאכזבות והניצול לרעה והרמייה – מתוך אמונה כל כך עמוקה באדם.

כי נשתלבו בו האמונה באחדות תבל ובאחדות תושביה. תמיד מחדש היה חוזר אל רעיון השעשועים שלו: ממשל אחיד ועליון לעולם כולו, ארגון כל מקיף, כלכלה מתוכננת ומודרכת – ומשוכנע היה שזה יפתור את בעיות מלחמה ושלוה ועוני ועושר. ומחפש היה כל ימיו את סוד האחדות. כמו בעולמות העליונים, גם בעולמות התחתונים...

ילד ומבוגר

אמר עליו מי שאמר, כי מבחינה פוליטית הוא דומה לילד. זה תלוי בכך, מה נקרא מבוגר בפוליטיקה. על כל פנים, הוא הראה ראיית הנולד, שלא היתה אף לאחר הפוליטיקאים ה"מבוגרים".

אפשר שלא היו לו חושים לתנודות הקלות, הקיקיוניות, בהרכבי קואליציות חולפות, אבל היה לו חוש לרעידות האדמה הגדולות, בעודן חבויות בבטן האדמה.

על כל פנים, הוא היה הראשון אשר ניבא מראש את היטלר – עוד בטרם ידע היטלר עצמו על מטרתו. עוד בשיא פריחתה של הריפובליקה הוויימארית, עוד בשנת 1921, אמר וחזר ואמר, כי לא יעברו עשר שנים ויבוא המבול.

ועל כל פנים, עובדה היסטורית היא, כי מכתבו של איינשטיין אל רוזבלט, בו הוא מפנה את תשומת ליבו

אל גילוייו בחקר האטום, ומתאר בפניו בפרוטרוט את פעולת הפצצה האטומית, שהיא חייבת לסיים את המלחמה, נכתב ונשלח – עוד בטרם פרצה המלחמה, חודש לפני כן, בשני באוגוסט 1939!

עוד לא היתה מלחמה, הוא חשב, שאפשר למנוע אותה, צריך רק להראות, כי הכוח הזה מצוי בידינו, והיטלר יסוג. – ואולי היטלר עצמו יקדים וייצור אותה, וצריך להזהיר את רוזבלט?

והפציפיסט הלוחם ידע והכיר פתאום, כי למען השלום צריך – להילחם.

האם ידע כבר אז, כאשר כתב את מכתבו, כי קין יקום ויהרוג ששה מיליונים מאחיו – וכי יספיק להורגם עוד בטרם הוא ינקום בו את נקמת כולם?

הוא ידע, כי זה אפשרי. כי השטן באדם מוכשר לכל – וגם לזה. אך הוא קיווה, כי עוד אפשר יהיה למנוע; ומשאבדה גם תקווה זו, שוב – כדרכו – קיווה שלפחות לאחר המבול יבוטלו התחומים והגבולות, ויופסק המשחק הבינלאומי של הזזת יתדות צבעוניים. והוא כתב, בימים ההם, הרבה מאד על פיקוח הכוח האטומי, על ממשלה עולמית, על סופה של כל לאומנות, על חלוקה שווה של אוצרות הטבע בין כל אשר נבראו בצלם...

אחרי כן נשתתק. התקווה נגוזה. כן, הוא כתב, אתם תייצרו גם את פצצת המימן וגם הכוח הזה לא יספיק לשנות את ליבותיכם לטובה.

והוא הסתגר. מחפש בנר שבנשמתו את השם המפורש, שבכוחו ישתלט האדם על עולמו לטובה..

ובאמצע חיפושיו דעך הנר.

19 באפריל 1955) ספר הדמויות, הוצאת מודיעין בע"מ, ספריית מעריב, תשי"ט, עמ' 11-22
הומלץ על ידי הרב נחמיה פיונסק

האיינשטיין שהיכרת

נחום גולדמן

אלברט איינשטיין היה התגלמותו הקלאסית של הגאון. הננו מפריזים בימינו בשימוש מושגי הגדלות והגאונות בשעת הערכתם של אנשי השם. הגאון האמיתי הוא אחד החזיונות הבלתי נפרצים ביותר בתולדות המין האנושי.

ההבדל בין הגאון ובין הכישרון אינו של כמות אלא של איכות. המוכשר אינו אלא שיעור מרובה יותר של כשרונות מסויימים, שלעצמו של דבר מחונן בהם כל בשר ודם משכיל. כל אדם יכול איכשהו להביע בעל פה את אשר יש עמו להגיד, אלא שהנואם המוכשר מיטיב לעשות דבר זה קצת יותר מזולתו. כל אדם יכול להביע בכתב את רגשותיו ומחשבותיו, הסופר המוכשר מסוגל לעשות זאת טוב יותר. לא כן הגאון. הוא הנו, כביכול, גזע אחר, סוג אחר לגמרי של מוח ושל אינטלקט. האיש הגאוני נמשל ל"נפיל" שירד ארצה, כביכול, מכוכב לכת אחר. הוא משוטט בעולם אחר, שאינו עולמנו. וגישתו לדברים ובעיות שונה תכלית שינוי מזו של סתם בני אדם.

הדבר, שעשה עלי תמיד את הרושם הבלתי נמחה בשעת שיחה עם אלברט איינשטיין, היה האופן הפשוט והמיוחד של הזדקקותו אל המושגים, המונחים והבעיות של קיומנו. פעם אחת, בשעת אחד הטיולים בחוצות ברלין, אמרתי לו: "אתה מדבר על הזמן, על חלל ועל טראנספורמציות, כדרך שאנחנו, סתם בני אדם, מדברים על תפוחי אדמה, או חשמלית". הוא נזקק למונחים וקונצפציות פילוסופיים מסובכים ביותר, כאילו היו אלה לחם חוקו, ואומנם הם היו לו לחם חוק. הוא שוטט בספירות אלו של הקונצפציות המופשטות בעניין קיום היקום ומסתוריו, כביכול היה שותף בבריאתם. בשבילו היה זה עניין טבעי כל כך להזדקק לאידיאות אלו, עד שנתקשה להבין, מה טעם אין הבריות יורדים לסוף דעתו.

זוכרני, יום אחד באתי אל חדר עבודתו שבברלין ומצאתיו מודאג דאגה יתירה. היה לפניו כתב עת אמריקאני, שהציע פרס בסך כמה אלפי דולארים למי שיצליח להסביר לקוראים את תורת היחסים בדרך השווה לכל נפש, בהרצאת דברים לאורך 4 או 6 דפים. בימים ההם היה איינשטיין שרוי במצוקה כספית. היו אלה ימי האינפלציה האיומה בגרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשמשכורת הפרופסור לא הספיקה לחלוטין לפרנסתו.

"ראה נא ראה", – אמר לי – "יש לי כאן הזדמנות לעשות הון תועפות. ואכן ניסיתי לכתוב מאמר כזה. אך מובטחני, כי העורכים יטענו, שהקוראים לא יבינו את מאמרי, אף-על-פי שבעיני הוא נראה כל כך פשוט, שכל אדם צריך להבין".

הנוסחה המתמאטית הקשה ביותר היתה בשבילו, כשתיים-כפול שתיים בשבילנו. ולעולם לא אשכח, היאך יום אחד, מיד לאחר פירסום קונטרסו המפורסם הראשון על תורת היחסות, הזמינוהו להרצות באסיפה רבת קהל של אקדמאים ואינטלקטואלים באוניברסיטה שבברלין. הזהירוהו, שעליו לדבר בדרך הפשוטה והמובנת ביותר, לפי שלא יאז זה קהל של אנשי מדע וחכמי פסיקה. "הנה תראה", – אמר לי לפני לכתו לאסיפה, – "באיזו פשטות אסביר היום את הכל, וכל אחד ואחד יבין". ברגעים הראשונים דיבר כאילו הרצה לפני נערים בבית ספר תיכון, והיה מסביר את העניינים האלמנטאריים ביותר בפסיקה ובמתמאטיקה. אך לפתע, לאחר כמה שניות, עשה קפיצת דרך ונכנס לפרדס של המתמאטיקה הגבוהה. הכל היה בשבילו פשוט ואלמנטארי, כביכול נמנע ממנו מניעה אורגאנית לתפוס את קו הגבול שבין המובן לאיש המשכיל הרגיל ובין הידוע ל"ידועי חן" בקרב המתמאטיקאים הגדולים.

זה, נדמה לי, היה הקו היסודי של אופיו כגאון. הוא היה גאון ממש כך גם אילמלא לא המציא את תורת

היחסיות, או איזו תורה מדעית אחרת. הגאונות אינה עניין של הישגים, אלא של סגולות ואיכות. יכול אדם להיות גאון גם בלי שייצור משהו. יותר משבאה גאונותו של איינשטיין לידי ביטוי בהישגיו ותגליותיו, היא באה לידי ביטוי באופן גישתו אל הבעיות העמוקות ביותר של הקיום האנושי באוניברסום. הוא היה אזרחו של העולם הזה, עולם הקונצפציות הפילוסופיות והמדעיות העליונות, ושם הרגיש עצמו כבתוך ביתו, כדרך שרק גאונים עשויים להרגיש עצמם.

פשטותו

בכך מסתברת פשטותו. הגאונים הנם תמיד בעלי פשטות, הכשרונות הם לבדם יש בהם מן התסבוכת. הגאונים מצמצמים את כל הבעיות ומעמידים אותן על בחינתן האלמנטארית. והפשטות הגדולה של המוח של איינשטיין היא שעשתה בי את הרושם העז ביותר. והוא הדין באופיו כבשר ודם. אם מותר לומר "נשמת הגאון", הרי יש לומר דבר זה על איינשטיין. מעלותיה הגדולות של הנשמה האנושית היו כל כך שליטות בו, וכל כך לא מטושטשות ולא מעוותות על ידי ניואנסים וסיבוכים למיניהם, עד שתמיד היה מרעיש את ליבי כהתגלמות המופת של הסגולות האנושיות הגדולות, כדרך שאדם צריך להיות. טוב-ליבו, השלימות של אופיו וישרותו הגדולה, אהבתו הטבעית אל כל שנברא בצלם באו לידי ביטוי בנשמתו ובאישיותו בטהרה קלאסית. אם אפשר לשער בריאתו של יצור אנושי, שאופיו וחיו, רגשותיו והתנהגותיו נקבעים רק על ידי תכונות אנושיות אלו, – הנצחיות, האלמנטאריות, הפשוטות, – כי עתה היה אותו יצור דומה לאיינשטיין.

כמעט שלא יכולת למצוא חסרון כלשהו באופיו. כל מה שהדתות והציביליזאציות מלמדות את בן האדם להיות – היה בו. טוב-לב, סובלני, ישר – ובכל אלה

היתה פשטותו הגדולה שבמעלותיו. הוא חי את עצמו בטבעיות שלימה ללא שום מאמץ להיות כך. הוא נלאה להבין, מדוע אין שאר בני האדם מסוגלים גם הם להיות בעלי אופי כזה שלו. זוכרני, איך הוצרכתי פעם אחת לשקוד כמה שעות בניסיון להביאו לידי כך שיסלח לאחד מעמיתיו, שעשה משהו שהיה בלתי צודק בעיניו שלו. השתדלתי למצוא צד זכות לצידוקו של האיש וסליחתו, להסביר את טעמו ונימוקו. ואולם איינשטיין לא היה מסוגל כלל להבין זאת. "למה עשה כן?" – היה שואל וחוזר ושואל. איך יכול היה לעשות כן? הוא לא היה מסוגל להבין, מדוע ואיך זה מצויים אנשים שהם שקרנים או פחדנים, או מחוסרי יושר, או מקשיחים ליבם מלעזור לזולתם. הוא התהלך בעולם, עד אחרית ימיו, כילד גדול, לא ניזק ולא נשחת על ידי הנסיונות ולהט היצרים של תקופתנו.

יהדותו

נימוקים אלה עשאוהו גם ליהודי גדול. הוא לא גדל בסביבה של מסורת יהודית. הוא בא מתחומם של מתבוללים. מעודו לא הירבה לדעת מדברי ימיה של האומה הישראלית, מתרבות היהודים, או מבעיותיהם הסבוכות של החיים היהודיים בדורנו. הוא נהיה ליהודי מתוך נימוקים אנושיים, מתוך סולידאריות עם היהודים הסובלים וכתגובה על העלבונות הגדולים, שעולבים ביהודים, על הרדיפות והגזירות, שהן מנת חלקם בחייהם. כשם שהוכיח סולידאריות עם כל היצורים האנושיים הנרדפים, המושפלים והנענים, ממש כך ראה חובה טבעית לעצמו לעמוד לימין העם היהודי, שנענה בימיו עינויים רבים כל כך. והוא רצה שיחשבוהו כאחד מהם, כבן העם היהודי. הוא היה ציוני מתוך תגובתו הפשוטה על בעיית היהודים: היהודים הם בני-בלי-מולדת, בני בלי-בית – למה לא יהיה להם בית מולדת משלהם? היהודים נרדפים בחלקי העולם השונים – תהיה נא להם ארץ משלהם, שבה יוכלו לשבת בשלווה ובביטחון.

המופלא שבדור

אבא אבן

ב-14 במאי 1955, באולם העירייה של ניו-יורק (טאון הול) אמר אבא אבן דברי אזכרה והערכה לאיינשטיין. הוא סיים את נאומו בדברים הבאים:

אינני יכול להעלים את התרגשותי העמוקה בשעה שאני מהרהר בדבר, שהאיש הזה, המופלא שבדור, שרוחו הדליקה במחשכים אורות הדעת האנושית, חי את אחרית ימיו תוך דאגה ואהבה לעתידה של מדינת ישראל. אין צריך לומר, שחיינו הם נחלת כל הדורות. מורשתו מתת היא לכל העמים; אבל העם היושב בישראל והעם היהודי שבכל אתר ואתר, מרגיש, בתוך האבל של האנושות כולה, הרגשה מיוחדת של גאווה ושכול בשעה שהוא מלווה את בנו הנאמן של העם היהודי בדרכו אל האלמוות.

הדואר, כב באב תשכ"ה

איש קדוש

המדבר על איינשטיין, יזכור את מסורת האגדה היהודית על ל"ו הצדיקים, שהעולם עומד עליהם, ושהם עצמם אינם יודעים, כי אכן נמנים הם עם אותם יחידי סגולה. איינשטיין לא היה מעודו עלום שם, או אלמוני. למורת רצונו העז היה נודע לשם ולתהילה, אך אם היה בזמן מן הזמנים יצור אנושי, שהיה באמת ראוי להיחשב כאחד מן הל"ו, הרי היה זה איינשטיין. הוא היה מתכעס מאד, אילו שמע, שמכנים אותו בשם "צדיק". אך אם היה איש קדוש בדורנו, הרי היה זה איינשטיין. עצם מציאותו וקיומו, ללא קשר עם תרומתו למדע ולפילוסופיה, היו מן הנכסים הגדולים ביותר של המין האנושי בתקופתנו.

דברים באסיפת אזכרה בניו-יורק ב-15 במאי 1955. דור של חורבן וגאולה, הספריה הציונית, ירושלים תשכ"ז. עמ' 262-265

גרומת היהודים לרגל 90 המזלם
זול של ישראל 1998

איינשטיין: נהרו, הכר במדינה יהודית!

פרופ' בני מוריס

ביטא זאת לעתים קרובות. בשנת 1938 הוא הכריז כי על אף שהמפעל הציוני נתון למתקפה מצד "פושעים

אלברט איינשטיין לא היה ציוני נלהב כל כך, אבל הוא בהחלט התייחס לעצמו כאל יהודי לאומי גאה, ואף

ערבים פנאטים" – הארץ עתידה להיות "מרכז תרבות לכל היהודים, מקלטם של הנדכאים ביותר, שדה פעולה לטובים שבינינו, חזון מאחד ומרפא ליהודי כל העולם".

במכתב ששלח ל"מנצ'סטר גרדיאן" ב-1929, הילל איינשטיין את "החלוצים הצעירים, גברים ונשים בעלי שיעור קומה אינטלקטואלי ומוסרי עצום, המשִׁבְּרים אבנים וסוללים כבישים תחת השמש הארץ-ישראלית הקופחת", ואת "היישובים החקלאיים המשגשים שצמחו באחת מהאדמה שהיתה עזובה זמן כה רב... פיתוח מקורות המים, התעשייה, ומעל לכל – צמיחתה של מערכת חינוך". "מי יכול שלא להיות מוקסם נוכח הישגים מדהימים כאלה ונוכח מסירות כמעט על-אנושית שכזו?", קרא.

אולם שבח זה של הציונות היה מתובל בתחושת אי נוחות מסוימת. מזועזע מהאנטישמיות במרכז אירופה, איינשטיין היה מודע בחריפות לפוטנציאל של הקיצוניות הגלומה באידיאולוגיות ובתנועות לאומניות. באוגוסט 1929 התריע כי "לאומנות עיוורת עלולה להתפתח בשורותינו". הוא כתב דברים אלה ימים ספורים לאחר שפורעים ערבים רצחו מעל מאה יהודים – מרביתם חרדים לא ציונים ובלתי חמושים מחברון ומצפת – בהתקף פוגרום שארך שבוע ימים.

כבר בשלב מוקדם העריך איינשטיין את החזון הליברלי של מדינה דו-לאומית ערבית-יהודית שהפיצו אינטלקטואלים יהודים בארץ ישראל, חברי הארגונים 'ברית שלום' ו'אגודת איחוד', דוגמת מרטין בובר, גרשום שלום ויהודה לייב מגנס. בדבריו בניו-יורק ב-1938 על חלוקת הארץ לשתי מדינות, אמר: "אני רואה היגיון רב יותר בהסכם מתקבל על הדעת עם הערבים על בסיס חיים משותפים של שלום מאשר בהקמת מדינה יהודית... ההכרה שלי בטבעה של היהדות דוחה את הרעיון של מדינה יהודית עם גבולות, צבא ומידה של מכשירי כוח... אני חושש מהנזק שעלול להיגרם ליהדות".

ואכן, ב-1952 דחה איינשטיין את פנייתו של ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, להיות הנשיא השני של מדינת ישראל, בעקבות מות הנשיא הראשון חיים ויצמן. איינשטיין טען כי אינו מתאים לתפקיד, והביע חשש כי כנשיא יהיה עליו "לקבל על עצמו אחריות מוסרית להחלטותיהם של אחרים" – החלטות העלולות לעמוד בסתירה למצפונו.

הארץ לא היתה ריקה

אולם היה זה אותו איינשטיין אליו פנתה המנהיגות הציונית בקיץ 1947, בתקווה שיחולל את הנס וישכנע את הוודו לתמוך בהקמת מדינה יהודית. הוודו נראתה אז גורם מכריע. השופט היהודי, סיר אֶדְוִיִּר רחמן, היה חבר בוועדה המיוחדת של האו"ם לפלשתינה (UNSCOP), אשר מנתה 11 איש והופקדה על מציאת פתרון לשאלת ארץ ישראל. הוודו, שקיבלה עצמאות באוגוסט 1947, נחשבה מעצבת המגמה המדינית בקרב מדינות העולם השלישי, שהצבעתן עשויה היתה להיות מכרעת בעצרת הכללית של האו"ם. העצרת אמורה היתה לקבל החלטה על פי המלצות UNSCOP. איינשטיין נודע זה זמן רב כתומך במאבקים לא אלימים לשחרור לאומי, כמעריך של מהטמה גנדי ושל ג'וֹהַנְהֶלֶל נְהֶרוּ וכמבקר של השלטון האימפריאלי הבריטי בהודו.

היה צורך בנס, משום שראש הממשלה רב העוצמה של הוודו, נהרו, היה ידוע כמתנגד מסורתי לרעיון המדינה היהודית, ולא משום שלא היה מודע להיסטוריה של העם היהודי או לצרכיו. כבר בשנות ה-30, עוד לפני השואה, הוא כתב בספרו 'הצעות להיסטוריה עולמית': "זהו אחד מפלאי ההיסטוריה כיצד הצליחו היהודים, ללא בית או מקלט, נרדפים ונתונים להטרדות ללא גבול ולעתים נידונים למוות, לשמר את זהותם ולהחזיק מעמד מעל אלפיים שנה. לכל מקום שאליו הלכו התייחסו אליהם כזרים בלתי רצויים,

השפילו אותם, חירפו אותם, עינו אותם וטבחו בהם; המילה 'יהודי' הפכה למילת גנאי". נהרו היה גם בעל תודעה עמוקה – בניגוד למרבית מבקריה הערבים של הציונות – לשורשי היהודים בארץ ישראל: "ארץ הקודש בעבור היהודים... ובמידה מסוימת אפילו בעבור המוסלמים".

אולם לדבריו, היה "פגם אחד קטן" ממנו התעלמה הצהרת בלפור משנת 1917, אשר תמכה בהקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל: הארץ לא היתה "ריקה ובלתי מיושבת... היא היתה כבר ביתו של מישוהו אחר", והערבים המקומיים "חששו שהיהודים יוציאו את הלחם מפייהם ויפקיעו את האדמות מידי עובדי האדמה". וכך, על אף "שהערבים לרוע המזל שקועים בטרור", מאבקם לעצמאות מידי השלטון הבריטי ונגד הפלישה והשליטה היהודיים הוצדק והתקבל בהבנה. לדברי נהרו, היתה זו "טרגדיה ששני עמים מדוכאים התעמתו זה עם זה. כל אחד צריך לחוש סימפטיה כלפי היהודים העוברים פורענויות כה נוראות באירופה, וניתן להבין את משיכתם לפלשתינה. זוהי עובדה שהמהגרים היהודים בפלשתינה אכן שיפרו את מצבה של הארץ, הקימו תעשיות והעלו את רמת החיים של יושביה". עם זאת, מדגיש נהרו, "עלינו לזכור שפלשתינה היא ארץ ערבית במהותה, וכזו עליה להישאר".

כת 'המנודים' של העולם

מכתבו של איינשטיין מה-13 ביוני 1947 לנהרו נוסח על ידי חיים גרינברג, אינטלקטואל ומנהיג ציוני סוציאליסטי אמריקני מוביל, לאחר שהשניים דנו בתוכנו. לדברי מזכירתו של איינשטיין, הלן דופס, אישר הלה את הנוסח בהתלהבות. דבריו של איינשטיין התמקדו בטיעונים היסטוריים ומוסריים. הוא פתח בשבחים לבית הנבחרים ההודי, אשר זמן קצר קודם לכן ביטל את מעמד המנודים: "תשומת לב

העולם ממוקדת עתה בבעיותיה של קבוצה אחרת, אשר – בדומה למנודים – היתה קורבן רדיפה ואפליה במשך מאות שנים". הוא כינה את נהרו "לוחם עקבי של כוחות הפוליטיקה והכלכלה הנאורים", הביע את תקוותו שיתמוך "בזכויותיו של עם עתיק ששורשיו במזרח" וביקש "צדק והגינות": "זמן רב לפני עלייתו של היטלר אימצתי לעצמי את העניין הציוני, שכן ראיתי בו אמצעי לתיקון עוול מזעזע".

לדברי איינשטיין, "יש לתת ליהודים הזדמנות לחיות חיים ככל העמים", אם כי הוא עצמו לא היה נלהב לנוכח הרעיון של מדינות לאום: "אני מרהיב עוז לומר שאהיה מתומכיו הגדולים ביותר של חזון לכינון חברה בינלאומית, אם אי פעם יתגשם". אולם העולם נחלק למדינות לאום, ורק העם היהודי "מצוי מאות שנים במצב האנומלי של רדיפה והתעללות, נטול כל הזכויות וההגנות שיש אפילו לעמים הקטנים ביותר. הציונות הציעה דרך לסיום אפליה זו. באמצעות החזרה אל הארץ שאליה הם קשורים בעבותות היסטוריים חזקים, מבקשים היהודים לבטל את מעמדם כמנודים בקרב האומות".

לאחר מכן שלף איינשטיין את הקלף המנצח: "הופעתו של היטלר הבליטה בהיגיון אכזר את כל ההשלכות ההרסניות הגלומות במצבם הלא נורמלי של היהודים. מיליוני יהודים מתו משום שלא היתה נקודה על פני הגלובוס שבה יכלו למצוא מפלט... הניצולים היהודים תובעים את הזכות להתגורר בקרב אחיהם על אדמת אבותיהם העתיקה".

לאחר מכן נראה כי איינשטיין מציג בתחבולה מתחכמת את בעיית הגרעין של היחזמה הציונית: "האם ניתן לענות על הצורך היהודי – יהא קריטי כאשר יהא – מבלי להפר את זכויותיהם החיוניות של אחרים? תשובתי היא חיובית. אחד המאפיינים הייחודיים של היהודים הבונים את פלשתינה הוא שפעולת החלוצים היהודים לא הסתכמה בעקירתה

של האוכלוסייה המקומית ובהורדתה מנכסיה, אלא גם בגידולה המדהים ובפיתוחה. היהודים קנו כל סנטימטר מהאדמות שעליהן התיישבו. מדוע אפוא מתלוננים הערבים בחוסר הגינות על 'הפלישה הציונית'?

ואז תפס איינשטיין את השור בקרניו: "זהו טיבה של ההתנגדות הערבית. על אף שהערבי בפלשתינה יצא נשכר מבחינה כלכלית, הוא רוצה ריבונות לאומית בלעדית, כמו זו שממנה נהנים ערביי ערב הסעודית, עיראק, לבנון וסוריה. זוהי שאיפה טבעית ולגיטימית, ונראה כי הצדק יתבע את מילויה". עם זאת, הוא ממשיך, בתום מלחמת העולם הראשונה העניקו בעלות הברית לערבים 99 אחוזים מה"שטחים הנרחבים ומעוטי האוכלוסין" ששוחררו מידי הטורקים כדי להשביע את שאיפותיהם הלאומיות, ונוסדו חמש מדינות ערביות עצמאיות. אחוז אחד נשמר ליהודים באדמת מולדתם. "בסולם הצדק השוקל צורך כנגד צורך, אין ספק איזה צורך כבד יותר". מה שקיבלו היהודים בהצהרת בלפור משיב את האיזון ההיסטורי והמוסרי.

לבסוף הציג איינשטיין את הישגי הציונות בארץ ישראל – מבחינה כלכלית, פוליטית וחינוכית – כטיעון נוסף לטובת ריבונות יהודית: "הביצות שהיו פעם מוכות מלריה, מדרונות ההרים הסלעיים וגדותיו המלווחות של ים המלח, שהינם כיום פורחים ופוריים, הם ההוכחה לדחף יצירתי שהמונע אותו יביא את האנושות – כמו גם את היהודים ואת הערבים – לידי מסכנות". את דבריו סיים איינשטיין בפנייה לנהרו להניח הצידה "את היריבויות הפוליטיות ואת האנוכיות של תאבונות לאומניים קטנוניים", ולתמוך ב"תחייה המרהיבה שהחלה בפלשתינה".

לא להתגרות במיליוני מוסלמים

תשובת נהרו התקבלה ב-11 ביולי. מעניין שהוא פתח את מכתבו בן שלושת הדפים בהתנצלות מרומזת – מרופדת במינוח ריאלי-פוליטי אך מוסווית בהתייחסות

מוסרית: "לרוע המזל", כתב, "מנהיגים לאומיים נוהים אחר מדיניות שהיא במהותה מדיניות אנוכית. כל מדינה חושבת ראשית על טובתה האישית... אם במקרה מדיניות בינלאומית תואמת את מדיניותה הלאומית של מדינה מסוימת, אזי אותה מדינה מתרברבת באשר לטובת האינטרס הבינלאומי. אולם ברגע שנדמה כי המדיניות הבינלאומית מתנגשת עם האינטרסים הלאומיים, אזי ייצא שפע סיבות לאי יישומה של המדיניות הבינלאומית".

מדברים אלה השתמע שהאינטרסים הלאומיים של הודו או 'אנוכיותה' הכתיבו הצבעה נגד החלוקה ונגד מדינה יהודית; למרות שהעניין לא הוזכר במפורש, ברקע הדברים עמד הסכסוך המתמשך בהודו בין ההינדים לבין המיעוט המוסלמי הגדול והחזק שהתנגד כאיש אחד לציונות, והעימות המתקרב עם פקיסטן שבו נזקקה הודו לכל התמיכה הבינלאומית שיכולה היתה לגייס – כולל זו של הערבים והמדינות המוסלמיות (חודשיים לאחר מכן, במהלך שיחה פרטית בין המנהיג הציוני משה שרת לבין קאָאָאָלָם פֶּאָאָניקָאָר, היסטוריון ואיש מפתח במשלחת היהודית לעצרת הכללית של האו"ם, אמר פאניקאר: "זהו ניסיון עקר מצדכם לנסות ולשכנע אותנו שהיהודים צודקים בטיעוניהם. אנו יודעים זאת. העניין הוא פשוט – אם נצביע בעבור היהודים פירוש הדבר הצבעה נגד המוסלמים... חיים בקרבנו 13 מיליון מוסלמים, ולפיכך איננו יכולים לעשות זאת").

בהמשך דבריו פתח נהרו במתקפה מוסרית: "אני מודה שיש לי סימפטיה רבה ליהודים, אך יש לי סימפטיה גם לערבים... אני יודע שהיהודים עשו עבודה נפלאה בפלשתינה ושהם העלו את רמת החיים שם, אולם שאלה אחת מטרידה אותי. לאחר כל ההישגים יוצאי הדופן הללו, מדוע לא הצליחו לזכות ברצונם הטוב של הערבים? מדוע הם מבקשים לאלץ את הערבים להכפיף את רצונם לדרישות מסוימות (כלומר, חלוקה

איינשטיין ודת

פרופ' משה ימר

מתוך הרצאה שנתנה ב-13 באפריל 2005 בסימפוזיון על איינשטיין באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים

גבירותיי ורבותיי,

הרשו לי לפתוח את הרצאתי בהסבר על הנסיבות שהביאוני לדבר על איינשטיין ודת למרות שאיני תיאולוג מקצועי. הסיפור מתחיל בעובדה שב-1929 רכש איינשטיין בניין מעץ בקאפות, עיירה קטנה על יד פוטסדאם בפרברי ברלין. הוא נהנה ממנו מאוד כבית קיץ, ואירח שם אורחים חשובים רבים. אך הוא בילה שם שלושה קייצים בלבד עד שעזב סופית את גרמניה ב-1932 עקב עליית הנאצים לשלטון. רבות נכתב על ההיסטוריה של בית קיץ זה, שהוא המזכרת הפיזית היחידה מחייו של איינשטיין בגרמניה. כיום משמש הבניין כמרכז לפעילויות תרבות.

לפני מספר שנים כאשר חגגה קאפות 700 שנה להיווסדה הוחלט להנציח באירוע זה גם את האזרח לשעבר הנודע ביותר שלה באמצעות הרצאה שתינתן בבית הקיץ שלו. כיוון שנציגים בועדה המארגנת ובניניהם פיזיקאים מהמכון האסטרונומי ליד בלסברג ידעו על שיחותיי האישיות עם איינשטיין, הזמנתי לשאת הרצאה. הוחלט אפוא שלא לדבר על פיזיקה על מנת שהדברים יהיו מובנים לכלל הציבור.

הנושא שנבחר היה יחסו של איינשטיין לדת. כמובן שבתחילה היססתי לדבר על הנושא מפני שמעולם לא דיברתי עם איינשטיין על הנושא ואף כמעט לא קראתי עליו. אך לאחר שעיינתי בארכיון איינשטיין באוניברסיטה העברית ובמקורות נוספים, הגעתי למסקנה שאכן זהו נושא מעניין ומעורר מחשבה. לפיכך נענית להזמנה והרצאתי על הנושא כפי שהוצע לי.

וריבונות יהודית – ב"מ)? הגישה הציונית מובילה לא להסדר אלא להמשך העימות". נהרו כנראה התכוון שעל הציונים לקבל את רעיון הדו-לאומיות במקום מדינה יהודית. אולם הוא לא התבטא בבירור מעבר להאשמה ש"התמשכות השלטון הבריטי בפלשתינה" הפכה את הסכסוך לכזה שקשה מאוד לפתור אותו.

איינשטיין נכשל בניסיון לשכנעו.

יחסו חוץ צוננים

נהרו העריץ את איינשטיין עד מאוד כמדען וכהומניסט. השניים נפגשו, בפעם היחידה כמדומני, ב-5 בנובמבר 1949, במשרדיו של המדען באוניברסיטת פרינסטון. היתה זו הפגישה הפרטית היחידה שקיים נהרו במהלך מסעו לארה"ב. יתכן שדנו בציונות ובמדינת ישראל.

ב-1950 הכירה הודו במדינת ישראל ובשנה שלאחר מכן אפשרה פתיחת קונסוליה ישראלית בבומביי, אולם בין השתיים לא התקיימו יחסים דיפלומטיים ולא נקבעה כל נציגות הודית בישראל. במשך ארבעה עשורים נותרו היחסים צוננים, וההודים הצביעו בקביעות עם המוסלמים ועם הגוש הסובייטי נגד ישראל בכל הפרומים הבינלאומיים, למרות הצבעתו העקבית של העולם המוסלמי נגד הודו בעניין קשמיר. רק ב-1992 יזמה הודו כינון יחסים דיפלומטיים עם ישראל. באופן אירוני, ההכרעה נפלה שוב בשל הגישה המדינית הריאליסטית והאופורטוניסטית, ולא דווקא בשל אידיאולוגיה או רגש חדש שהתעוררו; הגוש הסובייטי התמוטט והודו ביקשה לחזק את קשריה עם ארה"ב. במסגרת זו שיפור היחסים עם ישראל נראה היה כאחד המפתחות העשויים לפתוח את הדלתות הנכונות בווינגטון.

מקור ראשון, 22 ביולי 2005, ט"ו בתמוז תשס"ה

מעודד מתגובת הקהל והתקשורת המקומית כתבתי ספר על איינשטיין ודת. הספר יצא בהוצאת אוניברסיטת פרינסטון ותורגם לשפות נוספות. להפתעתי, אפילו הוצאת אוניברסיטת גאדג'ה בג'קרטה, מרכז האוכלוסייה המוסלמית הגדולה בעולם, פרסמה לאחרונה תרגום באינדונזית. עובדה זו ממחישה שאפילו העולם המוסלמי מתעניין בדעותיו של איינשטיין על הדת.

ההפוגה המוזיקלית שהושמעה זה עתה משמשת הקדמה טובה לנושא "איינשטיין ודת". שהרי איינשטיין לא רק אהב מוזיקה וניגן בכינור, במיוחד כשנתקל בבעיה מדעית סבוכה, המוזיקה אף שימשה עבורו מקור להשראה דתית.

על מנת למנוע כל אי הבנה הרשו נא לי לפתוח את הרצאתי בהצהרה חד משמעית שלפילוסופיה הדתית של איינשטיין שאני הולך להציג בפניכם אין כל כוונה מיסיונרית שהיא לגרום למישהו להמיר את דעותיו לאידיאולוגיה של איינשטיין. כמו כן לא באתי להגן על הפילוסופיה הדתית שלו או לבקר אותה.

המטרה הבלעדית של הרצאתי היא להציג דו"ח היסטורי אובייקטיבי לגמרי.

נראה שלא הרבה יודעים כי כמו אייזק ניוטון שלוש מאות שנה קודם לכן, גם אלברט איינשטיין התעניין מאוד בדת והקדיש זמן רב ללימודי תיאולוגיה, כה הרבה זמן שהסופר השוויצרי פרידריך דורנמט חשב שיהיה זה ראוי לקרוא לאיינשטיין "תיאולוג מחופש".

בעצם, חלק נכבד מפרסומיו, במיוחד אלה שנכתבו בין 1930 ל-1951 עוסק בבעיות תיאולוגיות. מעבר לכך, התכתבויותיו עם כל מיני אנשים, צעירים ומבוגרים, מעידות כאלף עדים על התעניינותו העמוקה בבעיות דתיות.

על מנת להבין לעומק את יחסו לנושאים דתיים עלינו לזכור כי האמונה הדתית בדרך כלל תלויה לפחות חלקית בסביבה בה אדם גדל ובחינוך אותו קיבל

בצעירותו. לפיכך עלינו לפתוח את הדיון שלנו בסקירה קצרה של יחסו של איינשטיין לדת עוד בעודו ילד.

חוויות ילדות

הוריו של איינשטיין לא היו דתיים כפי שניתן לראות כבר מהעובדה שכאשר נולד בנם, קראו לו בשם אלברט בניגוד למסורת היהודית לקרוא לו על שם סבו המנוח אברהם. למרות שהם מעולם לא התנכרו לשורשיהם היהודיים, הם לא שמרו אף מנהג יהודי ואף לא הלכו לבית הכנסת. לאחר שעברו למינכן שלחו את אלברט בגיל שש לבית ספר קתולי ציבורי (שהיה זול יותר מבית הספר היהודי המרוחק יותר). שם הוא למד את עיקרי הנצרות וקרא את סיפורי המקרא הן מהברית הישנה והן מהברית החדשה. יש להודות שלהוריו עדיין היה חשוב לשכור קרוב רחוק שלהם להוראת עיקרי היהדות. איננו יודעים את שמו של אותו מורה, אך הוא עורר באלברט רגש כל כך חזק שהוא החל ממש לשמור מצוות. אחותו מאחה, הצעירה ממנו בשנתיים מספרת כי "הוא שמע על הרצון האלוקי ועל עבודת ד' מבלי שהעקרונות הללו גובשו לתורה אחת מסוימת. עם זאת, הוא דבק כל כך ברגשותיו הדתיים שמעצמו הוא שמר על הגבלות דתיות בפרטי פרטים. לדוגמא, הוא לא אכל חזיר" הוא אפילו גער בהוריו על כך שלא שמרו כשרות. אך עבורו היהדות והנצרות היו תורה הרמונית אחת.

בגיל שתים-עשרה, בדיוק בזמן שהיה אמור להתכונן לבר-המצווה שלו, הוא איבד את מה שהוא קרא לו מאוחר יותר "גן העדן הדתי של נעוריי". למרבה האירוניה, השתנותו ל"אדם קיצוני חופשי בדעותיו" אירע עקב המנהג היהודי היחיד שקיימו הוריו: להזמין סטודנט יהודי עני לארוחה פעם בשבוע. אורח זה, מקס תלמוד, או תלמי כפי שקרא לעצמו מאוחר יותר, למרות שהיה מבוגר מאלברט בעשר שנים הפך לידיד קרוב שלו. תלמי כתב מאוחר יותר בנספח היסטורי

התעניינות בשפינוזה

שינוי בעמדה האנטי-דתית שלו התרחש מעט לאחר שב-1902 קיבל מינוי במשרד הפטנטים בברן, שם הוא יסד ביחד עם קונרד הביכט, חבר ותיק שלו מציריך ועם מוריס סולובין, סטודנט באוניברסיטה המקומית, את מה שהם קראו לו "אקדמית אולימפיה". שם הם שוחחו על כתביהם של מדענים ופילוסופים חשובים ביניהם פירסון, מיל, יום, מאך, פואנקרה, ריינמן ובמיוחד כפי שביקש איינשטיין, שפינוזה. הספר "תורת המידות" ("אתיקה") של ברוך שפינוזה, שפורסם ב-1677 מעט לאחר מותו של המחבר, עניין את איינשטיין בגלל הקשיחות הלוגית שעמה עסק בבעיות תיאולוגיות ומוסריות. איינשטיין קיבל את הכחשת ההגדרה המסורתית התאיסטית של שפינוזה ביחס לא-לוהים ואת תפיסתו של *deus sive natura* (האל, כלומר הטבע) כאינטליגנציית-על שמתגלה בהרמוניה וביופי של הטבע.

מאוחר יותר כאשר נתבקש איינשטיין לכתוב מאמר על הסופר של "תורת המידות" על ידי אחד האנשים שהוציאו לאור ספר על שפינוזה, סירב איינשטיין במילים הבאות: "אין לי הידע המקצועי לכתוב מאמר מלומד על שפינוזה. אך אוכל לומר את דעתי עליו בכמה מילים. שפינוזה היה הראשון שיישם בעקביות קפדנית את הרעיון של דטרמיניזם החודר לכל לחשיבה האנושית, לרגשות ולמעשים. לדעתי דעה זו לא התקבלה בציבור הרחב על ידי אלה ששואפים לבהירות ולקשיחות לוגית רק משום שהיא דורשת עקביות מחשבתית בנוסף לשלמות נדירה, גדלות-נפש וצניעות."

איינשטיין חש קרבה לשפינוזה גם מפני שהרגיש שחלק אתו, אפילו אחרי שזכה להכרה עולמית, תחושת בדידות; אחרי הכל, גם בפסגת התהילה העולמית שלו, איינשטיין היה אדם בודד. בעצם, למרות התהילה חסרת התקדים וההכרה העולמית להן זכה, איינשטיין תמיד נשאר כפי שכינה את עצמו

לספרו על דיווחי יחסות שהוא נתן לאלברט לקרוא ספרי מדע עממיים וביניהם גם את ספריו של אהרון ברנשטיין על מדע פיזיקלי ואת ספרו של לודביג בוכנר "כוח וחומר".

באוטוביוגרפיה שכתב איינשטיין הוא מתאר איך הושפע מקריאת הספרים הללו: "מקריאה בספרי המדע העממיים הגעתי במהרה להכרה שהרבה מסיפורי התנ"ך לא ייתכנו. התוצאה היתה חשיבה חופשית חיובית וקיצונית ששולבה עם הרושם שהמדינה מוליכה שולל את הנוער באופן מודע באמצעות שקרים, היתה זו תחושה הרסנית. מחווייה זו נולדה גישה חשדנית כלפי כל סוג של סמכות, גישה ספקנית כלפי הכרות שהיו קיימות בכל סביבה חברתית מסוימת, גישה שמאז לא עזבה אותי למרות שמאוחר יותר עקב תובנות עמוקות יותר לקשרים נסיבתיים היא אבדה מחריפותה".

מה שהדהים במיוחד את איינשטיין הצעיר היתה הערתו של בוכנר על הפילוסופיה האנטי-דתית של לודביג פוארבך ש"כל מה שאדם חושב על א-לוהים ועל אלוקות אינו אלא האנשה, כלומר תוצרי הדמיון האנושי, העתקים של הדפוס הייחודי של האדם".

לא במקרה ציטטתי את האמירות הללו כפי שאיינשטיין כתב באוטוביוגרפיה שלו, הם יצרו "רושם חזק מאוד", שלווה בהרגשה ש"המדינה מטעה את הנוער במכוון באמצעות שקרים". מעתה והלאה הוא לא האמין באף סמכות ופיתח יחס ביקורתי לא רק כלפי חוקי החברה אלא אף כלפי חוקי הטבע, כפי שלימדו אותם. חלק ממחברי הביוגרפיות על איינשטיין רואים במרד הפסיכולוגי הזה תנאי הכרחי לגילוי את תורת היחסות. כך, לדוגמא, כתב עליו בנש הופמן, שעבד עם איינשטיין בשנות השלושים: "החשד המוקדם שלו מפני סמכות, שמעולם לא עזב אותו, הוכח כבעל חשיבות עליונה. שהרי ללא החשדנות שלו, הוא לא יכול היה לפתח עצמאות שכלית כה חזקה שתיתן לו את האומץ לאתגר אמונות מדעיות מיוסדות וכך לגרום למהפכה פיזיקלית".

"נוסע גלמוד: מעולם לא השתייכתי לארצי, לביתי, לחברי ואף לא למשפחתי הקרובה, בלב שלם... מעולם לא איבדתי את תחושת המרחק ואת הצורך לבדידות", כפי שכתב ב-1930 בחיבור האוטוביוגרפי שלו "מה שאני מאמין".

איינשטיין קיבל במלואה את התזה של שפינוזה של דטרמיניזם שאינו מוגבל והאמונה בקיומה של אינטליגנציית-על שמתגלה לא בהופעה של תופעות על-טבעיות אלא בהרמוניה וביופי בטבע. איינשטיין הלך בדרכו של שפינוזה בתפיסת האל כישות מופשטת בהתאם לכתוב בעשרת הדברות בשמות פרק כ': "לא תעשה לך פסל וכל תמונה" ולפי הכתוב בעיקר האמונה השלישי של הרמב"ם: "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא... אינו גוף. ולא ישיגהו משיגי הגוף. ואין לו שום דמיון כלל." כשנתבקש פעם להגדיר את האל ענה איינשטיין: "איני אתאיסט, ואיני חושב שאני יכול לקרוא לעצמי פנתאיסט. אנו במצבו של ילד קטן שנכנס לספרייה ענקית מלאה ספרים בשפות רבות. הילד יודע שמישהו בוודאי כתב את הספרים. הוא אינו יודע איך. הוא אינו מבין את השפות בהן כתובים הספרים. הילד חושד שישנו סדר מסתורי באופן סידור הספרים אך הוא אינו יודע מהו. נדמה לי שזוהי הגישה, אפילו של האדם הנבון ביותר, כלפי א-לוהים. אנו רואים את נפלאות הבריאה מסודרות ופועלות על פי חוקים מסוימים אבל מבינים אך בקושי את החוקים הללו. מוחותינו המוגבלים תופסים את הכוח המסתורי שמניע את מערכת הכוכבים. אני משתאה לפנתאיזם של שפינוזה, אך מעריך עוד יותר את תרומתו לחשיבה המודרנית כיוון שהוא הפילוסוף הראשון שעסק בגוף ובנפש כישות אחת ולא כדברים נפרדים."

אני מאמין בא-ל של שפינוזה

אחת מהצהרות הנאמנות המרשימות ביותר של איינשטיין לשפינוזה היתה בצורת מברק קצר. ב-1929

הזהיר הקרדינל אוקונל, הארכיבישוף של בוסטון, את חברי המועדון הקתולי האנגלי החדש באמריקה מפני קריאת כל חומר על תיאוריית היחסות, כיוון שהיא "ספקולציה מבלבלת שמייצרת ספק עולמי בעניין האל ובריאתו... המכסה על הופעת האתיאיזם המזעזעט." מודאג מהאשמתו של הארכיבישוף שלח הרב גולדשטיין מניו יורק לאיינשטיין את המברק הבא: 'האם אתה מאמין בא-לוהים? איינשטיין ענה: "אני מאמין באל של שפינוזה שחושף עצמו בהרמוניה המסודרת הקיימת, לא באל שמתעסק עם גורלות ומעשים של בני אדם."

ניתן לראות עד כמה העריך איינשטיין את שפינוזה מהעובדה שהוא אפילו כתב שיר לכבודו הפותח במילים "כמה אני אוהב את האדם האצילי הזה - יותר מאשר אוכל לתאר במילים."

בן גוריון ואיינשטיין על שפינוזה

כפי שנזכר בן-גוריון, כאשר שוחח עם איינשטיין בשנת 1951 על דת, ואני מצטט "אפילו הוא (איינשטיין) עם הנוסחה הנפלאה שלו על אנרגיה ומסה, הסכים שיש משהו מאחורי האנרגיה." בעניין הכבוד לדת, לאיינשטיין ולבן-גוריון היה הרבה במשותף. כמו איינשטיין גם בן-גוריון היה מעריך נלהב של שפינוזה. בשיחתם הם הסכימו, כפי שביטא זאת בן-גוריון, ואני שוב מצטט, "מוכרח להיות ישות, לא מוחשית, שאפילו אינה ניתנת לדמיון, אך משהו נעלה לאין שיעור מכל מה שאנו מכירים ומסוגלים לתפוס."

היש קשר בין הישגיו המדעיים ובין תחושותיו הדתיות?

בחלק מאמירותיו על ה"אני מאמין" שלו, נראה שאיינשטיין סותר את אמונתו בישות בלתי-אישית נעלה כזו. דוגמא מוקדמת ניתן למצוא בשיחתו עם אסתר סלמן, סטודנטית לפיזיקה, כאשר אמר: "אני רוצה לדעת איך א-לוהים ברא את העולם. אני מעוניין בתופעה זו או אחרת, בטווח של גורם זה או

אחר. אני רוצה לדעת את מחשבותיו, כל השאר הם פרטים." נראה שבהחלט לגיטימי לשאול אם ייחוס מחשבות לא-לוהים מתייחס או לא למושג של אל פרטי. מחיר חוסר העקביות יאבד את תוקפו רק אם יוכח שהוא השתמש בביטוי זה באופן מטאפורי. סימן לכך שבאמת היה זה המצב ניתן למצוא באמירה דומה של ארנסט גאבור שטראוס, שהיה עוזרו בין השנים 1944 ל-1948. כפי שמדווח שטראוס, אמר לו איינשטיין: "מה שאני באמת מעוניין לדעת הוא אם א-לוהים יכול היה לברוא את העולם בצורה שונה; במילים אחרות אם הדרישה לפשטות לוגית מאפשרת טווח של חירות." נראה שההסבר האחרון מורה על כך שאיינשטיין השתמש בחלק הראשון של אמירה זו רק כצורת דיבור.

בכל אופן, אמירות מסוג אלה שנאמרו לסלמן או לשטראוס מעלות את השאלה אם הישגיו המדעיים המדהימים של איינשטיין באמת קיבלו השראה מרגשות דתיים כלשהם. תרומתו החשובה ביותר למדע היתה ללא ספק פיתוח תיאוריית תורת היחסות הפרטית והכללית. ארתור אדינגטון שהיה פעם בקבלת פנים דיווח כי רנדל תומאס דוידסון, הארכיבישוף מקנטרברי, ראש הכנסייה האנגליקנית, שאל את איינשטיין: איזו השפעה תהיה ליחסות על הדת". איינשטיין השיב: "שום השפעה. היחסות היא עניין מדעי טהור ואין לה כל קשר לדת". נראה כי תשובתו של איינשטיין סותרת את הצהרתו החוזרת ונשנית באשר לקשר ההדדי בין מדע לדת, אלא אם כן המונח "דת" בתשובתו היה במובן של "מוסד דתי" או "ארגון דתי". אפשר לצטט דוגמאות רבות כדי להראות שעבודתו המדעית של איינשטיין, עוררה למעשה מחשבות תיאולוגיות ולחילופין, כיצד שיקולים דתיים השפיעו על דיוניו המדעיים. כך לדוגמא, עשיית הבו-זמניות ליחסית בתורה המיוחדת של היחסות הטילה ספקות ברעיונות המקובלים על חופש הרצון של האדם וידע

מקדים אלוהי. [וביחס הפוך, כאשר ב-1917 הפתרון הקוסמולוגי שלו למשוואות השדה הניבו הרחבה דינמית של היקום, הוא הכניס (לתוך המשוואות) איבר נוסף ג [GOD] מבלי לפגוע בתקפותן תחת מערכות יחוס שונות) על מנת להשיג יקום סטטי שאינו משתנה בהתאמה לאמונה של שפינוזה על אי השתנות האל ותכונותיו, ("האל אינו משתנה וכל תכונותיו אינן משתנות"), מרחב הוא אחד התכונות. כידוע לכול, עשר שנים לאחר מכן, כאשר האבל גילה את הרחבת היקום, כינה איינשטיין את ההקדמה של שפינוזה לגודל הקוסמולוגי הקבוע "הטעות החמורה ביותר שלו". אך אפילו עובדה זו לא הפחיתה את הערצתו לפילוסופיה הדתית של שפינוזה.]

אמונתו הדתית בעלת המוטיבציה בדטרמיניזם מוחלט, אותה חלק עם שפינוזה, גרמה לו לראות את תבנית תיאוריית הקוונטים המקובלת על הכלל כלוכה בחסר, וכך בעצם לפרוש מכל חברי הקהילה הפיזיקלית. ברור, שכאשר איינשטיין כתב לבורן בהקשר זה את האמרה הנפוצה "אין הא-לוהים מהמר", הוא ציין את המונח "א-לוהים", *deus sive natura*, "האל, כלומר הדת" של שפינוזה.

יחסו לגרמנים

חמורים אך בו בזמן בני-הגנה היו דאגותיו הבלתי עקביות של איינשטיין ביחסו לגרמניה של היטלר. יש לזכור כי איינשטיין מעולם לא חזר בו מאמונתו בדטרמיניזם המחמיר של שפינוזה. ב-1948, הרבה זמן אחרי שהתפרסמו זוועות הנאצים נגד האנושות ונגד היהודים בפרט, הזכיר לו מישל בסו, חבר ותיק שלו, את הפתגם הדתי "אהוב את אויבך". למרות שבתשובתו אישר איינשטיין את הכרתו בדטרמיניזם בלתי מוגבל לפיו אדם חייב לעשות מה שהוא עושה, הוא הצהיר: "הגרמנים כעם אחראיים על מעשי הרצח ההמוניים וחייבים להיענש כאנשים אם יש צדק בעולם."

התאמה בין דת למדע

אחת הבעיות העיקריות עמה מתמודדת הספרות שעוסקת בפילוסופיה הדתית של איינשטיין היא השאלה אם התיזה שלו על ההתאמה בין מדע לדת אינה סותרת את אמונתו בהפרדה בין המדע, העוסק במה קיים, לבין הדת, שעוסקת במה שצריך להיות. לאדם יכול להיות ידע ברור לגבי מה קיים, טוען איינשטיין, ועם זאת יתכן שאינו מסוגל לבודד מה צריכה להיות המטרה של שאיפותינו האנושיות, מפני שחשיבה בלבד אינה יכולה לתת לנו תחושה של היעוד המוחלט והבסיסי לשאיפותנו.

בנאום שנשא ב-1939 בסמינר התיאולוגי בפרינסטון בנושא "מדע ודת", מדבר איינשטיין על המקור לשאיפות כאלה ומצהיר כי הן נוצרות, אני מצטט, "לא על ידי הוכחה שהן קיימות אלא על ידי התגלות, דרך אמצעי של אישיות חזקה... העקרונות הגבוהים ביותר לשאיפותנו ולשפיטה שלנו ניתנים לנו בדתות היהודית והנוצרית. זוהי מטרה נעלה מאוד, שבאמצעות כוחותינו החלשים, אנו יכולים להגיע אך בקושי, אך נותנים לנו בסיס בטוח לשאיפותנו ולהערכותנו".

שנתיים לאחר מכן, במאמר שהתפרסם על ידי ה"כנס על מדע, פילוסופיה ודת ביחסם לאורח החיים הדמוקרטי", שהתכנס בניו יורק, הדגיש איינשטיין במפורש את דעתו בנוגע ליחס בין מדע ודת בכך שהדגיש את תלותם ההדדית והחיבור ההדדי שביניהם.

"למרות שתחומי הדת והמדע לכשעצמם בפירוש נראים מנותקים זה מזה, עם זאת יש בין השניים קשרים הדדיים ותלותיות. למרות שיתכן שהדת, הוא המשיך, היא זו שמגדירה את המטרה, עם זאת היא למדה מהמדע במובן הרחב ביותר, אלו אמצעים יתרמו להשגת המטרות שהיא הגדירה.

המדע יכול להיווצר רק על ידי אלה החדורים לחלוטין שאיפה לאמת ולהבנה. בכל אופן, המקור להרגשה זו

נובע מתחום הדת. לזה, מוסיף איינשטיין, שייכת גם האמונה באפשרות שהתקנות התקפות עבור העולם הקיומי יהיו הגיוניות. איני מצליח לדמיין מדען אמיתי ללא אותה אמונה.

איינשטיין חתם את הרצאתו באמירה הבאה: "ניתן להביע את המצב באמצעות דימוי:

מדע ללא דת הוא חוגר – דת ללא מדע היא עיוורת."

פעם אחת הוא התקדם צעד נוסף והכריז: "העובדים המדענים הרציניים הם הדתיים האמיתיים היחידים."

איך למיין את התפיסות הרוחניות של איינשטיין?

בואו נשאל איך למיין את התפיסות הרוחניות של איינשטיין במסגרת המיון המסורתי של אמונות דתיות. האחרונות בדרך כלל מחולקות לפי הקטגוריות העיקריות הבאות:

1. תיאום – האמונה באל פרטי שברא את העולם וממשיך לפעול בו אישית על ידי שכר ועונש כפי שמופיע במסורת היהודית והנוצרית.
2. דאיזם – האמונה באל פרטי שברא את העולם אך פסק מלהתערב בו, תורה שהאמינו בה בין היתר וולטייר, רוסו ולסינג.
3. אגנוסטיציזם – האמונה שבלתי אפשרי עבור האדם להשיג ידע על א-לוהים מפני שההבנה של משהו מעבר לחוויה הרגילה בלתי ניתנת להשגה עבור יכולת ההבנה של האדם, כפי שמלמדים לדוגמה דארווין וספנסר.
4. אתיאזם – ההכחשה הקטגורית לקיומו של א-לוהים.

אני מאמין שהדיון שלנו הראה כי הפילוסופיה הדתית של איינשטיין אינה משתייכת לאף אחת מהקטגוריות המקובלות הללו לתורות דתיות. היא

היתה אינדיבידואליסטית ונון-קונפורמיסטית מדיי
התאים לאחד המודלים הדתיים המקובלים.

נראה שאיינשטיין עצמו זיהה עובדה זו כאשר הגדיר
את אמונתו הדתית בהערותו האחרונה בעניין זה, כפי
שצוטטה בהערת הפטירה שלו בניו יורק טיימס ב-19
באפריל 1955:

"הדת שלי מורכבת מהערצה כנועה לרוח עליונה בלתי
מוגבלת שמתגלה בפרטים הקטנים בהם אנו מסוגלים
להבחין במוחנו החלשים והרפים. ההכרה הרגשית
העמוקה הזו של נוכחותו של כוח עליון מחושב
שמתגלה ביקום הבלתי נתפס יוצר את מה שאני קורא
לו א-לוהים".

תרגמה: דניאלה סלומון

הרמב"ם ואיינשטיין

הרב ד"ר אליהו אביעד

ההתבוננות, חוסר האונים והיראה מול העוצמה
האלוהית, מחד גיסא, וההתפעלות מחכמתו, מאידך
גיסא, יגרו את יצר הסקרנות הטבוע באדם ויביאוהו
לידי תשוקה עזה להוסיף ולחקור את דרכי ההנהגה
של האל בעולם:

"בזמן שאדם מתבונן בדברים אלו, ומכיר כל הברואים
ממלאך וגלגל ואדם וכיוצא בו, ויראה חכמתו
של הקדוש ברוך הוא בכל היצורים וכל הברואים,
מוסיף אהבה למקום ותצמא נפשו...ויירא ויפחד
משפלותו... כשיערוך עצמו לאחד מהגופות הקדושים
הגדולים, כל שכן לאחד מהצורות הטהורות הנפרדות
מן הגלמים... וימצא עצמו ככלי מלא בושה וכלימה
ריק וחסר" (הלכות יסודי התורה ד, יח).

הרמב"ם שם כאן דגש גם לחשיבותה ונחיצותה של
היראה, נוסף לעבודה מאהבה, כמרכיב חינוכי בסיסי
בעבודת ה', הואיל וכפיפות בפני הבורא, הנובעת
מהכרה במגבלות השכל האנושי, היא תנאי הכרחי

להשגת השלמות האנושית העליונה. ראייה לכך, משה
רבנו שהגיע להשגה הנעלה ביותר של בן-אנוש,
זכה לכך רק בגלל הסתרת פניו בעת ההתגלות בסנה
הבוער: "כי ירא מהביט אל האלהים" (שמות ג, ו).

על כך נגמל "והשפיע עליו יתעלה מנעמו וטובו...
[זכה ל] 'זתמונת ה' יביט'" (מוה"נ, ח"א ה). כך גם שם
בפרק ב, א, תוך הדגשת התעצמות הענווה והאהבה
לבורא עם התקדמות ההתבוננות במעשי הבריאה:
"בשעה שיתבונן במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים
ויראה מהן חכמתו... מיד הוא אוהב... ומתאווה
תאווה גדולה לידע השם... ויירא ויפחד וידע שהוא
בריה קטנה". במוה"נ, ח"ג יד, הוא ממחיש את
אפסות האדם מול אינסופיות האל: "ממה שראוי עוד
שיתבונן בו האדם כדי שיכיר ערך עצמו ולא יטעה,
הוא מה שנתבאר משיעורי הגלגלים והכוכבים...
כל שכן השגת עושהו". בספר המצוות, עשה ג, הוא
אף מונה את ההתבוננות במצוות ובפעולות הבורא
כמצוות עשה: "שנצטוונו על אהבתו יתעלה, והוא
שנתבונן [נעתבר]" ונסתכל במצוותיו ו כך גם שם
בפרק ב, א, תוך הדגשת התעצמות הענווה והאהבה
לבורא עם התקדמות ההתבוננות במעשי הבריאה:
"בשעה שיתבונן במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים
ויראה מהן חכמתו... מיד הוא אוהב... ומתאווה
תאווה גדולה לידע השם... ויירא ויפחד וידע שהוא
בריה קטנה". במוה"נ, ח"ג יד, הוא ממחיש את אפסות
האדם מול אינסופיות האל: "ממה שראוי עוד שיתבונן
בו האדם כדי שיכיר ערך עצמו ולא יטעה, הוא מה
שנתבאר משיעורי הגלגלים והכוכבים... כל שכן
השגת עושהו". בספר המצוות, עשה ג, הוא אף מונה
את ההתבוננות במצוות ובפעולות הבורא כמצוות
עשה: "שנצטוונו על אהבתו יתעלה, והוא שנתבונן
[נעתבר]" ונסתכל במצוותיו וצוויו ופעולותיו... כי
בהתבוננות תושג לך ההשגה". צוויו ופעולותיו... כי
בהתבוננות תושג לך ההשגה".

הערת העורך:

בדברים שבעל פה הוסיף פרופ' זאב הרווי: לכאורה, איינשטיין מבסס את עולמו הדתי על שפינוזה, אך בעוד ששפינוזה מצא ביקום רק את אהבת ה', איינשטיין מצא בו גם יראה וענווה.

לכשנתבונן נמצא שאיינשטיין מצא בשפינוזה גשר חווייתי ליהדות כפי שמעיד המכתב הבא:

"...קודם כל נדמה לי, שהדין עמך במה שאתה כותב, שאין למתוח גשר על פני התהום הרובצת בין התיאולוגיה היהודית לבין שפינוזה. ברם, דומה שאין זה פחות נכון, שהשקפת עולמו של שפינוזה ספוגה כולה רעיונות ורגשות האופייניים ביותר לרוחניות היהודית. אני בעצמי מרגיש, שלא יכולתי להיות כל כך קרוב לרוחו של שפינוזה אילמלא הייתי יהודי ואילמלא גדלתי בתוך סביבה יהודית". (מתוך מכתב מ-14.1.1943 אל זאב ארן, הדואר, ג' בחשון תשכ"ו).

מורי ורבי פרופסור זאב הרווי מצא כי גישתו של הרמב"ם כלפי עבודת המדען, הכוללת לא רק התפעלות מן החכמה המתגלה בטבע, אלא גם תחושת יראה מאפסותו, באה לידי ביטוי גם בהערותיו של המדען הדגול א' איינשטיין על אודות ההרגשה הדתית הקוסמית של איש המדע. בין השאר הוא אומר: "האדם מרגיש את אפסותן של תשוקות ושאִיפות אנושיות בהתוודעו אל הסדר הנפלא והנאצל המתגלה הן בטבע והן בהגות... בהתפעלות האוחזות בו למראה ההרמוניה של חוקי הטבע, המעידה על שכל כה מרומם עד שבהשוואה אליו כל החשיבה והעשייה של בריות בני האדם נחשבות כאין וכאפס... במסורת היהודית יש משהו המוצא את ביטויו בפרקים רבים של ספר תהילים... זוהי ההרגשה המפרנסת את המחקר המדעי". ראה איינשטיין, רעיונות ודעות, עמ' 23 וראה גם ז' הרווי, "הרמב"ם על שלימות אנושית" בקובץ:

The Thought of Maimonides Ontario, Canada pp 1-15.

מורה נבוכי הנפש, היבטים חינוכיים להיגינה של הנפש במשנת הרמב"ם, משרד החינוך התרבות והספורט, האגף לתרבות תורנית, ירושלים תשס"ה.

עם ג.ר. מקדונלד, ראש ממשלת בריטניה. בזו של טולו 1979

איינשטיין ושיבה אוניברסיטה

קירבה 'חסית'

אליסף שוורץ

בעוד העולם מציין 100 שנה לעבודתו המהפכנית של אלברט איינשטיין, יצא קומץ של אנשי ה'שיבה' לסרוק את ארכיונה וארכיון איינשטיין בנסיון לגלות מה מדת הקשר שהיה לו, לאיינשטיין, עם ה'שיבה' ומה משמעותו של קשר זה.

ב-1933, בעת שהיה בדרכו לחופה המערבי של ארצות הברית, קיבל איינשטיין את הידיעה שהנאצים רוקנו את ביתו שבקאפוט, סימן לעלייתו לשלטון של היטלר. מבוא זה למה שעתידי לקרות, הובילה את איינשטיין לחפש לו בית במקום אחר. בסופו של דבר, קיבל משרה ב"מכון ללימודים מתקדמים" בפרינסטון, ניו-ג'רסי. בשנה שלאחר מכן, 1934, הוא החל את קשריו עם ה'שיבה' בצורת התכתבות עם נשיא ה'שיבה' דאז, ד"ר ברנרד רבל.

"בעצם, איינשטיין הזדהה עם רבל", הסביר גבריאל צוויליך, פרופסור-עמית בפקולטה לפיסיקה ב'שיבה'. "הם באו מרקע דומה, שניהם היו מהגרים יהודים מגרמניה ושניהם היו אינטלקטואלים". באוקטובר 1934, העניקה ה'שיבה' לאיינשטיין תואר דוקטור לשם כבוד במדעי הרוח. בעקבות זאת, נעשה איינשטיין מעורב יותר בשלבי התפתחותה הראשונים של האוניברסיטה, ומאוחר יותר אף סייע בהתרמה למענה. מעורבותו זאת, באה יחד עם המלצתו על מתמטיקאי בשם ארנולד לוואן, שאותו הכיר עוד מימיו במכון ללימודים מתקדמים, ולימים, הפך להיות פרופסור ותיק ב'שיבה'. קטעי עיתונות מתקופה מאוחרת יותר מתעדים גם משלחת של תלמידי הפקולטה למדעים שנתקבלו בחום, בעת שבקרו אצל איינשטיין בפרינסטון.

אם כי איינשטיין הצטרף אל ה'שיבה' בכתיבת מכתבים להוליווד להתרמת כספים עבור פליטים יהודים, התרופף מאד הקשר עם ה'שיבה' מאז פטירתו של רבל ב-1940.

ה'שיבה' חידשה את הקשר עם איינשטיין בשנות החמישים המוקדמות, בעת שביקשה את רשותו להעניק את שמו ל"בית הספר לרפואה" שהיה אז בתהליך התהוותו. למרות היסוסיו בהתחלה (איינשטיין העדיף, למעשה, את שמו של הרמב"ם, כשם מתאים יותר), הוא נענה לבסוף בחיוב. למרבה הצער, הוא נפטר שלשה חודשים לפני פתיחת בית-הספר, ב-1955.

לרגל יובל הזהב של בית הספר לרפואה על שם איינשטיין, שהוא יובלה ה-75 של ה'שיבה קולג' ולציון היובל הבינלאומי לאיינשטיין, חקרו שני הפרופסורים, פרופ' צוויליך ופרופ' וויל לי, את קשריו המיוחדים של איינשטיין עם ה'שיבה', שברובם לא נודעו אז. בעזרתה של הגב' שולמית ברגר, עובדת הארכיון, מצא ד"ר לי חומר תיעודי בארכיונים של ה'שיבה קולג' ושל ברנרד רבל, שחלק ממנו טרם פורסם ו"תהיה לו תהודה מיוחדת כאן". יחד עם זאת, פרופסור צוויליך וד"ר ניר אשרי – פרופסור-עוזר לפיסיקה וביוולוגיה – מצאו את כתב-היד של מאמרו של איינשטיין על קרינה, וחקרו את כתב-העת "סקריפטא מתמטיקה" – כתב-עת למתמטיקה ומתמטיקאים יהודים. (כת"ע בהוצאת שיבה אוניברסיטה שאיינשטיין סייע בהוצאתו). הם מתכוונים להציג את ממצאיהם בתצוגה, בחסות הספרייה, שתיקרא "איינשטיין ו'השיבה': אהבה למוסר ולרוחני". פרופ' אליזבת סטיוארט שוקדת על תרגום מכתבי איינשטיין ורבל, ועל הכנת הטקסטים עבור התצוגה.

בנוסף לזה, כחלק מציון יובל איינשטיין ב'שיבה', פרופ' צוויליך ילמד בסמסטר הנוכחי קורס תחת הכותרת "1905: שנתו הנסית של איינשטיין", זו אותה כותרת שניתנה לכנס שנערך לאחרונה לכבוד

רק לנושאים דתיים-הסטוריים, אלא גם לידע כללי ולמחקר".

אולם, איינשטיין לא אימץ אל לבו את ה'שיבה' רק כאוניברסיטה המעניקה דעת לתלמידיה היהודיים, אלא כמוסד המנציח את אותה יהדות שכובתה באירופה. על פי ד"ר צוויליך, "כאשר איינשטיין הגיע מגרמניה, הוא ראה את העולם היהודי הולך ונגזר לנגד עיניו", ולכן ה'שיבה' ייצגה עבורו יותר מאשר סתם מקום של לימודים יהודיים. במילותיו של איינשטיין, "חיייה או מותה של הקהילה היהודית תלויים באותם מושגים רוחניים המהווים את עצם מהותה. בגלל סיבה זו, אני מסתכל על מוסד כמו ה'שיבה קולג' בשמחה ובסיפוק".

The Commentator, ביטאון תלמידי ישיבה אוניברסיטה, 20 בספטמבר, 2005

ה'שיבה מעניקה לך תואר

הרב ד"ר דב ברנרד רבל

אלברט איינשטיין, איש נבחר ומרומם מעם; חוזה המפרש מחדש את הקוסמוס; אוהב ואהוב של הטבע והאדם, קול מצפונה הנאור של האנושות השואפת לשלמות, והאביר הלוחם למען טובת עמו.

הקוסמוס הוא תחום ההתבוננות שלך, וחזונך חודר לתוך יומה הנעלה יותר של האנושות. הבנתך הקוסמית, המגולמת בתיאוריות חודרות מרחקים, הפותחת חזיתות חדשות של דעת, ונותנת דחיפה וכיוון חדשים לחיפוש המתמיד של האדם אחר האחדות והמציאות האולטימטיביים, אחר יופי קוסמי, אחר המסתורין המלכותי רב העוצמה של מקום שאינו מן המידה ואחר המוסיקה של איין-ספור ספירות; המתבטאות באמנות ובהוד של חיים אידיאליים; להט מוסרי עצום וחמלת-אנוש – כל אלה מתמזגים בך בהרמוניה. הענווה היא תמצית רוחך הגדולה. בימי

איינשטיין בסאן-סבסטיאן, ספרד, שבו ייצג פרופ' צוויליך את ה'שיבה'. על פי ד"ר לי, היה זה צוויליך – המציג לראווה את תמונותיו של איינשטיין על כל קיר במשרדו – אשר הציע לראשונה לחקור את קשריו של איינשטיין עם ה'שיבה'.

חקר קשריו של איינשטיין עם ה'שיבה' מתורגם בהכרח לחקר חייו של איינשטיין עצמו. פרופ' לי מסביר ש"איינשטיין היה תמיד מוצף בבקשות; אנשים בקשו ממנו, ללא הרף, לתמוך במטרות למיניהן (הומניטריות, חינוכיות, יהודיות) ולתמוך במוצרים שונים. היה עליו להקדיש מחשבה לבחירת המטרות שבהן יתמוך, וכל מטרה שהוא בחר בה, עברה את בחינתו המדוקדקת. לכן, השאלות שאנו חייבים לשאול הן: "מדוע תמוך איינשטיין ב'שיבה יונברסיטי"? מדוע העניק את שמו לבית הספר לרפואה של ה'שיבה יוניברסיטי"?

ד"ר לי יוצא מתוך הנחה ש"תורה ומדע היו חשובים לאיינשטיין. הוא הבין באמת מה פירוש להיות יהודי, במונחים של ערכי מוסר ושאיופות רוחניות". בדברים שנשא איינשטיין לפני הקהל ב'שיבה קולג' בעת שקיבל את תואר הכבוד שהעניקה לו האוניברסיטה הוא מבטא את השקפתו זאת: "כולנו יודעים שהעם היהודי החזיק מעמד לאורך 2000 שנות סבל ויסורים רק בגלל שראה במורשת של אהבה לרוחני ולמוסרי, את הנכס היקר ביותר שלו".

"אולם", מסייג ד"ר לי, "איינשטיין לא רצה לתמוך במוסד שהוא דתי במוצהר, אך הוא גם לא רצה לתמוך במוסד המתייחס אל היהדות כאל נחלת ההסטוריה. הוא רצה שיהודים ימשיכו לתרום במלוא חיותם לעולם המודרני.

הוא רצה שיהודים ירכשו ידע בן זמננו: מדע, מתמטיקה וכן הלאה. אכן, איינשטיין ציין באותו נאום שהוא 'רואה כדבר משמעותי במיוחד את קיומו ואת התפתחותו הבריאה של מוסד זה [ה'שיבה]'. ומוסדות יהודיים בכלל, המקדישים את פעילותם לא

האקדמי. חבר הנאמנים וצוות המרצים של ה"ישיבה קולג' מסרו לי את העונג העמוק שבו הנני מעניק לך, אדון ועבד של האנושות, את תואר ד"ר כבוד למדעי הרוח, והנני עוטה על כתפך את הסמל האקדמי של חיבתנו והוקרתנו העמוקה.

בסיום הטכס, לחש איינשטיין לרבל: "אמרת עלי את מה שהיית משתוקק שאהיה, ולא את מה שהנני באמת".

(עפ"י ספרו האנגלי של הרב ד"ר אהרן רקפת - ד"ר ברנרד רבל)

חייך הפכת להיות עבור כל בני האדם, סמל לעליונות ולקדושה של רוחו החופשית של האדם; סמל למוח האדם המחפש תמיד, המגלה תמיד והחובק-כל; סמל לקנאות נבואית למען צדק ושלום

הוגלית מבינתך ומן הארץ שהבאת לה כבוד ותהילה, אך מצאת בית בלבות בני דורך ובני הדורות שיבואו... הדור שבו אתה חי איננו יתום רוחני. אך לאין-ערך, עשירים יותר הם אלה שהסתופפו תחת רוחך המקפת-כל והמאירה. "ישיבה קולג'" ששה לקבל אותך לצוותה

7 באוקטובר 1934, הרב צ"ר רזא משמאל במסגרת המענה להשקפת הדיפלומה. באצ'יבוא ארכיוני ישיבה אוניברסיטה.

שמחתי לקבל מכם תואר

פרופ' אלברט איינשטיין

הרב רבל נשא את דברו באנגלית, איינשטיין הגיב בגרמנית:

רגשי כבוד ושמחה ייחודיים ממלאים אותי בקבלת תואר זה משיבה קולג' – מכון ללימוד ומחקר שהקימו יהודים אמריקאים בכוחות עצמם.

לדעתי, סוד הקיום וההתפתחות הבריאה של מוסד זה, ומוסדות יהודים בכלל, נעוץ בכך שאין הוא עוסק רק בידע ומחקר דתי – היסטורי, אלא גם במדע ובמחקר כלליים. לכך יש חשיבות מיוחדת, מהשיקולים האלה:

כולנו מודעים לכך שהקהילה היהודית החזיקה מעמד באלפיים שנות מאבק קשה תודות לטיפוח מסורת של אהבה לרוחניות ולמוסריות כנכס עליון. לא הצלחה חיצונית, אלא חדירה רוחנית עמוקה בכל תחומי החיים נחשבה לנכס נכסף.

מסורת זו נקלטה בהערצה בקהילת היחיד היהודי של מזרח אירופה. זאת הסיבה, ללא ספק, שרבים כל כך מיהודים אלו היפרו את התרבות הכללית ברמה גבוהה כאשר נפגשו, במערב אירופה ובארץ הזאת, עם בעיות של המדע הבין-לאומי. אין ספק, שבמסורת שלהם טמונה התשובה לכך.

וכעת אני שואל: האם אנחנו בטוחים כי התפיסה הרוחנית הזאת תוסיף להתקיים בעם היהודי באותה המידה, אם אין אנו עושים דבר כדי לטפחה בילדינו?

לשאל את השאלה הזאת פירושו לענות עליה. אני מאמין, שאותה הרוח, שהיא נכסה העליון של מסורת הקהילה היהודית, עומדת בתהליך התפוגגות תחת השפעתה של תפיסת העולם החומרנית המאפיינת את תקופתנו.

ודאי יש להעריך את הקהילה היהודית בארץ זו בעבור השקעתה הרבה בצדקה, אך טיפוח הגוף לבדו אינו מספיק כדי לשמור על בריאות הקהילה היהודית –

ואף לא כדי להחזיקה בחיים. הקהילה היהודית חייה ומתה עם התוכן הרוחני המאפיין את מהותה.

זאת הסיבה לשביעות רצוני ולשמחתי, נוכח מוסדות כמו ישיבה קולג'. מי ייתן וההכרה בחשיבות מוסדות כגון אלה תשתרש אצל יהודי ארצות הברית.

1934

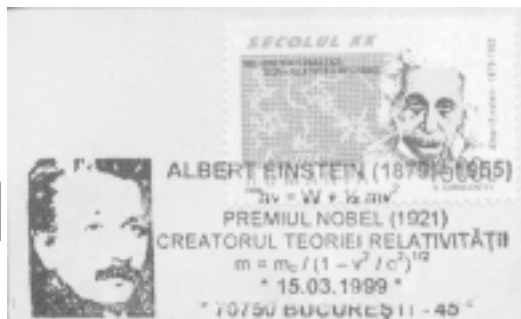
תירגם מגרמנית: גבריאל וולף

בערוב ימיו, אחרי שהישיבה החליטה שביה"ס לרפואה ייקרא על שמו הודה איינשטיין לישיבה אוניברסיטה:

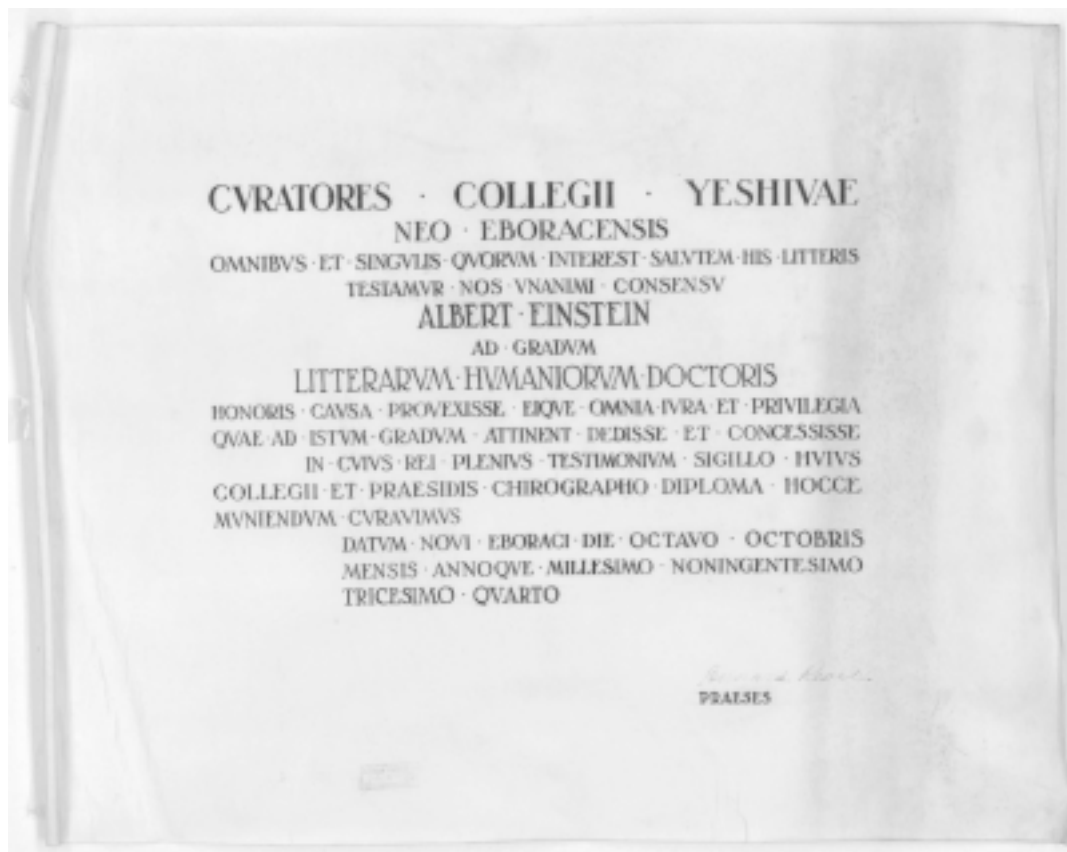
15 אפריל, 1953

הנני אסיר-אודה על ש"ישיבה יוניברסיטי" הסניקה לי אל הכבוד שהשגמשה בשמי בקשר לקולג' החדש ארפואה. קיים מחסור ברופאים בארץ זו, ומאידך ישנם צעירים רבים, מוכשרים ומלאי רצון נלהב ללמוד רפואה, אשר – בנסיבות הקיימות – נמנעם מהשגמנת אשטו לאט. זית הספר ארפואה החדש, אשר נוסד על בסיס יזרתי אומי, יגרום לשיפור המצב הקיים, ואכן יש לייסדו משמעות אומיית אטומה הכא.

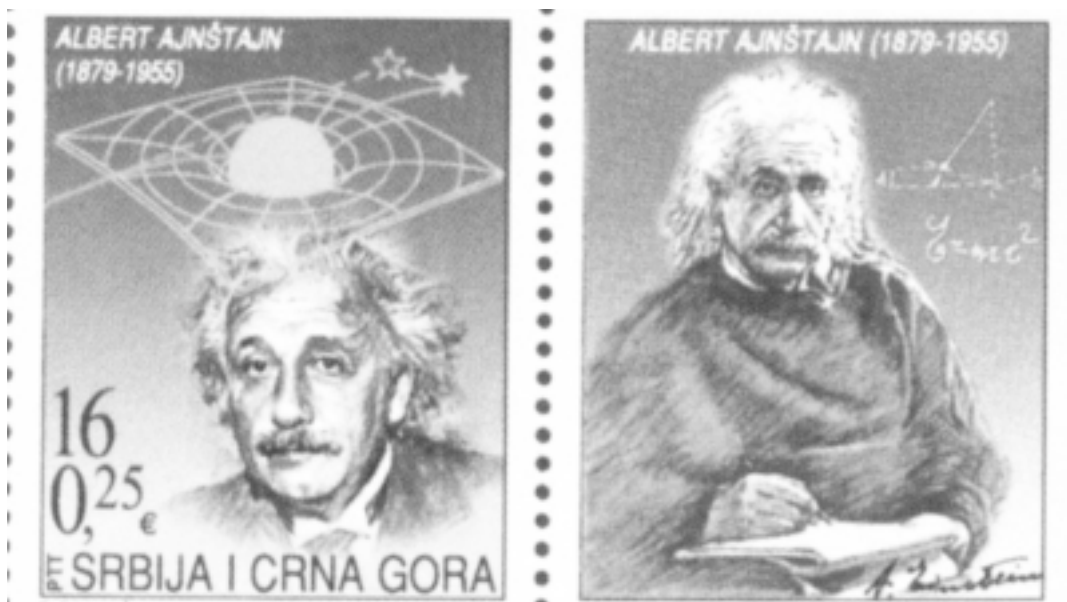
אלברט איינשטיין

זו של רומנה 1999

הדיפלומה שהוענקה לאיינשטיין, באדיבות ארכיון איינשטיין, האוניברסיטה העברית

המחשב המפורסם המרחש. צו של סרביה ומונטנגרו 2004

איינשטיין מתרים עבור ישיבה קולג'

איינשטיין סייע לישיבה קולג' בשנים הקשות של המשבר העולמי בגיוס כספים כפי שמעיד המכתב הבא:

15 אפריל 1935

מר מריון מ. טרזיס,

חברת הוועד סאופורט

אונגוויי, טקסס

מר טרזיס היקר,

הנני מרשה לעצמי לכתוב אליך בנושא שאני מונויין בו עמוקות, ושמטמטמו עדיין לא הוכרה די הצורך אצל בני עמנו. האנטישמיות ההולכת וגוברת במדינתה הלאה, מהווה סכנה גדולה ליהודים באמריקה ובמיוחד לרובת היהודים. לה נעשה קשה יותר ויותר ובלתי נעים לצעירים יהודיים ללמוד באוניברסיטאות הצעירים מדין המרצים היהודיים וכן בעלי השכלה גבוהה, מוצאים קושי מיוחד בהשגת משרה ממוסדת שאינם יהודיים. אי לכך, יהודי אמריקה חייבים להשיג עצמאות במצב האקדמי בחוסר ההשכלה והמצויים. כה מטעם נעשה עמנו לה עז היום, עז שהעמיד נראה חשוק למדי, ביחוד נכח העובדה שהשכלה העשירה יותר של יהודי אמריקה עדיין אינה מכירה בסכנה הנצבבת לפניה במלוא חומרה.

הקולג' היחיד באמריקה שנוסד במימון יהודי ומנהל על ידי יהודים כרי-סמכא, הוא ה"ישיבה קולג'" בניו יורק. ולמרות שהנו חושש יחסי, כבר יצא לו מוניטין כמוסד ראוי וטוב. בכל זאת, יודע אני כי מוסד זה נאזק בקשיים פיננסיים,

כי כידוע, קשה להוציא מיהודים כסף, אם הוא לא נעזר למטרות של צדקה לעניים דווקא.

אכן, רואה אני חובה מיוחדת לעצמי להסב את לשומת הלב להכרח שבצדקה ושמיירת קיומו של מוסד זה.

הנני כותב אליך מאחר שנאמר לי כי הנך משתייך לקבוצת אנשים בעלי אמצעים, יהודים כבעלי רוח יהודית איננה. הקהילה היהודית הרחבה גרה אסירג-גדה אך ביוגר, אם גבולו לריום ולסייע במימון ה"ישיבה קולג'", כדי לחלק באווי גם להלצי את עבודתה החשובה. הדבר נחול באופן מיוחד מכיון שחייבים לראות עצמירי עמנו את ההצדמנות להתכוון למקצועות כאלה הדורשים אימוץ וידע שבאמצעותם לא ניתן להתקדם.

שלך בהוקרה,

פרופ' אלברט איינשטיין

הערה: יש לציין שאשתו של הרב רבלי הייתה מבית טרביס.

תירגמה מאנגלית: עליגל קפלון

אנא תתרמו לישיבה קולג'

זאבו' ארן

הרב ד"ר ברנארד רוול ז"ל מן הישיבה קולג' בניו יורק ביקש מאיינשטיין שיפעיל את השפעת שמו הגדול לטובת המוסד הנ"ל. העובדות שאני בא לספר, מעולם לא נודעו ברבים, אף לא בציבור היהודי. איינשטיין כתב מכתבים למען ה"ישיבה קולג'" למר בוריס מורוס, המנהל הכללי של מפעלי "פאראמאונט" שבהוליווד למר ב"פ שולברג, ממפעלי ההסרטה "קולומביה" שבהוליווד; למר יוג'ין סולו, בדאלס, טכסאס; למר

סמיואל מילר, בטולסה, אוקלהומה - כולם אילי התעשייה, ואחרון אחרון גם לידידי הנערץ רבי ד"ר לאזאר שנפלד, מי שהיה הרב בבית הכנסת שברחוב בק בברונקס, והוא שהעמיד לרשותי את מכתבו של איינשטיין שנכתב בלשון הגרמנית, הנה המכתב כולו:

פרינסטון, 16 באפריל 1936.

רבי שנקלף הנכבד.

הנני נוטל רטוט אכתוב לך בענין "הישיבה קולג' " אשר בניו-יורק. כדי להסביר טעמו של הדבר אני חייב להאריך קצת. את היהודים עושים הרבה למען אחינו הסנייט והמקופחים, וזה טוב מאוד. אף על פי כן יש גם החייביות אחרות, חשובות מלו, ואחת מן החשובות שבהן הוא חינוך הנוער שלנו. הנוער שלנו השואל אחינו לזוה, נכנס למכללות שאינן נוטות חיבה ליהודים וליהדות. יתר על כן, רבים מהם ששרי המכללות נשואים בפניהם, ועוד גרוס מכל זה הוא דבר התגברותם (של בנינו) לרוח היהודית, וזיחוד בכל הנגש לענייני הרוח, מחמת השפעה השליטת של הסביבה, שהיא לא יהודית ומרחיקה אותם מן היהדות. רק קבוצה קטנה של יהודי אמריקה גופם את עצמם הסכנה האורבת לנו בנסיבות אלו. אילו היו רואים בעיניהם את אשר אירע בגרמניה, היו מטיבים להכיר את סימני המחלה. את חייבים לחנך את הנוער כיהודים לקופי קומה שדעתם על היהדות חיובית, ואין את יכולים להגיש אכר אלא אם כן נחנכים באווירה יהודית בריאה.

ענינו להקים בגי אולפן לזוהים ללימודי היהדות כדי למעט את התגברות של מיטב הנוער היהודי מן המסורת היהודית בניו יורק קיימת זה שמונה שנים מכללה (ישיבה קולג') הממלאת לגאי זה. מוסד זה לכה, מכוח יסודות בחינוך

הסטודנטים, להכרה ולהערכה למורה מצד השלטונות המוסמכים. בגחילגו היה מצומצם בהיקפו כסניף לזית ספר לחינוך דגי, ואילו היום הוא מוסד עצמאי המסור כולו לרצון כללי. עז כמה שידוע לי, זהו "הגא" הראשון של מוסד חילוני לרצון, הממנה ברוח יהודית. הוא נאבק קשה על עצם קיומו, הוא והכרה הצורך במוסדות רצון יהודיים עדיין לא מצאה מסילות אל היהודים הששירים. אני ממליץ איפוא על "הישיבה קולג'" בכל מאודי, הוא ויש לו משמעות עיונית כחולף הרצון היהודית.

"ברצוני להוסיף עוד, שייסודם של מוסדות כאלה חשיבותם מרובה, לפי שמומדים יהודים צעירים ומוכשרים אינם מממנים למשרות הוראה במוסדות לימוד לא יהודיים, משום שהם יהודים. סכנה צפויה לנו, שהנוער היהודי ייפקד מקומו אלמרי בגחוס ההוראה והמחקר. רק הקמתם של מוסדות לימוד יהודיים עשויה לחולל גמורה. הרי זה מעשה נאצל ממש, שאלפי סטודנטים יהודים לממכים בכספם מוסדות המסרבים להסניק מורים יהודים. לפיכך את פונה אליך בבקשה נמרצה, שתיגן את דעתך ואת כוחך לענין זה. בייחוד הריני מחלה את פניך שגמנה לארבעת האישים שהלכרתי את שמוניהם בגיזכורת מיוחדת ששכרתי אליך, ואף את עצמי כותב אליהם עתה. כל מי שנוגף יד לענין זה קונה לעצמו לכוח של קיים במעשה פרנסתה וחיזוקה של הרוח היהודית בארץ הגדולה הזאת.

בברכה לזבית,

שלך,

אלברט איינשטיין."

פירות פנייתו זו של איינשטיין היו, שעלה בידו של ד"ר שנפלד לקבל סכום של 50,000 דולר מארבעת אילי התעשייה הנזכרים בשביל "הישיבה-קולג" בניו-יורק.

עניין אחר שהיה קרוב מאוד לליבו של איינשטיין היה בית הספר לרפואה של הישיבה אוניברסיטה בניו-יורק, ששמו נקרא עליו ביום 14 במארס 1953, במלאת לו 74 שנים. בפעם הראשונה הונצח שמו בארץ זו על ידי מוסד חשוב ללימודים גבוהים. באותו יום אמר, שאוהב הוא את הישיבה אוניברסיטה עד כדי כך, שנתן את הסכמתו, שייקרא שמו על בית ספר זה. מספרים, ששאל איינשטיין את ראשי הישיבה אוניברסיטה: למה לא תקראו למוסד "מכללה למדעי הרפואה ע"ש רבנו משה בן מימון? הרי ברי, שהיה הרמב"ם גדול ממני ולעולם לא אגיע למעלת גדולתו". כשענו לו ראשי האוניברסיטה, שהם "מבקשים לקרוא את המוסד על שמו של בן אלמוות שעודנו בחיים", השיב איינשטיין: "אין ילוד אשה זכאי לתואר בן אלמוות בעודו בחיים, ורק הדורות הבאים ישבו לדין על מידת הנצח של הדורות שקדמו להם". אבל עם סיום חגיגת יום הולדתו, שבה חלקו לו כבוד 100 ראשי קהילות היהודים שבארצות הברית ובקאנאדה, אמר איינשטיין: "מודה אני על הכבוד שחלקה לי הישיבה אוניברסיטה עם שקראה את המכללה למדעי הרפואה על שמי". היום, מקץ 10 שנים למותו, יש לומר

למוסמכי בית הספר הזה, שעליהם לזכור, שקיבלו את הכשרתם במוסד הנקרא על שמו של אדם גדול, שכגדולתו כן ענוותנותו ואהבת האמת שבו.

ביום 14 במארס 1954, ביום הולדתו ה-75 של איינשטיין, כשהוגש לו ספר היובל שהשתתפו בו 15 בעלי פרס נובל, אמר הפיסיקאי הדגול עם קבלת הכרך:

"עכשיו שבית הספר לרפואה של הישיבה אוניברסיטה נבנה והולך, אני רואה חובה לעצמי לחזור ולומר, שמיפעל זה הוא הגדול במיפעלותיו של הציבור היהודי לטובת הכלל של העם האמריקני".

לא זכה איינשטיין לראות בחנוכתו של בית הספר לרפואה הנקרא על שמו. מוסד זה נחנך ביום ה-23 באוקטובר 1955, שעה שהאדם הגדול כבר היה בעולם האמת, וד"ר האנס אלברט איינשטיין, בנו של המדען המנוח, קיבל את הטבלה שנמסרה לו לזכר אביו על ידי התלמידים הראשונים. בטבלה מבטיחים התלמידים, ש"ימשיכו ברוח ההומאניזם האמיתי והטוהר המדעי, שאלברט איינשטיין שימש להם סמל ומופת". אילו היה איינשטיין בחיים, בוודאי היה שמח להיות נוכח במעמד זה ולדעת, ששערי המכללה הזאת לעולם יהיו פתוחים לכל הראויים להיספח אליה מצד הכשרתם האקדמית, ללא הבדל בין גזע לגזע, בין דת לדת ובין לאום ללאום.

הדואר, ז בניסן, תשכ"ה

על ההצעה לנשיאות מדינת ישראל

מה לעשות אם הוא יגיד כן?

דוד בן גוריון

מה לעשות אם הוא יגיד כן? הייתי חייב להציע לו את המשרה מפני שאי-אפשר לא לנהוג כך. אבל אם הוא יקבל אותה, אנחנו בצרות.

דוד בן גוריון ליצחק נבון, אחרי שאבא אבן הודרך להציע לאיינשטיין את כהונת נשיא ישראל, בנובמבר 1952. אליס קלפריס, כמו שאיינשטיין אמר, הוצאת הד ארצי, אור יהודה, 1999, עמ' 191.

סם ראש ממשלת ישראל הראשון דוד בן גוריון
זול של גאונות 2000

הצעה לנשיאות מדינת ישראל

אבא אבן

ווינגטון

17 בנובמבר 1952

פרופ' איינשטיין הנכבד,

... השאלה אשר ראש הממשלה בן גוריון ביקש ממני להעביר אליך - והיא, אם מסכים לקבל את נשיאות ישראל אם זו גוצס אך על ידי הצעת הכנסת קבלתה תהיה כרוכה בהסלקת מלוריק אישראל וקבלת אזרחותה. ראש הממשלה

מנטיח אי שמקרה זה יוענקו אמצסים וחופש מושלמים לביצוע שבוצר המצטיג הלדולה על ידי הממשלה והסם, המכירים הכרה מלאה את החשיבות העליונה של מאמציק.

חשוב אי שגרליש כי שאול ראש הממשלה מלאמת את הכבוד הרב ביותר שהסם היהודי יכול להעניק לאחד מבניו. לאותו יסוד של הוקרה אישיג און מוסיקים את הצעה כי ישראל היא אמנס מדינה קטנה במימדיה הפיסיים, אולם היא יכולה להתפלות ארמת הלדולה שבמידה שהיא משמשת דולמה אמסרות הרחניות והאינטלקטואליות הנפלות ביותר שהסם היהודי ייסב באמצעות מוחותיו ולבבותיו הטובים ביותר לם בימי קדם ולם בימינו. נשיאון הראשון, כפי שידוע אך, אימז אונען שנראה את יעודנו בפרסקטיבונ לדולות אלה, כפי שאתה בעצמך האצת בן אטיגים קרובות

לפיכך תהא גשוברז אשאלה זו אשר תהא, און מקווה שתהיה אך דעה טובה על אלה ששאלו אותה ושתהאז את הכוונה והמניעים הנפלים ששוררו אותם למחשבה פזיר בשעה חלילית זו שבגללות עמנו.

ככבוד רב,

אבא אבן

תשובה להצעה:

רח' מרזר 112

פרינסטון, ניו ג'רסי

18 בנובמבר 1952

הצעתה של מדינת ישראל שאנן לרמה אי רילוש נפשי עמוק, ובו בלמן הנני חס צער וכילמה על כך שאינני יכול לקבלה. במשך כל חיי עסקתי בעניינים אוזייקטיביים, ומכאן שחסרים אי הן הכישרון הטבעי והן הנסיון לנהל כראוי באנשים

החאבוק בנשמתו של איינשטיין

אלברט כנגד אברהם

אריה סטריקובסקי

כל היסטוריון והאיינשטיין שלו. כל היסטוריון רואה לפי טעמו את יהדותו של איינשטיין. חילוניים מתארים אותו כחילוני גמור; דתיים מתארים אותו כצדיק בעל אישיות דתית מובהקת. הכול רוצים להזדהות עם הגאון העולמי ולתארו במונחים הקרובים ללבם. ומעניין שלכל תיאור יש על מה להסתמך.

טיפולוגיה של הקטבים שבנשמתו של איינשטיין שופכת אור על אישיותו המורכבת. שני הקטבים בנשמתו מקבילים לשני שמותיו: אלברט – השם שניתן לו; אברהם – שם הסב, שממנו נגזר השם אלברט. השם אלברט מסמל את שאיפותיו המקצועיות ואת תוכניותיו בתחום הקריירה; השם אברהם מסמל את כיסופיו לאלוהי היקום ואת קשריו לעמו. אלברט נוטה לעבר הוריו המתבוללים, החשים כגרמנים לכל דבר; אברהם נוטה אל שורשיו הדתיים והלאומיים. הדבר המשותף לאברהם ולאברט היה סלידה מהמיליטריזם הפרוסי. עד גיל 35 שלט אלברט בכיפה ואברהם נדחק אי שם לתחתית האישיות.

ארבע פעמים הציץ אברהם ממחבואו וניסה לאזן את השפעת אלברט. בפעם הראשונה, בגיל 11, כאשר ניסה לשמור מצוות; בפעם השנייה ב"שנת הפלאים", 1905, בהיותו בן 26, בעודו פקיד במשרד הפטנטים, כאשר פירסם בזמנו הפנוי ארבעה מאמרים מופלאים והגיש

ולצד גנדיזם רשמיים. מסיבות אלה לצהר איננו מאמינים אמלא את חובותיה של מטרה רמה זו, אלא הולך וכיף לימי המאקדס את כוחותי.

אני מצטער עוד יותר על נסיבות אלה, מאחר ויחסי אדם היהודי נהפך לקשר האנושי האמין ביותר שלי, מאז המעורבותי למצבן המסוכן בין אומות העולם.

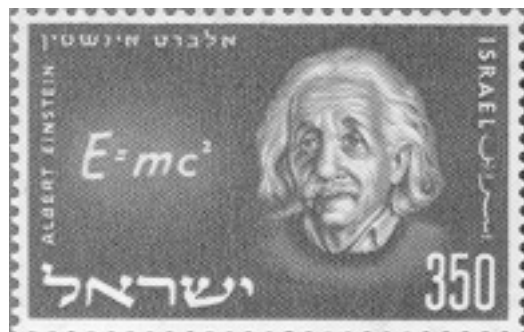
ככשיו, כשאניבצני את האיש אשר במשך שנים כה רבות ונגד עדיפותו כה גדולה וטראגית נשא את הנטל הכבד בהנהיגו אומנו או העצמאות המדינית, אני מקווה בכל ימי שיימצא יורש אשר נסיונו ואישיותו יאפשרו לו לקבל משימה קשה ומלאה אחריות זו.

בכבוד 27,
א' איינשטיין

אילו הייתי...

אילו הייתי ממנה אנשיא, הייתי נאלץ מפסס אפסס אומר אישראלים צברים שאינם אוהבים אשמוס.

למרגוט איינשטיין, על החלטתו לדחות את ההצעה להיות נשיא מדינת ישראל.
כמו שאיינשטיין אמר, עמ' 102.

הזול הראשון בעולם שהופק לזכרו לציון שנה למוט בזול של ישראל 1956

¹ על הפסוק "וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה" (בראשית ב, ז) אומר רש"י: "צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות...דבר אחר: נטל עפרו ממקום שנאמר בו 'מזבח אדמה תעשה לי'". מו"ר הרב סולובייצ'יק מפרש ששני הפירושים משלימים זה את זה ומתארים את שני השורשים הקיומיים של האדם שאליהם נמשכים הקטבים שבאישיותו. כך היה עם איינשטיין: אלברט נמשך למרחבי היקום ואברהם, לשורשיו היהודיים והלאומיים.

דיסרטיציה לדוקטוראט, ויחד עם זה מצא, אף באותה שנה⁴¹, זמן ומרץ להתעניין ביהדותו באמצעות כתיב שפינוזה; בפעם השלישית בשנת 1912, כאשר קיבל תואר פרופסור באוניברסיטת פראג ונאלץ להצהיר על דתו; בפעם הרביעית ב-1919, שנת פירסומו העולמי, שבה הזדקף אברהם במלוא קומתו. בפעם הזאת התמזגו אברהם ואלברט לאישיות יהודית מקורית. דומה שכל אימת שהגיע אלברט להישג מרשים, זינק אברהם מרצו.

ואלה תולדות אברהם: ההורים שלחו את בנם לבית ספר קתולי, אך דווקא בו נשלח חץ לאברהם: המורה הראה לתלמידיו מסמר גדול והסביר, שבמסמר דומה צלבו היהודים את ישו. איינשטיין היה היהודי היחיד בכיתה ההיא.

בגיל 11 פרץ אברהם ממחבואו והחל לשמור מצוות, לחבר שירים ומנגינות לאלוהים ואף לנזוף בהוריו על שאינם שומרים מצוות. בגיל 12 נקטע העידן הדתי של אברהם. סטודנט יהודי בשם מקס תלמוד (איזה שם יהודי!)⁴², שהוזמן למשפחה מידי שבוע, הביא לילד ספרי מדע, ש"הוכיחו" את אי הממשות בדת. אלברט חזר לשרור, ואברהם חזר ונדחק אל תחתיות התודעה. באוניברסיטה התאהב אלברט במילבה מריץ⁴³, פיזיקאית סרבית, והחליט להתחתן עמה. אמו נדהמה, וכאידישע מאמע התחננה לאברהם להימנע מזיווג זה. וכך תיאר אלברט את תחינותיה:

"אמא השליכה עצמה על המיטה, טמנה את ראשה בכר ובכתה כמו ילדה. אחרי שהתאוששה עברה להתקפה נואשת: 'אתה פוגע בעתיד שלך והורס את ההזדמנויות שלך. שום משפחה הגונה לא תקבל אותה. אם היא תכנס להיריון אתה תסתבך עמוק'. ההתפרצות הזאת, שבאה אחרי רבות אחרות, גרמה לי לאבד סוף-סוף את סבלנותי" (מכתב למילבה מיום 29 ביולי 1900; בתוך: אליס קלפריס, כמו שאיינשטיין אמר, עמ' 59).

חיינו המשותפים עם מילבה חיזקו באלברט את זהותו כאזרח העולם. הוא שמר על זהות זו גם כאשר נבצר

ממנו לקבל משרה אקדמית "בגלל הפה הגדול שלו ומפני שהוא יהודי" (מילבה במכתב לידידה). והנה הגיע היום הגדול. איינשטיין קיבל תואר פרופסור באוניברסיטת פראג, והפעם נדרש לציין בשאלון את דתו. לתדהמת מילבה הוא הצהיר על יהדותו. בעקבות הצהרה זו התערור אברהם ונרשם כחבר בקהילה היהודית של פראג, שם התרועע עם אינטלקטואלים יהודים ציונים. אך הקריירה המדעית של אלברט עדיין הייתה בראש מעייניו של איינשטיין.

שנת 1919 הביאה כמה תמורות בחייו של איינשטיין. משלחת מדעית בריטית אישרה, בעקבות לקוי חמה, את התיאוריה שלו בדבר ההתקמות של קרן אור מכוכב, ואיינשטיין הפך בן לילה לדמות עולמית⁴⁴. לכאורה, אלברט הגשים את חלומותיו. אך אותה שנה החייתה גם את אברהם. לכך חברו יחד מספר גורמים.

ההתקפות האנטישמיות נגד איינשטיין, הן של סטודנטים שהפריעו לשיעוריו והן של פרופסורים גזעניים, מתוך קנאה בתהילתו⁴⁵. אברהם מצא עצמו במאבק נגד האנטישמיות.

באותה שנה התגרש איינשטיין ממילבה זמן קצר אחר כך התחתן עם אלזה, בת דודתו, שלא הבינה הרבה בפיזיקה, אך ידעה את נפש בעלה ומצאה דרכים להפעיל את אברהם המתעורר שבו⁴⁶, ואף לחצה עליו לנגן בכינור בבתי כנסת עבור ארגונים יהודים. יש לציין שאיינשטיין קיים "מבשרך לא תתעלם" כשהעביר את כספי פרס נובל למילבה ולילדיו שנשארו בשוויץ⁴⁷.

⁴¹ איינשטיין החל ב-1902 להשתתף בשיח פילוסופי ב"אקדמית אולימפיה" והתמיד בכך, בשיח ובהתכתבות, בכל שנות חייו.

⁴² אף מדען בתולדות האנושות לא זכה לתהילה שאפפה את איינשטיין.

⁴³ ראה במאמריהם של אונא ושל ארן.

⁴⁴ מבחינה נפשית, מציאת פורקן לאברהם המודחק שיפרה את איכות החיים של איינשטיין.

⁴⁵ בתקופת האינפלציה בגרמניה, סכום זה היה כל הכסף הזמין שעמד לרשותו. ראה על כך בתיאורו המלבב של נחום גולדמן.

בפיזיקה ובמתמטיקה [התוכנית כללה גם מזרחנות; ומסתבר שזו הייתה דרך להגניב אליה לימודי יהדות].

המאבק בין אלברט לאברהם התחדש בשנת 1921, כאשר וייצמן ביקש מאיינשטיין להצטרף אליו למסע אל יהדות ארצות הברית. וייצמן ידע שפעילות ציונית שגרתית לא תקסום לאיינשטיין ולכן הציע לו לסייע להקמת אוניברסיטה יהודית בירושלים. למען נסיעה זו היה על אלברט לוותר על השתתפות בקונגרס מדעי יוקרתי, שבו היה אמור לייצג את גרמניה. היה זה מאבק בלתי שקול כאשר בלומנפלד פנה לאברהם והממסד המדעי הגרמני לחץ על אלברט בטענה, שאיינשטיין חייב לידידו באקדמיה, אלה שהתעוררו להגן עליו מהתקפות האנטישמים. ידידו פריץ הבר, כימאי מבריק, שהשתמד למען הקריירה, אף הזהיר את איינשטיין מבגידה בגרמניה⁸. אברהם החליט להצטרף אל וייצמן וחבורתו⁹.

השהייה הממושכת באוניה לאמריקה עם חברי המשלחת והמפגש החם עם יהודי אמריקה¹⁰, על מנהיגיה ורבניה, העשירו את אברהם בתחושות יהודיות.

ומכאן לביקורו ביפן. שם הוא התקבל בכבוד מלכים כנציג של העם היהודי. ואכן אחרי הפוגרום בחברון הוקיע משרד החוץ היפני את הפורעים והיו ממנהיגי יפן שהתבטאו: איך הם עושים זאת לעמו של איינשטיין!

⁸ יש לציין שהגרמנים חשו מושפלים אחרי תבוסתם במלחמת העולם הראשונה והיו מהם שראו בהישגי איינשטיין מעין פיצוי לכבוד הגרמני שהושפל בשדה הקרב. מכאן הציפיות שאיינשטיין יביא כבוד לגרמניה. הבר עצמו "חזר בתשובה" אחרי שגורש על ידי הנאצים מגרמניה.

⁹ ראה בסיפורו של וייצמן ובמאמרו של פרופ' יששכר אונא.

¹⁰ מצווה גוררת מצווה. האוניה הגיעה לנמל ניו-יורק בשבת והמשלחת נשארה באוניה עד יציאת השבת. כך שהמוני יהודים נהרו לנמל ניו-יורק למפגש-מפגן מרגש.

ז'ז ז'ז
אוג'ז'ז'ז 2000

להשפעתה של אלזה הצטרף קורט בלומנפלד, המנהיג הציוני בברלין. גם הוא ידע, בדרכו שלו, לבחור פעילויות יהודיות וציוניות שידברו ללבו של איינשטיין⁷.

נוכל לומר, ששנת 1919 הייתה לאיינשטיין שנת ה'בר-מצווה' שלו. מכאן ואילך הוא יהודי שלם בעל אישיות מורכבת, המכילה יחד את אלברט המיוהד, המייצג את ההיבט המדעי וההומאני, ואת אברהם המייצג את ההיבט היהודי-ציוני המובהק.

איינשטיין נהפך לפעיל יהודי⁶. למראה זרם הפליטים היהודים המגיע ממזרח אירופה נזעק אברהם. הוא סייע לייסד תכנית לימודים לפליטים יהודים באוניברסיטת ברלין. אלברט, גדול המדענים, משתדל לרדת לרמת תלמידיו הפליטים ומלמדם קורסים

⁶ ברברה וולף סבורה שכדי להעניק יוקרה למאמריו הציוניים פרסם בלומנפלד כמה מהם תחת שמו של איינשטיין, אחרי שאיינשטיין שבדק אותם ואישרם.

⁷ בין היתר הוא מנסה לחזק בוולטר רתנאו, שר החוץ הגרמני, את הפן היהודי. עיין במאמרו של זאב ו' ארן וכן במאמר על רתנאו באנציקלופדיה העברית. כמו כן הוא נלחם בהתבוללות, מעלה על נס את ערכי השבת והמוסר היהודי שכולל גם מסורת לימוד וקורא לסטודנטים יהודיים להתאחד בארגונים משלהם. על הפן הדתי של איינשטיין ראה במאמריהם של ו' ארן ומיכאל ימר.

איינשטיין והרצל

מעניינת ההשוואה בין איינשטיין להרצל: שניהם היו מקוטבים: איינשטיין בין אלברט לאברהם והרצל בין תיאודור לבנימין זאב. שניהם עברו תקופה יהודית אינטנסיבית בילדותם – איינשטיין בשמירת מצוות, והרצל בחלומו על משה והמשיח, המטילים עליו את התפקיד לגאול¹⁶; שניהם נטשו את יהדותם, וחזרו אליה עקב אירועים אנטישמיים; כל אחד מהם היה קשור בשתי נשים, שהראשונה בהן לא הייתה יהודייה; שניהם הגדירו עצמם כתלמידי שפינוזה, אם כי היו יהודים ממנו בהרבה¹⁷; שניהם התקשרו להיבט המוסרי והכלל-אנושי שביהדות; שניהם הצטיינו בצדקה וחסד, ושניהם פעלו, כל אחד בדרכו הוא, להקמת המדינה היהודית. אכן איינשטיין הגדיר עצמו כציוני הרצלאי.

שניהם גם חוו טרגדיות דומות. אשתו של הרצל ואשתו הראשונה של איינשטיין סבלו מבעיות נפשיות, וכך גם חלק מילדיהם¹⁸. שניהם לא יכלו להתקדם בעיסוקיהם המקצועיים בגלל יהדותם¹⁹, ואצל שניהם גדלות ויהדותם באו כאחת.

תודות לאורה מלול ושלמה רוזנר שעברו על המאמר.

חוויה גוררת חוויה. בעקבות נאומו בהר הצופים בשנת 1923 הוא נפגש עם הרב קוק¹¹; הדוקטוראט לשם כבוד שקיבל משיבה קולג'¹² ב-1934 הביאו למפגשים פוריים עם נשיאיה, הרבנים ד"ר דוב ברנרד רבל וד"ר שמואל בלקין¹³ ועם מנהיגים אחרים.

בשנת 1933 הגיעו איינשטיין ואלזה לאמריקה. אלברט הזדקן בבת אחת, אך אברהם התמלא באנרגיה חדשה. הוא עסק בשתי מערכות במקביל: במערכה אחת הצילו הוא ואלזה מאות יהודים מגרמניה הנאצית וסייעו להם להגיע למקומות מפלט¹⁴; במערכה שנייה עורר את העולם להתקומם נגד גרמניה הנאצית¹⁵. גולת הכותרת של מאמציו הייתה בשכנועו של הנשיא רוזבלט לפתח נשק גרעיני כנגד גרמניה. אחר כך פעל למנוע את השימוש בנשק זה נגד יפן¹⁶.

הסתיימה השואה. איינשטיין נרתם למאבק למען מדינה עברית ולגיוס משאבים למדינה שבדרך. הוא נלחם בתועמלנים ערבים וניסה לגייס את תמיכתו של המנהיג היהודי נהרו בהקמת המדינה החדשה¹⁷. גם אחרי קום המדינה המשיך איינשטיין בפעילותו למען ישראל. כאות הוקרה הציע לו בן גוריון את נשיאות המדינה.

בשיחה עם פרופ' נתן רוזן התבטא אברהם, כי אילו יכול היה להשיב את הגלגל אחורנית, היה בוחר לקבוע את מגוריו בארץ האבות.

¹¹ ראה בקטע מ"קול יעקב".

¹² אלברט זכה בגלימה ודיפלומה, אברהם זכה בשטריימל וקפטה.

¹³ על סיועו לישיבה קולג' ראה במדור על ישיבה אוניברסיטה.

¹⁴ בין היתר הוא תורם ומתרים בגדים למען יהודי גרמניה. ראה במאמרו של ארן.

¹⁵ זה לא היה דבר של מה בכך כאשר מדינות שונות וקהילת העסקים הבינלאומית התייחסו לגרמניה הנאצית כלמדינה נורמאלית.

¹⁶ ראה במאמרה של עליגל קפלון.

¹⁷ ראה במאמרו של בני מוריס וכן בתגובת איינשטיין לפרופסור היטי.

¹⁸ ראה ב"דף" על הרצל, מס' 264-265.

¹⁹ על ההשוואה בין איינשטיין ושפינוזה ראה במאמרו של הרב אביעד ובהערות מפרופסור הרוי. הרצל נהג להתפלל לעתים בבתי כנסת מהסוג הישן וחינך את ילדיו להתפלל לפני השינה. הנס הרצל נימול בגיל 15 לפי בקשת אביו. יש לציין שבין ניני הנס, בנו של איינשטיין ממילבה, יש המגדירים עצמם כיהודים.

²⁰ אדוורד איינשטיין וטרודה הרצל-נוימן היו מאושפזים עד למותם.

²¹ הרצל לא היה יכול להתמנות לשופט ואיינשטיין התקשה לקבל משרה אקדמית.

מכתביו

על אנושיות ומדע

אמון N-10 הננסמאול ש"שיון אל פני השולס"
זול סל נקארואוה 1971

שאכתוב אליך כדי שתמנע במידת האפשר גורל קשה ואכזרי המאיים על המלומדים באיטליה. מדובר בנוסח שבועה, שבה אמורים להצהיר על נאמנות למשטר הפשיסטי. הבקשה המופנית אליך היא שתייעץ למר מוסוליני לחסוך מעילית האינטליגנציה של איטליה השפלה זו.

תהינה דעותינו הפוליטיות חלוקות ככל שתהיינה, בנקודה בסיסית אחת אני יודע שיש תמימות דעים בינינו: שנינו רואים בפריחת ההתפתחות הרוחנית האירופית את הנכס הרוחני הראשון במעלה שלנו. ופריחה זו מתבססת על חופש המחשבה וההוראה ועל העיקרון שיש להציב את החתירה לאמת לפני כל שאיפה אחרת. רק על בסיס זה יכלה להתגבש תרבותנו ביוון ולחגוג את תחייתה בתקופת הרנסנס באיטליה. נכס עילאי זה נקנה בדם קדושים של אנשים גדולים וטהורים, שבזכותם איטליה נאהבת ונערצת עד היום.

איני מתכוון כלל להתדיין איתך בשאלה באיזו מידה אפשר להצדיק התערבות בחירותו של האדם מטעמים של טובת המדינה. אך החיפוש אחר אמת מדעית, המנותקת מהאינטרסים המעשיים של היום-יום, צריך להיות קדוש לכל שלטון. טובתו של הכלל היא שיניחו למשרתי האמת הכנים. ודאי שהדבר תורם גם לטובתה של המדינה האיטלקית ולכבודה בעולם.

נכתב ב-16.11.1931 לשר המשפטים והתרבות בממשלת מוסוליני, אלפרדו רוקו. רעיונות ודעות, עמ' 18

משמעות החיים

מהי משמעות חיינו, מהי משמעות חיי כל היצורים בכלל? לדעת את התשובה על השאלות האלה פירושו להיות דתי. אתה שואל: כלום יש בכלל טעם לשאול שאלה זו? אני משיב: מי שרואה את חייו הוא ואת חיי שאר הבריות כחסרי משמעות הוא לא רק אומלל; הוא כמעט אינו מסוגל לחיות.

רעיונות ודעות, עמ' 8

ערכו האמיתי של האדם

את ערכו האמיתי של האדם קובעת בראש וראשונה השאלה באיזו מידה ובאיזה מובן הוא הגיע לידי שיחרור מהאני. שם.

פשיזם ומדע

עמיתי הנכבד מאוד!

שניים מאנשי המדע החשובים והמכובדים ביותר באיטליה פנו אליי במצוקתם המצפונית וביקשו ממני

הדתיות של המחקר

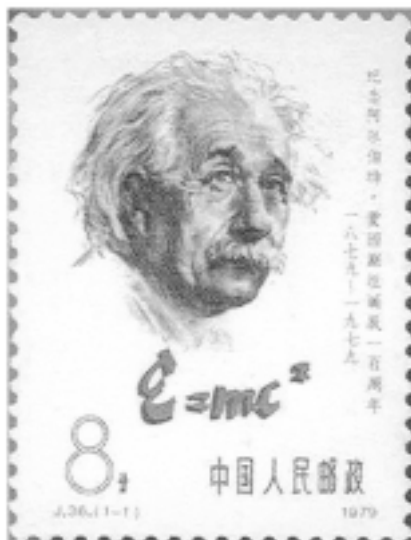
קשה יהיה למצוא נפש מדעית חוקרת לעומק שאין לה דתיות מסוימת משלה. אלא שדתיות זו נבדלת מהדתיות של האדם הנאיבי. אצלו א-לוהים הוא ישות שמקווים לזכות בתשומת ליבה, ישות שיראים מעונשה, עידון של רגש כמו זה של הילד אל אביו,

אין ספק שמלומדים אחדים ביוון הקלסית כבר הגיעו אל ההבנה שהארץ אינה המרכז הטבעי של העולם. אך הבנה זו לא יכלה לקנות לה דריסת רגל בעת העתיקה. אריסטו והאסכולה האסטרונומית היוונית דבקו בתפיסה הגיאוצנטרית ואיש לא פיקפק בכך.

נדרשו עצמאות מחשבתית, אינטואיציה נדירה וגם מבט מקיף על העובדות האסטרונומיות, שבאותה עת קשה היה להגיע אליהן, כדי להציג בצורה משכנעת את עליונות התפיסה ההליוצנטרית. הישג חשוב זה של קופרניקוס לא רק סלל את הדרך לאסטרונומיה המודרנית אלא גם הביא לתפנית מכרעת בגישתו של האדם כלפי היקום. אם כדור הארץ אינו מרכז העולם אלא רק כוכב לכת קטן, אין עוד אחיזה לאשליה בדבר חשיבותו המרכזית של האדם עצמו. כך, בזכות מפעלו ואישיותו הדגולה, לימד קופרניקוס את האדם ענווה.

אל לה לשום אומה לבסס את גאוותה על כך שאדם כזה נולד בקרבה. כי גאווה לאומית היא חולשה קטנונית שתחוויר בהכרח נוכח אדם בעל חירות פנימית רבה כל כך כקופרניקוס.

דברים לרגל יום השנה ה-410 למות קופרניקוס שנאמרו בדצמבר 1953 בערב זיכרון שנערך באוניברסיטת קולומביה שבניו-יורק. רעיונות ודעות, עמוד 218

זול של סין 1979

ישות שנמצאים עמה ביחס אישי מבחינה מסוימת, ותהיה יראת הכבוד כלפיה עמוקה ככל שתהיה.

לעומת זאת החוקר נתון כולו לחיפוש אחר סיבתיות לכל המתרחש, בעיניו העתיד הכרחי ובטוח לא פחות מהעבר. לדידו המוסריות אינה עניין אלוהי אלא עניין אנושי טהור. דתיותו טמונה בהתפעלותו המוקסמת מן ההרמוניה של חוקיות הטבע, שמתגלה בה תבונה עילאית כל כך עד שלעומתה כל מחשבה וארגון הגיוניים של בני האנוש אינם אלא השתקפות אפסית לחלוטין. רגש זה הוא המנחה את חייו ואת שאיפותיו, אם הוא מסוגל להתעלות מעל לשיעבוד לרצון האנוכי. אין שום ספק שרגש זה קרוב לרגש שמילא את הדמויות היצירתיות הדתיות של כל הזמנים.

Mein Weltbild, רעיונות ודעות, עמ' 24

קופרניקוס וענווה

אנו מעלים היום בשמחה ובהכרת טובה את זכרו של אדם אשר תרם יותר מכל אדם אחר כמעט לשיחרור התודעה המערבית מכבלי הסמכות הכנסייתית והסמכות המדעית.

זול של אנגולה 2000

על יהדות וציונות

אם כן, מהו 'יהודי'?

ה'יהודי' והשבלול

מה מאפיין אפוא את הקבוצה היהודית? מהו בכלל יהודי? על שאלה זו אין תשובה קצרה. התשובה המתבקשת ביותר היא התשובה הזאת: יהודי הוא אדם הנמנה עם הדת היהודית. בשטחיותה של תשובה זו אפשר להבחין יפה באמצעות השוואה קטנה. נשאל: מהו שבלול? התשובה שמקבילה לתשובה שלעיל תהיה בערך זו: שבלול הוא בעל חיים השוכן בקליפת השבלול. תשובה זו אמנם אינה שגויה לגמרי, אך היא גם אינה תשובה ממצה כמובן. שהרי קליפת השבלול אינה אלא אחד התוצרים החומריים שלו; בדומה לכך אין הדת היהודית אלא אחד התוצרים האופייניים של העדה היהודית. ולא עוד אלא שידוע ששבלול יכול להתנתק מקליפתו מבלי שיחדל להיות שבלול בשל כך. וגם היהודי הנוטש את דתו (במובן הפורמלי של המילה) נשאר יהודי.

צדק, עזרה וסובלנות

הקשרים שקושרים את היהודים זה אלפי שנים הם בראש וראשונה האידיאל הדימוקרטי של צד חברתי ואידיאל העזרה והסובלנות ההדדית לכל בני האדם. כתבי הקודש הקדומים ביותר של היהודים חדורים באידיאלים החברתיים האלה, ודרך הנצרות ודרך הדת המוסלמית הם השפיעו השפעה אדירה ומיטיבה על העיצוב החברתי של חלק גדול מהאנושות. יש להזכיר כאן גם את קביעת יום המנוחה השבועי, מעשה מיטיב מאין כמוהו לכל בני האדם.

שאיפה אינטלקטואלית לעבודה רוחנית

התכונה השנייה האופיינית למסורת היהודית היא ההערכה הרבה שהם מעריכים את השאיפה

האינטלקטואלית ואת העבודה הרוחנית מכל סוג שהוא. הערכה זו של החיפוש אחר הדעת היא לדעתי הסיבה לכך שהיהודים השתתפו בקידום הידע במדע ובדעת במידה רבה בהרבה ממספרם היחסי באוכלוסייה כלשהי. עובדה זו, וכן העובדה שהיהודים התגברו על המכשולים הרבים שעמדו בדרכם תמיד ובכל מקום, עושות אותם ראויים להערכת כל האנשים הכנים. אני סמוך ובטוח שאין ליחס זאת לעושר מיוחד של כישרונות אלא לכך שאצל היהודים חשיבותו של ההישג הרוחני יוצרת אווירה המעודדת את התפתחות הכישרונות הקיימים. עם זאת שוררת בקרבם רוח ביקורתית, המונעת הליכה עיוורת אחרי סמכות אנושית כלשהי.

אני מתרכז כאן רק בשתי תכונות מסורתיות אלו, הנראות לי התכונות החשובות ביותר. עמדות ואידיאלים אלו מתבטאים הן בדברים הקטנים הן בדברים הגדולים. הם מועברים מהורים לילדיהם; הם מכוונים את השיחה ואת נקיטת העמדות בחוג הידידים; כתבי הקודש מלאים בהם והם מטביעים את חותמם על חיי החברה של הקבוצה. באלה אני רואה את העיקר שבמהות היהודית על פי האידיאל האמיתי שלה. מובן מאליו שהאידיאל הזה ממומש רק באופן חלקי בחיי היום-יום הממשיים של הקבוצה. אך אם רוצים לבטא על רגל אחת את אופייה העיקרי של קבוצה כלשהי, נשארת רק דרך האידיאליזציה.

כשהדיכו' הוא גורם ממריץ

בדברים שלעיל הגדרתי את היהדות כקיבוץ המתבסס על המסורת.

אילו ניסה מישהו לקבל מושג על היהודים על סמך התבטאויות אויביהם, הוא היה נאלץ להגיע למסקנה שהם מהווים מעצמה עולמית. במבט ראשון העניין נראה מגוחך לגמרי, ובכל זאת לדעתי עומד מאחוריו דבר של ממש. אמנם היהודים כקבוצה הם חסרי אונים, אבל סך כל ההישגים האישיים שלהם נכבד

עם כל בני האדם באה לידי ביטוי אף ביתר שאת, ולא מקרה הוא שהתביעות הסוציאליסטיות באו בחלקן הגדול מיהודים.

מידת היותה של תודעת קדושת החיים בעם היהודי מתגלה יפה מאוד במשפט קטן שוולטר רתנאו (Rathenau) ביטא פעם בפניי בשיחה: 'כשיהודי אומר שהוא יוצא לציד להנאתו, הוא משקר'. אי אפשר להביע בדרך פשוטה מזו את תודעת קדושת החיים כפי שהיא חיה בעם היהודי.

Opinion N.Y. II 26.9.1932
רעיונות ודעות, עמ' 109-110

התכוללות, אנטישמיות וציונות

בשבילנו היהודים ארץ ישראל היא התגלמות הרגש המתעורר מחדש של השותפות הלאומית של כל היהודים. האם נכון בזמן הזה לעורר ולחזק את רגש השותפות הזה? אני סבור שעל שאלה זו יש להשיב 'הן' מוחלט, זאת לא רק מתוך תחושה ספונטנית אלא גם מסיבות של היגיון.

הבה נסקור בקצרה את מצב יהודי גרמניה במאת השנים האחרונות. לפני מאה שנה עדיין חיו אבותינו בגיטו למעט חריגים מועטים. הם היו עניים ומשוללי זכויות פוליטיות, מופרדים מהלא יהודים על ידי חומה של מסורות דתיות, צורות חיים חילוניות והגבלות שבחוק. בהתפתחותם הרוחנית הם הגבילו עצמם לספרותם הם בלבד. הם הושפעו אך מעט מההתעוררות העצומה שעברה על חיי הרוח האירופיים מאז הרנסנס. אך בדבר אחד עלו עלינו אנשים עלומים וצנועים אלה: כל אחד ואחר מהם השתייך בכל נימי נפשו לקהילה שאיתה הזדהה כל כולו ושבתוכה הוא חש חבר בעל ערך מלא – קהילה שלא דרשה ממנו דבר שנגד את אורח המחשבה הטבעי שלו. באותה תקופה היו אבותינו מנוונים למדי מהבחינה הרוחנית ומהבחינה הגופנית, אבל מהבחינה החברתית היה להם שיווי משקל נפשי מעורר קנאה.

ביותר ובעל השפעה, אף על פי שהישגים אלה הושגו בתנאים קשים. הרוח החיה בקבוצה היא המגייסת את הכוחות הרדומים בפרט ומעוררת אותו לעבודה מסורה. מכאן נובעת שנאת היהודים של מי שחוששים מפני הארת עיניו של העם. הם פוחדים מפעולתם של יחידים עצמאיים מבחינה אינטלקטואלית יותר מכל דבר אחר בעולם. בזה רואה אני את הסיבה המהותית לשנאת היהודים המשתוללת בגרמניה היום. בעיני הקבוצה הנאצית היהודים אינם רק אמצעי להסיט ממנה והלאה את זעם העם. חבריה גם רואים ביהודים רכיב שאינו בר התבוללות, שאי אפשר להביאו לידי אמונה חסרת ביקורת; ולפיכך כל עוד הוא קיים בכלל הוא מאיים על סמכות הקבוצה הנאצית בשל הארת עיניהם של ההמונים.

ההוכחה המשכנעת לכך שתפיסה זו קולעת למהות העניין היא הטקס החגיגי של שריפת הספרים שביים המשטר הנאצי זמן קצר לאחר שתפס את השלטון. מעשה זה, שהוא חסר טעם מהבחינה הפוליטית, אפשר לתפסו רק כפרץ רגשות ספונטני. לפיכך נראה לי שהוא רב משמעות יותר ממעשים מכוונים בעלי חשיבות רבה יותר מהבחינה הפרקטית.

Collie's Weekly, N.Y., 26.11.1938
רעיונות ודעות, עמ' 114-116

האם יש השקפת עולם יהודית?

יש משהו במסורת היהודית, ויש לו ביטוי נהדר ברבים מפרקי תהלים: מין שמחה ופליאה מלאות שיכרון על היופי ועל השגב של העולם הזה, שלאדם יכול להיות רק מושג קלוש עליו. זהו הרגש שממנו שואב גם המחקר האמיתי את כוחו הרוחני, אבל הוא מתבטא גם בשירת הציפורים...

...במצוות קידוש השבת נכללים בפירוש גם בעלי החיים. דבר זה מוכיח באיזו מידה נתפסת התביעה לסולידריות עם כל החי כאידיאל. התביעה לסולידריות

שנשתתף בתור יחידים בהתפתחותה התרבותית של האנושות; עלינו גם להתמודד עם משימות שרק קיבוצים לאומיים מסוגלים לבצע. רק בדרך זו תוכל היהדות להבריאה מהבחינה החברתית.

מנקודת מבט זו אני מבקש מכם להתבונן בתנועה הציונית. ההיסטוריה הועידה לנו היום את ההשתתפות בבנייה הכלכלית והתרבותית של ארץ מולדתנו.

נכתב לפני 1934 בתאריך לא ידוע. רעיונות ודעות עמ' 100-107

חוכנו לציונות

כמעט מאז כיבוש ירושלים בידי טיטוס לא עברה על הקיבוץ היהודי עת צרה קשה יותר מהתקופה הנוכחית. מבחינה מסוימת תקופה זו קשה אפילו יותר מהתקופה ההיא כי חופש ההגירה של בני האדם מוגבל היום יותר משהיה אז.

אבל אנו נוכל גם לתקופה הזאת, אף אם תביא עימה ייסורים קשים ואבידות כבדות בחיי אדם. קיבוץ כמו זה שלנו, שמתבסס אך ורק על מסורת, רק מתחזק על ידי לחץ חיצוני; כי כל יהודי חש היום שלהיות יהודי פירושו התחייבות רצינית לא רק כלפי קהילתו הוא אלא אף כלפי האנושות בכלל. שהרי להיות יהודי פירושו בראש וראשונה להזדהות עם עקרונות האנושיות שנקבעו בתנ"ך ולפעול על פיהם, עקרונות שבלעדיהם שום חברה אנושית בריאה ומאושרת אינה יכולה להתקיים.

הדאגה להתפתחות ארץ ישראל היא שמזמנת אותנו יחד היום. בשעה זו יש להדגיש בראש וראשונה דבר אחד: היהדות חבה חוב גדול של תודה לציונות. התנועה הציונית הפיחה חיים בתחושת השיתוף היהודית ועשתה עבודה יצרנית שעולה על כל הציפיות המוצדקות. הודות לעבודה יצרנית זו שנעשתה בארץ ישראל, שגם ההקרבה של יהודי כל הארצות תרמה לה רבות, היה אפשר להציל רבים מאחינו ממצוקה קשה ביותר. בייחוד התאפשרה הפניית חלק בלתי מבוטל של הנוער שלנו לחיים של שמחה ויצירה. והנה המחלה

ואז באה האמנציפציה. היא נתנה פתאום ליחיד אפשרויות התפתחות שעד אז לא היה אפשר לחלום עליהן. עד מהרה הגיעו האנשים לעמדות חשובות בשכבות כלכליות וחברתיות גבוהות של החברה. הם ינקו בשקיקה את ההישגים הנהדרים של האמנות ושל המדע מהמערב. הם הצטרפו בתשוקה לוחטת להתפתחות זו ויצרו בעצמם ערכים נצחיים. תוך כדי כך הם קלטו את צורות החיים החיצוניות של העולם הלא יהודי והתרחקו במידה הולכת וגוברת ממסורותיהם הדתיות והחברתיות בכך שאימצו מנהגים, גינונים ואורחות חשיבה לא יהודיים. נדמה היה שהם ייטמעו לחלוטין בעמים שבקרבם חיו, שעלו עליהם בהרבה במספרם והיו מאורגנים טוב יותר מהבחינה הפוליטית ומהבחינה התרבותית, עד כדי כך שלאחר דורות אחדים לא יישאר מהם שריד נראה לעין. נראה היה שהיטמעות מוחלטת של העם היהודי במרכז אירופה ובמערבה היא דבר בלתי נמנע.

אבל הדברים התגלגלו אחרת. בקרב לאומים מגזע אחר יש כנראה אינסטינקטים הפועלים נגד התערבות. היהודים התאימו עצמם אל עמי אירופה שבקרבם חיו בשפה, במוסר ובמידה חלקית אפילו בצורות הדתיות; אך הסתגלות זו לא היה בכוחה למחוק את אותה תחושת זרות בין היהודים לבין העמים האירופיים המארחים. לרגש ספונטני זה של זרות יש לייחס בסופו של דבר את האנטישמיות. משום כך גם אי אפשר לסלקה מן העולם בנאומים ובמאמרים בעלי כוונות טובות. הלאומים אינם רוצים להתערב זה בזה, כל אחד מהם רוצה ללכת בדרכו שלו. אפשר להגיע לידי מצב משיביע רצון רק בסובלנות ובכבוד הדדי.

לשם כך עלינו היהודים לשוב ולהיות מודעים במלוא מובן המילה לקיומנו כלאום ולרכוש שוב את אותו כבוד עצמי הנחוץ לנו לשם קיום משגשג. עלינו ללמוד מחדש להזדהות בשמחה עם אבותינו ועם ההיסטוריה שלנו, וכעם עלינו לקבל עלינו שוב משימות תרבותיות שיש בכוחן לחזק את תחושת השיתוף שלנו. לא די

שתהינה לנו אגודות סטודנטים משלנו!

היהודי הצעיר בבית הספר ובאוניברסיטה נתון להשפעתה של חברה בעלת גוון לאומי והוא מכבד אותה מאוד, מתפעל ממנה, מקבל ממנה את מזונו הרוחני. הוא חש שהוא שייך אליה ובו בזמן הוא סופג ממנה יחס של זלזול מסוים ורואה שנרתעים מפניו כמפני זר. מתוך ההשפעה הסוגסטיבית של עליונות נפשית זו יותר מאשר מחישובים של תועלת הוא פונה עורף לעמו ולמסורתו ורואה עצמו שייך לחלוטין לעם האחר. הוא מנסה לשווא להסתיר מעצמו ומהאחרים את העובדה שיחס זה אינו הדדי. כך נולד יועץ הסתרים היהודי המומר, מעורר החמלה, של אתמול ושל היום. על פי רוב לא חוסר האופי והשאפתנות עשו אותו למה שהוא אלא כאמור הכוח הסוגסטיבי של סביבה בעלת עליונות מספרית והשפעתית. הוא יודע היטב שבנים רבים ומעולים של העם היהודי תרמו רבות לפריחת תרבות אירופה. אבל האם הם לא נקטו בערך את אותה דרך כמוהו, למעט חריגים מועטים?

כמו בבעיות נפשיות רבות גם כאן האפשרות להחלים תלויה בהבנה הברורה של מהות המצב ושל הסיבות לו. עלינו להיות מודעים להיותנו שונים ולהסיק מכך את המסקנות. אין שום טעם לנסות לשכנע אחרים שאנו שווים להם מלידה מהבחינה הנפשית ומהבחינה הרוחנית, כי שורש התנהגותם אינו נמצא במוח הגדול. עלינו דווקא להשתחרר מהבחינה החברתית, לספק את רוב צרכינו החברתיים בעצמנו. מן הראוי שתהיינה לנו אגודות סטודנטים משלנו ו שנפגין כלפי הלא יהודים איפוק מנומס אבל עקיב. עם זאת אנו רוצים לחיות על פי דרכנו ולא לחקות את מנהגי השתייה וההוללות, הזרים למהותנו. אפשר להיות בן התרבות האירופית, אזרח טוב של המדינה וגם יהודי נאמן. אם ניתן את דעתנו על כך ונפעל בהתאם לכך, אזי נפתרה מבחינתנו בעיית האנטישמיות, לפחות בעיית האנטישמיות הנושאת אופי חברתי.

אפריל 1923, רעיונות דעות עמ', 110

החברתית הרת האסון של זמננו, כלומר הלאומנות העולה על גדותיה והנישאת על גבי שנאה עיוורת, הביאה גם את מפעלנו בארץ ישראל למצב קשה. על השדות שמעבדים ביום צריך להגן בלילה בנשק מפני מסיתים ערביים קנאיים. כל אחד ואחד יודע ששלהבת המרד מלובה באופן מלאכותי על ידי בעלי אינטרסים כדי לגרום קשיים לא רק לנו אלא בייחוד לאנגלים. כל אחד יודע שאם ייפסקו הסובסידיות הזרות ייעלמו גם הכנופיות.

עוד מילה כללית על מצבם הנפשי הנוכחי של בני האדם בעולם הגדול, שבו תלוי גם גורלנו היהודי. האנטישמיות היתה תמיד האמצעי הזול ביותר שהיה בידי מיעוט אנוכי כדי להוליך שולל את העם ולנצל אותו למטרותיו. אך עריצות המתבססת על כזב והמתחזקת על ידי טרור, גם היא עצמה הולכת לאבדון לאחר תקופה מסוימת כתוצאה מן הרעל הנוצר בחילוף החומרים שלה, כי בלחץ העוול המצטבר מתחזקים בבני האדם אותם כוחות מוסריים המובילים לשחרור ולטיהור של החיים הציבוריים. מי ייתן וקהלנו יתרום בייסוריו ובפעולותיו להוצאתם לחופשי של אותם כוחות משחררים.

דברים שנאמרו ב-17.4.1938 בסדר השלישי של הוועד הלאומי של ארץ ישראל העובדת במלון קומודור בניו-יורק. רעיונות דעות עמ' 106-107

זיקוש גרשין - 12 שן אלפי 1975

זוערס סטודנטים יחודים, בארצות מילאן חרש ע"ש ברנד זאמנעף, ירושלים

הבראת היהדות-קריאה ליהודי הונגריה

אני נענה ברצון לבקשת עיתונך שאפנה בקריאה ליהודי הונגריה מטעם 'קרן היסוד'. האויבים הגדולים ביותר של תודעת הלאום ושל הכבוד העצמי של היהודים הם התנוונות מדושנת, הווה אומר חוסר מחשבה הנובע מתוך עושר וחיי תענוגות, וכן מין תלות פנימית בסביבה הלא יהודית, הצומחת מתוך התרופפות הקהילה היהודית. הטוב ביותר שבאדם יכול לשגשג רק אם הוא מתפתח בתוך קהילה; מה גדולה אפוא הסכנה המוסרית המאיימת על האדם היהודי שאיבד את הקשר עם עמו הוא ולעומת זאת בעיני העם המארח הוא נראה זר! לעיתים קרובות צמח מתוך מצב זה אגואיזם מזלזל וחסר שמחה.

הלחץ החיצוני המעיק על העם היהודי רב במיוחד בתקופה זו. אבל מצוקה זו דווקא הועילה לנו. התחילה התחדשות חיי השיתוף היהודיים, שהדור שלפני האחרון לא היה מעז לחלום עליה. רגש הסולידריות היהודי התעורר מחדש. יישוב ארץ ישראל, שהנהיג מנהיגים מסורים ונבונים תוך קשיים שנדמה היה שלא ניתן להכריע אותם, כבר הגיע לצמיחה יפה כל כך שאין לי ספק שהצלחה זו היא לצמיחות. ערכו של מפעל זה בשביל יהודי כל העולם הוא רב. ארץ ישראל תהיה למרכז תרבותי לכל היהודים, מקלט לנרדפים, שדה פעילות לטובים ביותר שבינינו, אידאל מאחד ואמצעי להשגת הבראה פנימית ליהודי העולם כולו.

1931, רעיונות דעות, עמ' 108

לאחי היהודים האמריקנים: מאבק למען האפשרות להעלות קורבן

כשהיהודי אמריקה מתאספים היום כדי לדון בעניינים המשותפים, מכוונות מחשבותיהם לישראל ולאחינו שם, כי אין לנו שום עניין בעל משמעות גדולה יותר מביסוסו וחיזוקו של ההישג שהושג שם בהקרבה

שאינן לה אחר ורע ובמרץ מדהים. יהי רצון שהשמחה וההתפעלות הממלאות אותנו בחושבנו על כל ההישגים של קומץ קטן זה של אנשים נמרצים ונבונים ייתנו לנו את הכוח לעמוד באחריות הכבדה המוטלת עלינו בשל המצב שנוצר.

אך כשאנו אומדים הישג זה אסור לנו כמובן לשכוח את המטרה שהוא משרת: הצלת אחינו, הנתונים לאיום בארצות רבות, על ידי איחודם בישראל; יצירת קהילה שתגשים כמיטב יכולתה את האידיאלים המוסריים של עמנו כפי שאלה עוצבו בהדרגה בהיסטוריה ארוכת שנים.

לשם כך נחוץ שלום, המושתת על הבנה ועל הסתפקות במועט, לא על כוח. אף שאנו חדורים באידיאל זה מתערב בשמחתנו מעין עצב. יחסנו אל השכנים הערביים רחוק בינתיים מאידיאל זה. ארץ ישראל בלתי מחולקת שיהודים וערבים חיים בה כבני חורין שווי זכויות הייתה תואמת את האידיאל הזה טוב יותר מהפרדה ביניהם על פי הבחנות לאומיות.

העובדה שאנו רחוקים מהגשמת אידיאל זה יותר מאשר לפני עשרים שנה היא רק במידה מועטת באשמתנו. כשעם (אנגלי) שולט על עמים אחרים כמעט אין הוא יכול להימנע מלנהוג על פי הכלל הידוע לשמצה 'הפרד ומשול'. פירושו של דבר, בשפה ללא כחל ושרק: גורם לפיצול בין הנשלטים כדי שלא יתאחדו במטרה לפרוק את העול שנכפה עליהם. והנה הוסר העול, אבל זרע הפיצול נבט והוא עלול להמיט רעה עוד זמן מה – ונקווה שלא לתקופה ממושכת.

המאבק של היהודים בארץ ישראל לא נועד להשיג עצמאות פוליטית לשם עצמה, אלא להביא לעלייה חופשית של יהודים מארצות רבות, שקיומם נתון בסכנה; עלייה חופשית בכלל לכל מי שנכספו לחיות בין אחיהם. לא יהיה מוגזם לומר שהמאבק היה למען האפשרות להעלות קורבן יחיד במינו בהיסטוריה.

אסור שמפעל כביר זה ייכשל משום שהיהדות האמריקנית לא הגישה לו עזרה במידה מספקת ובמהירות הדרושה. בעיני זוהי מתנה יקרת ערך שנופלת בחלקה של היהדות כולה: ההזדמנות ליטול חלק פעיל במעשה מופלא זה.

דברים שנאמרו ב-27.11.1949 בשידור רדיו (רשת אן-בי-סי) למען המגבית היהודית המאוחדת. רעיונות דעות עמ' 118.

לאח"י היהודים במונטבידאו: עלינו לשמור על קיומנו

אם נחכה עד שהמעצמות הגדולות והאומות המאוחדות תגשמנה את התחייבויותיהן כלפינו, יהיו אחינו הארץ ישראלים טמונים באדמה טרם יושג הדבר. אנשים אלו עשו את הדבר היחידי האפשרי בתנאים המצערם הנוכחיים בעולם. הם לקחו את גורלם בידיהם ולחמו למען זכויותיהם. את זאת יוכלו לעשות בהצלחה לטווח הרחוק, אם שאר יהודי העולם יעזרו להם. הארץ ישראלים שלנו מוכיחים שיש להם אותן יכולות ותקיפות בתחום זה כבתחום הכלכלי.

בגורלם של הארץ-ישראלים יהיה תלוי, לטווח הרחוק, הגורל של שאר היהודים בעולם. כיוון שאף אחד אינו מכבד או טורח למען אלו אשר אינם לוחמים על זכויותיהם. אנו יכולים להצטער על כך שעלינו להשתמש בשיטות הנראות לנו דוחות וטיפשיות, שיטות מהן לא הצליח עדיין המין האנושי להשתחרר. אך כדי לסייע ביצירת תנאים טובים יותר בתחום הבינלאומי, עלינו לשמור תחילה על קיומנו בכל האמצעים העומדים לרשותנו.

איינשטיין על ציונות, ערבים וארץ ישראל - קובץ באנגלית עברית וערבית, ערך ג'רלד טאובר, אוניברסיטת תל-אביב.

לאח"י היהודים האנגלים: הקהילה היהודית - ברומטר מוסרי

מצבו של הקיבוץ היהודי שלנו, המפוזר על פני האדמה, הוא גם ברומטר לרמת המוסריות של העולם הפוליטי. כי מה יכול למדוד טוב יותר את מצב המוסר הפוליטי

ואת רגש הצדק מאשר יחס האומות כלפי מיעוט חסר ישע, שייחודו מתבטא בשמירה על מסורת תרבותית עתיקה?

הברומטר הזה מראה תוצאה נמוכה בזמננו. אנו חשים זאת בכאב לנוכח גורלנו. אבל דווקא נקודה נמוכה זו מחזקת אותי באמונה שחובתנו לקיים ולגבש קהילה זו. במסורת העם היהודי יש שאיפה לצדק ולתבונה והיא צריכה להיות גם נחלת כלל העמים בהווה ובעתיד. מתוך מסורת זו צמחו בעת החדשה שפינוזה ומרקס.

...זכרו גם שקשיים ומכשולים הם מקור של כוח ושל בריאות לכל קהילה. אני משוכנע כי לא היינו שורדים במשך אלפי שנים אילו היו חיינו גן של שושנים.

עוד נחמה יפה נופלת בחלקנו. ידידינו לאו דווקא מרובים במספרם אך יש בהם אנשים בעל שאר רוח וחוש צדק המקדישים את חייהם לשיפור החברה האנושית ולשיחורר הפרט מלחץ משפיל.

נאום שנישא במלון 'סבו' בלונדון ב-28.10.1930 בארוחת ערב מטעם האירגונים היהודיים ORT ו-OZE (ובנוכחות המחזאי ג'ורג' ברנרד שו). התפרסם ב'ניו יורק טיימס', 29.10.1930. רעיונות דעות, עמ' 102-103

252 18122 252
זל ש' ניקאראגואה 1979

בחאבק

רודפים אותנו כי אנו עם התנ"ך

לרדיפות שהעם היהודי סבל מהן יש היסטוריה ארוכה וכמעט בלתי ניתנת לתיאור. אבל מה שנעשה היום במרכז אירופה הוא בכל זאת מיוחד במינו. לפנים דרפו אותנו אף על פי שהיינו עם התנ"ך, אבל היום רודפים אותנו משום שאנו עם התנ"ך.

... רק הבנה לנפש רעינו, דבקות בצדק ונכונות לעזור לשאר הבריות יכולים לקיים חברה אנושית ולהבטיח את ביטחון הפרט. את מקומן של תכונות אנושיות חשובות ביותר אלה לא יוכלו לתפוס לא האינטליגנציה, לא ההמצאות ולא המוסדות. טיפוחן הוא החלק החשוב ביותר בחינוך.

כתוצאה מהמצב הנוכחי באירופה נעקרו קהילות יהודיות רבות ממקומן. מאות אלפי גברים, נשים וילדים גורשו מבתיהם, והם נודדים בייאוש בעולם. הטרגדיה הנוכחית של העם היהודי מאיימת על המשך קיום הציוויליזציה המודרנית.

תוצאה טרגית במיוחד של דיכוי היהודים ושל דיכוי קבוצות אחרות היא התפתחותן של 'מעמד פליטים'. הרבה אנשים ונשים דגולים מתחומי המדע, האמנות והספרות איבדו את מולדתם, שאותה הפָּרוד והעשירו בעבודה רבת ערך. בתקופה זו של ירידה כלכלית יכולים פליטים אלה, שרבים מהם מומחים מיומנים בתחומי המדע והתעשייה, לתרום להחייאת הכלכלה ולעידוד הקודמה בעולם. הם יהיו אסירי תודה על הכנסת האורחים ויקדמו ברצון את כלכלתן של הארצות המארחות; אפשרויות תעסוקה חדשות תיפתחנה לאוכלוסייתן. נאמר לי שקליטתם של פליטים באנגליה הביאה להעסקתם מחדש של 15,000 איש.

כפליט אני יכול לדבר בשם הפליטים

כאחד מאזרחי גרמניה לשעבר אשר למרבה המזל יכלו לעזוב ארץ זו בעוד מועד אני יודע שאני יכול לדבר בשם הפליטים הרבים כאן ובארצות אחרות, ואני מודה לדימוקרטיה של העולם על הדרך הנפלאה שבה קיבלו אותנו. כל אחד ואחד מאתנו חייב תודה למולדתו החדשה, וכל אחד ואחד מאתנו יעשה את כל שביכולתו כדי להוכיח את הכרת תודתנו באמצעות השתתפות איכותית במשימות המדעיות, החברתיות והתרבותיות של הארצות שאנו מתגוררים בהן עכשיו.

עם זאת מספר הפליטים הולך וגדל בהתמדה, וזהו מקור לדאגה רבה. דווקא אירועי השבוע שעבר גרמו קרוב לוודאי שכמה מאות אלפים מתושבי צ'כוסלובקיה הפכו לפליטים. שוב אנו עובדים טרגדיה של קהילה יהודית שטיפחה מסורת אצילה של דימוקרטיה ורוח שיתופית.

העם היהודי הצליח להתקיים אלפי שנים, זוהי תוצאה ישירה של כוח ההתנגדות ושל הדבקות במורשת התנ"ך העוסקת בהתנהגותם של בני האדם זה עם זה. בשנים אלו של מצוקה נכונותנו להושיט עזרה זה לזה עומדת במבחן קשה. על כל אחד ואחד מאתנו לעמוד במבחן זה ולהוכיח עצמו כפי שאבותינו הוכיחו עצמם. אין לנו שום אמצעי אחר להגנתנו מלבד הסולידריות שלנו והידיעה שהדבר שבגללו אנו סובלים הוא דבר חשוב וקדוש.

דברים שנאמרו ב-27.11.1949 בשידור רדיו (רשת סי-בי-אס) למען המגבית היהודית המאוחדת, רעיונות ודעות עמ' 117-118.

הסוס, הצבי והאנטישמיות

כדי להבליט ולהבהיר את המניע הראשי לאנטישמיות הפוליטית אספר תחילה משל עתיק בשינוי קל.

אמר נער הרועים לסוס: 'אתה החיה הנהדרת בעולם וראוי אתה לחיות באושר מושלם. אושרך היה מושלם אילמלא הצבי בן הבלייעל. אלא שהלה מתאמן משחר

מדוע נפל תפקיד הצבי בחלקם של היהודים?

המצב המתואר במשל העתיק חוזר שוב ושוב בחיי הפרט ובחיי העמים. אפשר לאפיינו בקיצור כהפניית אי-הנחת והשנאה של אדם או של קבוצה מסוימים אל אדם או אל קבוצה אחרים, שאין ביכולתם להגן על עצמם ביעילות. אבל מדוע נפל תפקיד הצבי בחלקם של היהודים לעיתים קרובות כל כך? מדוע הופנתה שנאת ההמון דווקא אל היהודים לעיתים קרובות כל כך? בעיקר מפני שכמעט בין כל העמים ישנם יהודים, וכן משום שבכל מקום אין מספרם מספיק כדי שיהיה להם סיכוי להצליח להתגונן מפני התקפה אלימה.

הנה כמה דוגמאות מהעבר הקרוב ביותר: כאשר לקראת סוף המאה התשע עשרה עלתה אי-שביעות הרצון של העם הרוסי מממשלתו העריצה לרמה מסוכנת, גם בגלל כישלונות כבדים במדיניות החוץ, ביקשו השליטים להטות את אי-שביעות הרצון של העם והסיתו אותו לשנאה ולאלימות כלפי היהודים. אותו דבר עשתה הממשלה הרוסית לאחר שב-1905 השתלטה על מהפכה מסוכנת בדיכוי עקוב מדם. ייתכן שתרגיל זה תרם ליצוב המשטר השנוא, שנפילתו התעכבה עד לסוף מלחמת העולם.

כשנוצחו הגרמנים במלחמת העולם, שהוצתה על ידי הקבוצה השלטת שלהם, הם ניסו מיד, ובהצלחה מוחלטת, להטיל את אשמת ליבוי המלחמה ואת אשמת התבוסה בה על היהודים. השנאה שנוצרה כלפי היהודים לא רק הגנה על המעמד בעל זכויות היתר אלא גם אפשרה לקבוצה קטנה, חסרת מצפון וחצופה להכניס את העם הגרמני למצב של שיעבוד גמור.

ילדותו לרוץ מהר יותר ממך. בזכות יכולתו לרוץ מהר יותר הוא יכול להגיע קודם אל המקומות שיש בהם מים. הוא ובני משפחתו לוגמים מים בכל מקום וגוזלים אותם ממך, ולכן אתה וילדיך תמותו בצמא. סמוך עליי! בחוכמתי ובמנהיגותי אשחרר אותך ואת הדומים לך ממצבכם העצוב והבלתי מכובד'.

הסוס, המסונוור מקנאה ומשנאה לצבי, מסכים. הוא מניח לנער הרועים לשים עליו את הרסן, מאבד את חירותו והופך לעבדו של הרועה.

במשל זה מייצג הסוס את העם, נער הרועים מייצג קבוצה או כנופייה השואפת לשליטה גמורה על העם והצבי – את היהודים.

אני שומע אתכם אומרים: 'סיפרת לנו משל שאי-אפשר כלל להאמין בו. שום יצור אינו מטומטם כל כך כמו הסוס במעשייה שלך'. אבל אני אומר לכם: עיינו בדבר קצת יותר לעומק. הסוס סבל הרבה מהצמא וגאוותו נפגעה לעיתים משום שהוא ראה שהצבי רץ מהר יותר משהוא עצמו מסוגל לרוץ. אתם לא חוויתם את הצער ואת הכאב של הסוס ולפיכך אינכם יכולים להבין כיצד היה בכוחם של השנאה והעיוורון להביא אותו לפעול ללא מחשבה, ללא תכלית וללא ביקורת. אבל הסוס, בגלל הפורענויות שחווה, היה מוכן לשגות שגיאה כזאת ולפיכך נפל קרבן לפיתוי. על כך אומרים בצדק שקל לו לאדם לעוץ עצות נכונות וחכמות לאחרים אבל קשה לו לנקוט פעולות נכונות וחכמות בענייניו שלו. אני אומר לכם במלוא הביטחון: כולנו שיחקנו לעיתים קרובות את תפקידו הטרגי של הסוס ואנו נתונים דרך קבע בסכנה להיות שוב קורבנות של פיתויים דומים.

הציונות - לאומנות מבריא

מר הלפך היקר,

באתי לפני חמש עשרה שנים לגרמניה ורק אז גיליתי שאני יהודי; וגילוי זה אני חב ללא יהודים יותר מאשר ליהודים...

ראיתי את הלעג שלעגו ליהודים נכבדים ולבי שתת דם למראה הזה.

ראיתי כיצד בתי ספר, עיתונים הומוריסטיים וגורמים תרבותיים לאין ספור של הרוב הלא יהודי עירערו את רגש הכבוד העצמי גם של הטובים בבני שבטי, וחשתי שאסור שדבר זה ימשך.

ואז הבינותי שרק מפעל משותף שיהיה קרוב אל ליבם של יהודי כל העולם יוכל להבריא את העם הזה. הרצל הבין שלאור הגישה המסורתית של היהודים, הקמת בית לאומי, או בניסוח מדוייק יותר הקמת אתר מרכזי בארץ ישראל, היא המפעל שבו אפשר יהיה לרכז את כל הכוחות. לזכותו של הרצל יש לזקוף את הרעיון הזה ואת הפצתו במלוא המרץ.

אתה קורא לכל זה לאומנות, ולא לגמרי בלי צדק. אבל לשאיפה לקיבוץ שלם, שבלעדיה לא נוכל לא לחיות ולא למות בעולם עוין זה, אפשר תמיד לקרוא בשם מכוער זה. מכל מקום זוהי לאומנות שאינה שואפת לכוח אלא היא רוצה להבריא את העם ולהשיב לו את הכבוד העצמי. אילמלא נאלצנו לחיות בין אנשים בלתי סובלניים, שאפתניים ואלימים הייתי ראש וראשון לפוסלים כל לאומיות שהיא ולפועלים למען האנושות האוניברסלית!

הטענה שאם אנו היהודים רוצים להיות 'אומה' אין אנו יכולים להיות אזרחים של ממש, אזרחיה של המדינה הגרמנית למשל, מתבססת על חוסר הבנה של מהותה של המדינה, הנובע מחוסר הסובלנות של

הרוב הלאומי. מפני חוסר סובלנות זו לא נהיה מוגנים לעולם, בין שאנו מכנים עצמנו 'עם' או 'אומה' ובין שאיננו מכנים עצמנו כך.

התפרסם ב-8.10.1929 בעיתון הגרמני Vossische Zeitung (ברלין) כתגובה למאמר של פרופסור וילי הלפך (Hellpach), שהיה שר החינוך ומועמד לנשיאות בגרמניה. במאמרו תקף הלפך את הציונות כתנועה לאומנית. רעיונות דעות, עמ' 101.

נגד גרמניה הנאצית

גילוי דעת, מרס 1933

כל עוד יש ברירה בידי לא אשהה אלא בארץ שבה שוררים חופש פוליטי, סובלנות ושוויון כל האזרחים לפני החוק. לחופש הפוליטי שייך החופש לבטא דעה פוליטית בעל פה ובכתב; לסובלנות שייך הכבוד לדעתו של כל פרט ופרט.

תנאים אלה אינם מתקיימים כרגע בגרמניה. מי שעשו רבות למען טיפוח ההבנה הבין-לאומית נרדפים שם, ובהם אחדים מראשי האמנים.

כמו כל פרט יכול גם אורגניזם חברתי לחלות במחלת נפש, בפרט בזמנים של קשיי קיום. האומות רגילות להתגבר על מחלות כאלה. אני מקווה שבמהרה יוצרו בגרמניה תנאים בריאים ושבעתיד לא רק יזכרו שם מזמן לזמן אנשים גדולים כקאנט וכגיתא, אלא גם יעלו על נס את העקרונות שהם לימדו ויבססו אותם בחיים הציבוריים ובתודעת הכלל.

ב-11.3.1933 התפרסם בעיתון New York World Telegram ראיון של איינשטיין לעיתונאית אוולין סילי (Seely), שנערך ערב עזבו את פסדנה, בכותרת 'איני שב הביתה'. בהצהרה הנוכחית ניתן הנימוק להחלטה זו.

התכתבות עם האקדמיה הפרוסית למדעים

הכרזת האקדמיה מיום 1 באפריל 1933

לאקדמיה הפרוסית למדעים נודע בתדהמה מתוך ידיעות בעיתונים על השתתפותו של אלברט איינשטיין בהסתת הזוועה בצרפת ובאמריקה. היא תבעה ממנו

מיד דין וחשבון. בינתיים הכריז איינשטיין על פרישתו מהאקדמיה בנימוק שהוא אינו יכול להמשיך לשרת את המדינה הפרוסית בממשלתה הנוכחית. מכיוון שהוא אזרח שווייצרי נדמה שהוא גם מתכוון לוותר על אזרחותו הפרוסית.

מבחינת האקדמיה הפרוסית למדעים הופעתו הסכסכנית של איינשטיין בחוץ לארץ קשה שבעתיים משום שהיא וחבריה חשים עצמם קשורים קשר הדוק ביותר אל המדינה הפרוסית.

בשם האקדמיה הפרוסית למדעים,
פרופ' ד"ר ארנסט היימן מזכיר קבוע

תשובת איינשטיין לאקדמיה הפרוסית למדעים

5 באפריל 1933

קיבלתי ממקור מהימן בהחלט את הידיעה שהאקדמיה למדעים ביזרה בהצהרה רשמית על 'השמטתו של אלברט איינשטיין בהסמך הזושה בצרפת ובאמריקה'.

אני מצהיר בזה שמצולא לא השמטתי בהסמך זושה, וצ"י אהוסף שלא הזחתי בשום מקום בהסמך כצאת בדרך כלל הסמך ככך שמטרו ופירשו את ההודעות והצווים הרשמיים של אנשי הממשלה הגרמניים האחרוניים וכן את הטוכנית להשמטת יהודי גרמניה בדרך כללית.

הצהרות שמטרגי אטיגונג עסקו בכוונתי אפרוש ממטרגי באקדמיה וזווגר על אזרחותי הפרוסית; נימקתי זאת בכך שאיני רוצה לחיות במדינה שבה אין אפרט לכות שווה לפני החוק ואין או חוקש הדיבור וההוראה.

כן גיארתי את המצב הנכחי בגרמניה כמצב של מחלף נפש של ההמונים.

במאמר שהפקדתי בידיה של היילה הזין לאומית למאבק באנטישמיות כדי שמשמש זו לצרכי הסברה, ושא לא היה מיועד כלל אטיגונג, גבשתי גם מכל האנשים שקולתי הצעת, שנשארו גאומנים

לאידיאלים של ציוויליזציה הנאונה מסכנה, אשטוח הכוז כדי שפסיכולוג המונים לו, המאבטלם בגרמניה בצורה נוראה כל כך, לא אמאשטח הלאה.

שני תגובות של האקדמיה הפרוסית

ברלין, 7 באפריל 1933

פרופסור נכבד מאד!

בישיבת המליאה 2-30 במרס 1933 רשמתי האקדמיה לפניך את פרישתי.

אם מצטטת האקדמיה עמוקות על הפתחוח לו, הרי צטר לה הוא על כך שאדם בעל חשיבות מדעית גבוהה ביותר, שהפסיולוג ארוכת השנים בין גרמנים וההשתייכות ארוכת השנים אחולען חייבות היו לזרום או להכיר את הדרך הגרמנית ואת אורח המחשבה הגרמני, הצטרף לזמן הזה אל חוג אנשים בחוף לארץ אשר בעל בצורה שלרמה נפק אעמנו הגרמני על ידי הפצת דעות כוזבות והשטרות בלתי מזוסטוט מאדם שהשתייך לקופה ממושכת כל כך לאקדמיה שאנו היינו בוודאי מצפים שישיעיד עצמו, אלא החשבוב בעמדה הפוליטית שלו, לצדס של מי שהלען על עמנו מפני נחשוף ההשמטות בימים אלה של חשדות, שחלקים אינמיים וחלקים מלוחכים, כה רב היה יכול להיות כוחה של עדוגר אמען העם הגרמני!

בכבוד רב,

פון פיקר

11 באפריל 1933

האקדמיה למדעים מעירה שהצהרתי מיום 1 באפריל 1933 אמאבטלם בין היתר על הצהרתי אילה נגד אנטישמיות, שכלתה למוצה רבה ככל ובעל פה, שבה הוא עוסק בנטיגה של

על גרמנים ועל גרמניה

אחרי שהגרמנים טבחו את אחרי היהודים באירופה לא יהיה לי עוד כל קשר עם גרמנים... אין זה אמור לגבי אותם בודדים שנותרו איתנים בעמידתם בגבול האפשרי.

מכתב לארנולד זומרפלד, 14 בדצמבר 1946; ארכיון איינשטיין 21-368 (איינשטיין כלל את אוטו האן, מאקס פון לאוואה, מאקס פלאנק וארנולד זומרפלד בין אותם בודדים). כפי שאיינשטיין אמר, עמ' 89-88.

על פסיכופתים ואבירים

מאז ומתמיד היתה להם הנטייה להתייחס אל פסיכופתים כאל אבירים. אך מעולם לא עשו זאת בהצלחה כה גדולה כמו בזמן הזה.

נכתב כשרבוט על צדו האחורי של מכתב, שתאריכו 28 ביולי 1939; ארכיון איינשטיין 160-53. כפי שאיינשטיין אמר, עמ' 88.

הפיזיקאים, הבעיה העולמית והיהודים - כנגד הספר הלבן

הפיזיקאים היום מוצאים עצמם במצב המזכיר מאוד את הדילמה של אלפרד נובל. נובל המציא חומר נפץ בעל עצמה הרסנית שלא נודעה עד אז. כדי לכפר על 'הישגו' ולהקל על מצפונו הוא יסד את פרס השלום שלו.

היום מתייסרים הפיזיקאים שעזרו לבנות את הנשק העצום ביותר בעולם ברגשות אחריות דומים, שלא לומר רגשות אשמה.

...הבטיחו לאומות העולם חופש וצדק. אבל דווקא בימים אלה עדים אנו למחזה עצוב: 'צבאות שיחרור' יורים באנשים הדורשים עצמאות פוליטית ושוויון חברתי, ומנגד הם תומכים באותם אישים ומפלגות הנראים להם המתאימים ביותר להגן על האינטרסים האישיים הצרים שלהם. סכסוכים על שטחים

גרמניה או הזרזיון של זמנים עזרו. מאז כה קובעת האקדמיה שמו איינשטיין, ששז פי הנהרע לא נטל חלק בהסגת הזוועה, גם לא ששה דבר כדי להגייצז נגד החשדות וההשמזומ, דבר שהיה מחויב אששו לפי גפיסת האקדמיה לאור היומו חזר ראשי זה שנים ארוכות. אדורה, מר איינשטיין נמן הנהרות, וזמא בחוף לארץ, אשר הוצלו כעדותו של אדם זשז שם שזמאי ונצלו ארעה על ידי כה החוליס שלא רק הגייצזו נגד הממשלה הגרמנית הנכחית אלא הם שויינים את כה השם הגרמני.

זשס האקדמיה הפרוסית למדעים
ה' פון פיקר, א' היימן
מזכירים קבועים

תשובתו של אלברט איינשטיין

זאליה, 12 באפריל 1933

קיבלתי את מכתבכם מ-7 באפריל ואני מודע מאוד על הרוח המשממת ממנו. הסרטם שלו 'העצמי' אטוב 'השם הגרמני' היה הדבר שושה רושם חזק מאוד בחוף לארץ. על כך זאיי אהשיב שזו העצמי כפי שזיפיא ממני שאפיז הייתי ממכחש לאמונותיי זצדק וזחופש שזממן פזלתי כה ימיי. שדוט כזו לא גהיה שדוט אממן השם הגרמני, כפי שאמא טופנים; אדורה, היא הייתה יכולה אפסז רק אטוב מ' שמזקשים אחס את הרסיונות והשקרונות שהקצו אשם הגרמני מקום של כזוד בגרזות השזלמית זנסיבות הקיימות הייתי גרס על ידי שדוט כזמא - אס כי רק זסקיפין - לאוזבן המוסר והשמזמא כה ערכי הגרזות של היום.

רעיונות ודעות, עמ' 123-126.

הספר הלבן

אוסרים על האנשים האלה להגיע לארץ ישראל בהסתמך לכאורה על עקרונות הדימוקרטיה, אך במתן התמיכה לאיסורי הספר הלבן נכנעות למעשה מעצמות המערב ללחץ חיצוני של חמש מדינות ערביות גדולות ומאוכלסות בדלילות. אירוני כל כך שמשדד החוץ הבריטי אומר לחבורה העלובה של יהודי אירופה שהם צריכים להישאר באירופה מפני שזו זקוקה לגניוס שלהם, ולעומת זאת הוא מיעץ להם לא לנסות לקפוץ לראש התור כדי שלא יעוררו שוב שנאה ורדיפות. ובכן, אני חושש שאין להם ברירה; עם ששת מיליוני מתיהם הם נדחפו לראש התור, התור של קורבנות הנאצים, לגמרי בניגוד לרצונם.

תמונת עולמנו לאחר המלחמה אינה ורודה. אנחנו הפיזיקאים איננו פוליטיקאים. מעולם לא העלינו על דעתנו להתערב בעניינים פוליטיים. אבל אנו יודעים דברים שהפוליטיקאים אינם יודעים, ואנחנו רואים חובה לעצמנו להזכיר לאנשים בעלי האחריות שאי-אפשר להימלט אל האדישות הנוחה ושכבר עבר הזמן שבו ניתן לעמוד על דקויות ולדרוך במקום.

העולם תובע מעשים נועזים ושינוי קיצוני של המנטליות ושל התפיסות הפוליטיות שלנו. מי ייתן והרוח שהניעה את אלפרד נובל, רוח האמונה והאימון, הנדיבות ואחוות האנוש תשלוט בכל מי שהחלטותיהם קובעות את גורלנו. ולא, תהיה תרבותנו נידונה לאבדון.

דברים שנאמרו במלון אסטור בניו-יורק בארוחת הזיכרון החמישית לאלפרד נובל. ניו-יורק טיימס 11.12.1945. רעיונות דעות, עמ' 69.

סם מנהיג השחורים בארצות הברית מרגין אולג קינג
2000 טורקמניסטאן

ומדיניות של כוח, מיושנים ככל שיהיו כשיטות של פוליטיקה לאומית, עדיין חוגגים את ניצחונם על הצווים הנעלים יותר – רווחה וצדק אנושיים. הרשו לי לפרט רק מקרה אחד, שאין הוא אלא סימפטום של המצב הכללי: המקרה של בני עמי, בני העם היהודי.

כל עוד פּוֹנָה האלימות רק כלפי היהודים או בעיקר כלפיהם עמד שאר העולם מנגד, ואפילו ערך חוזים והסכמים עם הממשלה הפושעת של הרייך השלישי. לאחר מכן, כאשר עמד היטלר להשתלט על רומניה והונגריה, בזמן שמייזנק ואושוויץ כבר היו בידי בעלות הברית וקיומם של תאי הגזים כבר היה ידוע לכל העולם, עלו בתוהו כל הניסיונות להציל את יהודי רומניה והונגריה מפני שהאנגלים נעלו את שערי ארץ ישראל מפני מהגרים יהודים ולא נמצאה שום מדינה שהסכימה לקבל את האנשים האומללים האלה. הם הופקרו להשמדה כמו אחיהם ואחיותיהם בכל שאר ארצות הכיבוש.

לעולם לא נשכח את המאמצים הגדולים שעשו עמים קטנים כמו הסקנדינאווים, הדנים, ההולנדים והשווייצרים וכן לא נשכח את האנשים הפרטיים בכל חלקי אירופה הכבושה שעשו כל שהיה בכוחם כדי להגן על חיי יהודים. לא נשכח את יחסה האנושי של ברית המועצות, שהייתה המעצמה היחידה מבין המעצמות הגדולות שפתחה את שעריה למאות ולאלפי יהודים, כאשר הצבא הנאצי התקדם בפולין. אך לאחר שכל זה קרה ולא נמנע, מהם פני הדברים כיום? בעוד ששטחי אירופה מחולקים בלי התחשבות כלשהי ברצונם של העמים הנוגעים בדבר עדיין אין מתירים לשארית הפליטה של יהדות אירופה, כחמישית מן האוכלוסייה שמלפני המלחמה, להגיע לחוף מבטחים בארץ ישראל; היא מופקרת לרעב, לקור ולעוינות מתמשכת. גם כיום אין מדינה שמוכנה או מסוגלת להציע לאנשים אלה מקום שיוכלו לחיות בו בשלום ובביטחון. והעובדה שרבים מהם עדיין מוחזקים על ידי כוחות הברית בתנאי מחנות ריכוז משפילים מוכיחה עד מה מבייש וחסר תקווה הוא המצב.

בחאבק על ארץ ישראל

מכתב ל"פלסטיין"

אדם אשר, כמובן, טיפח זמנך שנים רבות את האמונה שהאנושות של העתיד חייבת להיבנות על קהילייה הדוקה של האומה, ושיש אכזבוס באומנות, מסוגל לראות את עתידה של ארץ ישראל רק על בסיס שיטת פסולה בשלום בין שני העמים אשר ארץ זו היא ביתם. מסיבה זו ציפיתי שהעם הערבי הגדול ילך הכרה אמיתית יותר בצורה שמרלישים היהודים לבנות את ביתם האומי במושג הקדום של היהדות; ציפיתי שכל יד מאמץ משולל יימצאו דרכים ואמצעים המאפשרים הגיישנות יהודית נרחבת בארץ. אני משוכנע שהמסירות של העם היהודי לארץ ישראל גביא געאלת לכל המגלוריים בארץ זו, לא רק מחינה חומרית, אלא גם מחינה גרבותי ואלומית. אני מאמין שהתחייבה הערביה בשטחים הנרחבים המוחלקים עליה על ידי הערבים, רק גלגל נשכרת מהאהדה היהודית. אני מקדם בצרכי יצירת הצדמנות אדיין חופשי וכן גלמרי באפשרויות אלה, כיוון שאני מאמין שאלני העמים השמיים הגדולים, אשר כל אחד מהם גרם בצרכו הוא משהו בעל ערך נצחי לגרבות המערב, עשוי להיות עתיד משולל גדול, ושצמקום לעמוד זה מול זה בצויינות עקרה וזחוסר אימון הדדי, עליהם למאור זה בצמאציו האומיים והגרבותיים של זה, ולחפש אפשרות של שיטת פסולה אהדה. אני חושב שאלה אשר אינם מעורבים באופן פעיל בפוליטיקה, חייבים מעל לכל לגרום ליצירתה של אווירית אימון כללית.

אני מצטער ביותר על המאורעות הטרגיים של אולוסט האחרון, לא רק כיוון שהם הביאו

לחשיפת החנינה הגרוסות ביותר של טבע האדם, אלא גם כיוון שהם ניכרו את שני העמים והקשו למינת את התקרבותם. אך הם חייבים להתקרב, על אף הכל.

בכבוד רב,
אלברט איינשטיין

עורך משיב:

29 בנובמבר 1939
"פלסטיין" (מהדורה אנגלית)
בטאון לאומי ערבי

אדוני וכבודי,

עונג רב הוא לי לשלוח לך, בנפרד, שני עותקים של עיגוננו "פלסטיין", מהדורה אנגלית, אשר התכבד מאד בפירסום מכלבך על שלום ורצון טוב. לא אסיר עליו כאן, מאחר ועשיתי זאת שם בכל היושר והכנות.

אם אלה עוקב מקרוב אחר מהלך המאורעות בארץ ישראל וממסדכן בנגלם לפירסומי הצטאונים השונים, גללה שה"פלסטיין" האנגלית הינו העיגון היחיד בארץ ישראל, הדולל בשלום והוא פירסם מאמרים אחדים על שלום והבנה מאת אישיות בולטות אישים מכובדים, כללן ד"ר מאלנס וד"ר ברלמן מהאוניברסיטה העברית, כלבו עזרו, אולם ארום המלז נבסלו מאמריהם וזקרו קשות על ידי כמעט כל האירלונים הציוניים הרשמיים בכל העולם.

יהיה זה לכבוד גדול לעיגוננו "פלסטיין" אם פרופ' מכובד וחשוב כמור יטה חסד ויכתב עזרו כל דבר ספרות על משבר ארץ ישראל, ואין לי ספק שכל ספרות כללית גסייה רבות

זהשכנע שזאס ורצון טו, והפטרון זשטייגן
הסזוכה על יסוץ מכוזב וצוק.

זכא הווקרה והצ'יטיה,

שאר זכזוז רז

שזאס אן-נשאשיזי

שורר "פאסטין", מהזורה אנגליז

נ"ז: הוריטי אנצ'יגן זשזוח זך ארזש אפזי
ז'אפא, שי צ'ונש שאן מקווה שפאקז זרז
אזיזולר.

איינשטיין על ציונות, ערבים וארץ ישראל

תשובת אלברט איינשטיין ואריך קאהלר לפרופסור היטי

הצגת בעית פלסטינה ע"י פרופ' היטי, בפירסום
האחרון של ה"פרינסטון הראלד", היא כה חד-
צדדית, עד כי אין להותירה ללא מענה. לפני שנתייחס
להשקפותיו של פרופ' היטי, ברצוננו להודיע כי אין
אנו מדברים בשם התנועה הציונית, אלא כיהודים
לא-מפלגתיים וכבני אדם פשוטים.

פרופ' היטי מגן על העמדה הערבית על בסיס אתני,
דתי ופוליטי. הערבים, הוא אומר, הם יוצאי חלציהם
של הכנענים הקדמונים, שהחזיקו באדמת הארץ
לפני היהודים; ירושלים היא, עבור הערבים, העיר
הקדושה השלישית, שלכיוונה פנו הערבים הראשונים
בתפילתם; והארץ ניתנה לערבים על ידי אלה,
כתוצאה של ג'האד, מלחמת קודש.

אם מקובל הכיבוש הערבי של ארץ ישראל כקדוש, היא
זה הוגן להודות בקדושתה של התביעה היהודית
השלווה על ארץ ישראל והכשרתה השלווה של הארץ
על ידי היהודים. מוזר שעם הרואה ב"מלחמת קודש"
דבר לגיטימי מציג הגירה שלווה כהפרת זכויותיו.

מצד אחד משתמש פרופ' היטי בעוצמה הערבית
האדירה לצורך איום, ומצד שני עושה הוא שימוש
בדיבה הנאצית, שממנה מסתייג, כביכול, העולם
הערבי: שקהילה יהודית זעירה בארץ ישראל, המונה 2
או 3 מיליון, לכל היותר, תהפוך לסכנה לארבע מדינות
ערביות חזקות ו-50 מיליון ערבים.

היהודים אינם משתמשים בטיעונים של עוצמה או
עדיפות. לא ניתן להרחיק לכת עם זכויות היסטוריות.
עמים מעטים ביותר היו זכאים לארצותיהם הנוכחיות
אם קריטריון כזה היה מיושם. פרופ' היטי אומר כי
הערבים אינם מסוגלים להבין מדוע שאלת היהודים,
שהם לא יצרוה, צריכה להיפתר על חשבונם. אולם,
באמצעות מלחמתם הקדושה וכיבוש ארץ ישראל,
תרמו הערבים את חלקם לנישול היהודים ממולדתם,
וכך יש להם יד ביצירת השאלה היהודית, גם אם
מוכרחים להודות כי חלקם בה קטן בהשוואה
לחלקם של עמים אחרים. עם זאת, העמדה שנוקטים
הערבים ביחס ליהודים זהה בדיוק לזו שנוקטים כל
שאר עמי העולם. למרבה הצער; אין אף עם המבין
מדוע עליו לתרום לפתרון השאלה היהודית. פני כדור
הארץ תפושים בכל מקום, ובכל מקום שניתן יהיה
להעניק ליהודים פיסת אדמה כדי שיחיו בה בתנאי
אקלים נאותים, הם עלולים יהיו לפגוע בזכויות
רכוש ובריבונות כלשהן ולהגיע לכלל סכסוך עם
האוכלוסייה שכבר יושבת קבע במקום. לא נמצאה כל
ארץ שבה יוכלו היהודים לכונן קהילה אוטונומית, ולו
קטנה.

בכל זאת קיים הבדל אחד בין העמים האחרים לבין
הערבים. לכל עם ישנה ארץ אחת משלו, שעל פיתוחה
הוא עמל במשך דורות, ואף אחת מארצות אלו אינה
קשורה עם מסורת או זיקה יהודית מפורשת. הערבים
הם בעליהן של ארבע ארצות גדולות – ערב הסעודית,
אשר תחת חסותה נמצאים מקומותיהם הקדושים;
תימן; עיראק; ועבר הירדן – וזאת אם מתעלמים

בעבר, ב-1919, נוסחה הסכמה מלאה, ערבית-יהודית-בריטית, ע"י המלך פייצל, מנהיג שהיה אציל יותר מן המנהיגים הנוכחיים, וכן ע"י ד"ר וייצמן ולורנס. פייצל הכריז כי: "הערבים, ובעיקר המחונכים שבקרבנו, רוחשים אהדה עמוקה לתנועה הציונית... היו מי שעשו הון פוליטי ממה שכינו חילוקי הדעות בינינו... ברצוני להביע בפניכם את אמונתי, שבעזרת רצון טוב הדדי ניתן בקלות לסלק חילוקי דעות אלה".

הבה נחתום את הדיון בתקווה עזה שרוחו של מנהיג ערבי גדול זה תשרור על ההסדרים שייכוננו לאחר המלחמה

איינשטיין על ציונות, ערבים וארץ ישראל, עמ' 78-90

מכתב לידיד הודי

אזן שאני מצטער על מצב המתיחות המידי הקיים בין ישראל ומצוינות ערב. קשה היה להימנע ממתיחות משין זו לאור הלישה האומנית בשני הצדדים, אשר רק חוצקה על ידי המלחמה והשכוחיה. גרוס מכאן הייתה מצוינות המינה החפש בארצות הרבית [מינה] אייזנשטיין, אשר, סקז האינטרסים האימפריאליסטיים והמיזריסטיים שלו מצטמו, שאול לככות באהבת מצוינות ערב על ידי הקרבת ישראל. כמצאה מכך, מצטמו קיומה של ישראל הושמט צסכנה על ידי מאנצי הליון של אויזיה. אצס זה, צאלס, הוא צרה צרורה! צסוד הוא מציפ פני אצס המשרט אל השלום, למעשה הוא מאיים על כולס, בצקוה להשיג בכך אל יצדיו האימפריאליסטיים צלי שיהא מסודר במלחמה "גצוזה". מצוינות כזו אינה רק צוחה מצחינה מוסרית, אלא גוכח כמסוכנת לארצות הרבית מצמה צטווח הרחוק. כמה מעט אנשים מצינים צאל! צלמן קצר אהפליא, הס הלישו לידי קצאל קרופט מצט מיזריסטי קיצרט ראלו לו.

איינשטיין על ציונות, ערבים וארץ ישראל, עמ' 100

ממצרים, שהיא ערבית רק בחלקה; מסוריה; ומכל הקולוניות והפרובינציות הצפון-אפריקניות, שטרם השתחררו משלטון אירופי. חלקם בארץ ישראל הקטנה היה היישוב הקטן והזנוח ביותר שלהם. רק 900 אלף מתוך 50 מיליון ערבים חיים שם. ארץ ישראל הקטנה, לעומת זאת, היא המקום היחיד בעולם הקשור באופן לגיטימי ועמוק עם העם היהודי, עיקרי דתו ומסורתו ההיסטורית כעם עצמאי.

בצדדנו בארץ ישראל יהודית. רוצים אנו לכונן מקום מיפלט, שבו יוכלו בני אנוש נרדפים למצוא ביטחון ושלווה וזכויות בלתי מעורעות לחיים תחת חוק וסדר שהם יצרום. נסיון בן מאות רבות לימדנו שהדבר ניתן להשגה רק באמצעות שלטון בית ולא באמצעות מינהל זר. משום כך, אנו בעד ארץ ישראל שלטת ע"י היהודים, ולו רק ארץ ישראל צנועה וקטנה, אין אנו טוענים לזכויות היסטוריות, אף שאם קיים משהו כמו זכות היסטורית על ארץ, הרי שהיהודים, לפחות באותה מידה כמו הערבים, יכולים לטעון שיש להם זכות כזו על ארץ ישראל. אין אנו פונים לאיום בהפעלת עוצמה, שכן היהודים הם חסרי עוצמה; למעשה, הם הקבוצה חסרת העוצמה ביותר עלי אדמות. אילו היתה להם עוצמה כלשהי, הם היו יכולים למנוע השמדת מיליונים מבני עמם וסגירת הדלת לקורבנות הנאצים חסרי הישע. פונים אנו לחוש הצדק והאנושיות האלמנטרי. מכירים אנו בחולשתה של עמדה כזאת, אולם יודעים אנו גם שאם ימשיכו האיומים בהפעלת עוצמה, האגואיזם המקודש ומלחמות קדושות להופיע בסדר העולמי העתידי, ייחרץ גורלם של היהודים ושל האנושות כולה.

"לורנס איש ערב", אחד הידידים הנלהבים שהיו לערבים מעולם: "פלסטינה היתה ארץ נחמדה (בזמן הישן), וניתן לשוב ולהופכה לכזאת. ככל שימהרו היהודים להקים בה משקים חקלאיים, כן ייטב; ישוביהם הם נקודות מבהיקות במדבר".

עיונים בתורה ומדע

אלברט איינשטיין ונילס בוהר
על האופי ההסתברותי של תורת הקוואנטים

אלברט איינשטיין:
א-לוהים לא משחק בקוביות.
נילס בוהר:
הפסק לומר לא-לוהים מזה לעשות.

אזרחי ארצות הקוואנטים:
אלברט איינשטיין, נילס בוהר ואקס פלאנק
2000 ש"ח פורטוגל

עיקרון אי-הוודאות

פרופ' יהודה לוי

כדי לחזות מקומו של חלקיק בעתיד, צריכים לקבוע את מקומו ואת התנע שלו בזמן מסוים. לפי תיאוריית הקוואנטים של הפיסיקה המודרנית, לא ניתן לקבוע את שני אלה בו-זמנית בדיוק מלא. אם נמדוד את המקום בדיוק, תימנע מאתנו ידיעה מדויקת של המהירות, וכן להיפך. אפשר להתפשר קצת בדיוק שניהם, אבל המכפלה של אי-הוודאות במקום ובתנע (או באנרגיה ובזמן) תמיד תעלה על מינימום מסוים, הידוע בשם "קוואנטום הפעולה של פלאנק". תוצאה מעשית של הגבולות זו היא, למשל, שתחום חוסר-הוודאות בידיעת מיקומו של אלקטרון הוא לפחות כמה מטרים מעוקבים, שעה קלה אחרי קביעת המקום והתנע בדיוק המירבי האפשרי.

ניתן להסביר את מקור אי-הוודאות הזאת במושגים של השפעת הצופה על התהליך. כדי למדוד את מקום החלקיק, החוקר צריך להתקשר אליו, כגון על-ידי קרן אור, המשנה את התנע; מאידך, כדי למדוד את התנע עלי למדוד את המקום בשתי נקודות בזמן – אבל בכך אני מרחיב את התחום, שבו אני מודד את התנע.

מחקרים שנערכו במהלך המאה הנוכחית על התנהגות חלקיקים וגלים אילצו את הפיסיקאי, לעיתים נגד רצונו, לנטוש את מושג הדטרמיניזם ברמת החלקיקים היסודיים המרכיבים כל חומר. בגלל חוקי הסטטיסטיקה, הדטרמיניזם עדיין שולט ברמה המאקרוסקופית (הגסה), אבל ברמה המיקרוסקופית נמצא הפיסיקאי במצב דומה לזה של חברת-ביטוח, היכולה לחזות במידה די מדויקת את מספר מקרי המוות השנתיים בין המבוטחים שלה, ואפילו את הסטייה הממוצעת מהמספר החזוי, אבל בוודאי אינה יכולה לקבוע מראש "מי יחיה ומי ימות". גופים בגודל הנראה לעין כוללים ביליוני חלקיקים יסודיים, אשר מבחינה עקרונית כולם במצב זהה. כך, בדרך-כלל, אנו יכולים לסמוך על חוקי הסטטיסטיקה כדי לחזות את העתיד. עובדה זו היא שהסתירה לזמן ארוך כל כך את חוסר-הדטרמיניזם היסודי הזה בטבע, השולט על כל חלקיק וחלקיק. ואפילו היום יש עדיין פיסיקאים, החולקים על רוב הפיסיקאים העוסקים בתיאוריית הקוואנטים וטוענים, שחוסר הדטרמיניזם הנראה הוא רק מצב זמני של חוסר-ידע מצדנו, ואין הוא משקף מציאות מוחלטת. הם אינם מסוגלים להאמין, "שהבורא משחק בקוביה עם היקום". ניסויים שנערכו בזמן האחרון הפריכו כנראה את עמדתם של הספקנים (איינשטיין נמנה עליהם).

ציינו, ש"בדרך-כלל" התופעות הנראות לעין אינן מושפעות במידה משמעותית מעקרון אי-הוודאות. ואמנם יש יוצאים מן הכלל. קיימים מקרים חשובים של אי-דטרמיניזם ברמה הנראית לעין. הללו נוצרים

ייתכן מאוד, שהפעולה הגסה המאקרוסקופית הותחלה על ידי אירוע אולטרה-מיקרוסקופי, המתפתח דרך תופעת-גלש כנ"ל במערכת הניורולוגית, עד שהוא מופיע באופן מוחש ברמה המאקרוסקופית. שים לב, כי מעצם טבען, אי-אפשר להבחין עלפי הסתכלות בלבד בין פעולה שרירותית-רצונית ובין פעולה אקראית גרידא, ולכן הבחנה כזו היא מחוץ לתחום המדע. על כן נמנע מהמדען המסתכל על פעילות נפשית לגלות את פלישת הרצון לתוך העולם הפיסי. כאשר הוא צופה פעילות חשמלית-כימית במוח האדם בעת פעולת הרצייה, איננו צופה אלא בפעולה אקראית לכאורה, בדיוק כצפוי לפי התיאוריה הפיסית שלו.

אם צדקנו בהנחה זו, הרי עקרון אי-הוודאות פותח שער, אשר דרכו יכול גורם חופשי, לגמרי בלתי-תלוי, להשפיע על העולם הגשמי בלי להתנגש עם שום חוק טבע. עקרון אי-הוודאות מאפשר דטרמיניזם במקום שמצוות התורה דורשות קיומו, ברמה המאקרוסקופית, ובו בזמן את הפלישה של הרצון החופשי, המתרחשת ברמה המיקרוסקופית.

כאשר שיבץ הבורא את עקרון אי-וודאות בתוך מיבנה העולם הגשמי, לא "שיחך בקוביה" בעולמו. אדרבה, הוא פתח שער אשר דרכו יכולים רצונות חופשיים – אלוקי ואנושי – להיכנס לתוך העולם הגשמי בלי לפגוע באחידותו האדירה.

יהדות ומדע כחכמות משלימות, הוצאת עולם הספר התורני, ירושלים, התשנ"א, עמ' 126-129

1980 איטוטקי 12

על-ידי מיכניזם המכונה "תופעת גלש". ה"קליק" של מונה גייגר, המאותת שיחרור חלקיק מגוש חומר רדיואקטיבי, הוא ללא ספק תופעה הנראית לעין (או נשמעת לאוזן). בכל זאת, עיתויו איננו ניתן לחיזוי למרות כל המדידות והחישובים שהפיסיקאי יכול לערוך. מונה הגייגר אינו ייחודי בזה; אין הוא אלא דוגמה ייצוגית לקבוצה זו של תופעות גלש, שבהן תהליך מיקרוסקופי בודד אחד מביא לידי שניים, אשר כל אחד מהם שוב גורם לשניים נוספים, וכן הלאה. לאחר עשרים שלבים כאלה, יש כבר מעל למיליון תהליכים, כך שמהר מאוד התוצאות מגיעות לממדים הנראים לעין.

על ידי הגברת התופעה הבודדת, דרך תגובת שרשרת כזו, נעקפים חוקי הסטאטיסטיקה, השולטים על מספר גדול של מקרים רק כאשר הם בלתי-תלויים: אפילו חברות-ביטוח נבוכות ממלחמות וממגיפות.

תהליכים נפשיים ועקרון אי-הוודאות

חוקי הטבע דורשים, שכל תהליך פיסי יהיה גם תוצאה של שרשרת של סיבות ותוצאות. כלליות החוקים האלה דורשת שיהיו תקפים גם לגבי פעולות בני-אדם, אשר בהן שרשרת זו נמשכת אחורה עד שמגיעים למוח, ושם אל הרמה המיקרוסקופית, עולם החלקיקים היסודיים. חקר וניתוח שרשרת זו הם יעדו של הניורולוג, והוא כבר התקדם בהם רבות; השאלות העומדות לפנינו הן: איך מותחלת השרשרת? מה מקביל, מבחינה ניורולוגית-פיסיקאלית, לפעולה הנפשית של "החלטה"? האם גם זו תופעת מאקרוסקופית (גסה), המוכתבת על ידי תהליכים מיקרוסקופיים אחרים שקדמו לה? או, אולי, שורשיה משתרעים עד לתחום של החלקיקים היסודיים? נראה, שעוד לא נמצאו התשובות לשאלות הללו, אבל סביר להניח שפעילות של החלטה מתרחשת ברמה, שבה הדטרמיניזם כבר אינו קיים באופן מוחלט, ואשר בה, לכן, כבר אין די בחוקי הטבע לקבוע את התהליך.

א-לוהים, מדע ובחירה חופשית

פרופסור נתן אביעזר

ידיעה ובחירה

אחד המאפיינים העיקריים של הקב"ה הוא ידיעת הכל. מקובל לפרש את מאפיין זה כקביעה שהקב"ה יודע כל מה שהיה בעבר, וכל מה שיהיה בעתיד. במילים אחרות, הקב"ה "יודע" עכשיו מה יהיה העתיד. אם אלו הם הדברים, אז שוב אנו עומדים בפני מצב המטיל ספק בקיומו של הבחירה החופשית. ידיעת העתיד מובילה באופן ישיר לחוסר קיומה של בחירה חופשית. אין זה משנה אם ידיעת העתיד נובעת מעקרונות חוקי הטבע או מידיעתו של א-לוהים.

ניתן להמחיש בקלות את הקביעה הזו על ידי השאלה הבאה. כיצד אני יכול לטעון שאני בוחר לשתות בארוחת הבוקר קפה במקום תה, אם כבר אתמול, הקב"ה ידע שאני אבחר לשתות קפה? הידיעה האלוקית המוקדמת בדבר סוג המשקה אותו אלגום בזמן ארוחת הבוקר אינה מאפשרת לי לבחור בשתיית תה. אם לא כן, הרי הקב"ה טועה, דבר שלא ייתכן. מכיוון שהייתי חייב לבחור קפה, בהתאם לידיעתו האלוקית, שתיית הקפה לארוחת בוקר לא הייתה תוצאה של בחירתי החופשית.

חשוב להדגיש כי זה פרדוקס אמיתי. יש הטוענים – שלא בצדק – שמדובר במראית-עין בלבד ובפועל הבעייה אינה קיימת. לעתים נשמעה הטענה האומרת שהקב"ה מאפשר לנו לבחור מה ברצוננו לעשות למרות שהוא בעצם כבר מודע לבחירתנו. אלא שמשפט זה סובל מסתירה פנימית.

ניסיון לקוי נוסף לפתור את הפרדוקס מציע את הטיעון הבא: לו הייתי אומר שאני יודע שראובן מתכנן לגנוב למישהו כסף, הדבר אינו מסיר מראובן את בחירתו החופשית. לכן, אם ראובן אכן גונב את הכסף, הוא אשם בגניבה. באותה מידה, ידיעת העתיד

אינה שוללת ממנו את הבחירה החופשית ואינה גורעת מאחריותנו המלאה לתוצאות המעשה אותו בחרנו לעשות.

קל להראות שגם טיעון זה הינו שגוי. כאשר אני אומר שראובן מתכוון לגנוב כסף, אין זו ידיעה מוחלטת שכך הוא אכן ינהג. זו רק השערה, בעלת הסתברות מסויימת, על סמך הערכתי את האופי של ראובן, לגבי מה שראובן עשוי לעשות בעתיד. בהחלט ייתכן שטעיתי. אולי, בלי ידיעתי, ראובן חזר בתשובה והחליט לשנות את דרכיו הנלוות ולא לגנוב את הכסף. האדם עצמו בוחר את פעולותיו, ובוזה נשאת הבחירה החופשית שלנו.

כמובן שאי אפשר להלביש אותו תסריט על א-לוהים מכיוון שא-לוהים אינו יכול לטעות. אם א-לוהים יודע את העתיד, אז הוא יודע בוודאות שראובן מתעתד לגנוב, ולכן ראובן אינו יכול להחליט לפעול אחרת. אם לא נותרת בידי ראובן האפשרות אלא לבצע את הגניבה, אין לו כל בחירה חופשית לגבי הפשע.

פתרון הפרדוקס הקב"ה קיים מעבר למימד הזמן

ניתן לתקוף את הפרדוקס ממספר זוויות. ראשית, אפשר לומר באופן פשטני שמושג הזמן – עבר, הווה ועתיד – הוא חסר משמעות לגבי הקב"ה, מכיוון שהקב"ה במהותו נצחי בעוד האדם במהותו סופני. מכיוון שא-לוהים אינו ישות פיזית, מימד הזמן אינו שייך לגביו. הקב"ה קיים מעבר למימד הזמן. לפיכך, הידיעה המוקדמת של הקב"ה אינה בהכרח קשורה לעתיד כפי שהוא מוכר לבן האנוש. ולכן, אין כל שייכות בין ידיעתו של הקב"ה לבין הבחירה החופשית של האדם.

למרות שאי אפשר להפריך טענה זו מבחינת היגיון צרוף, קבלת הקו הזה תעלה לנו ביוקר. לפי טענה זו, ידיעתו של הקב"ה את אשר יתרחש בעתיד, אינה

הכרזות של הקב"ה

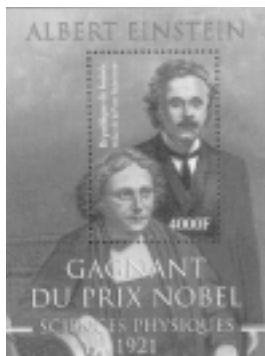
בהרבה מקומות בתנ"ך, הקב"ה מכריז שיקרה אירוע זה או אחר בעתיד. אם, כמו שכתבנו לעיל, א-לוהים אינו יודע את העתיד, איך הקב"ה יכול לקבוע בוודאות שאירוע מסויים יקרה?

התשובה היא, שגם לבני אדם יש את היכולת להכריז לגבי העתיד. לדוגמא, אני יכול להודיע לסטודנטים שלי באוניברסיטה שביום שני הבא תתקיים בחינה בפיסיקה. אין פירושה של הכרזה זו שלי, שפתאום התברכתי ביכולת להתנבא. היא פשוט אומרת שאני שולט על האירוע – הבחינה ביום שני הבא – והחלטתי לממש את שליטתי. אותם שיקולים תופסים לגבי הכרזות הקב"ה על מה שיקרה בעתיד.

סיכום

שאלות על קיום בחירה חופשית אינן חדשות. פרדוקסים לגבי בחירה חופשית היו וממשיכים להיות נושאים לוויכוחים לא-נגמרים בין הפילוסופים. כמוכן, קיימים הרבה יותר צדדים לשאלות מסובכות אלו מאשר הגדרנו פה. בחרנו להגביל את הדיון לנקודות שנוגעות למדע. ניסינו להראות שיש לגילויים החדשים של המדע תרומה נכבדה לחידה עתיקת-יומין, האם לבני אדם יש או אין בחירה חופשית.

בתורה כתוב שהקב"ה מצווה אותנו להתנהג כראוי. הקב"ה חנן כל אדם ביכולת החליט, בלי התערבותו, האם לקיים או לא לקיים את המצוות. זו המהות של בחירה חופשית לגבי האדם המאמין.

2000 ש"ח
2000 ש"ח
2000 ש"ח

ידיעה מהסוג המוכר לנו כבני אדם. כתוצאה מכך, הידיעה האלוקית הופכת למעין מושג מיסטי הנעדר ממשות מובנת.

העתיד אינו קיים היום

גישה אחרת, המועדפת על ידי המחבר, היא לבחון יותר לעומק את פירוש הביטוי "א-לוהים יודע את הכל". נדון קודם על תכונה אחרת של הקב"ה: שהוא "הכל יכול" – שיש ביכולתו לעשות כל דבר. יש חידה מפורסמת, האהובה על ילדי בית הספר, ביחס לתכונת הכל יכול של הא-לוהים. האם א-לוהים יכול ליצור אבן שהוא אינו יכול להרים? אם עונים בשלילה, אז א-לוהים אינו כל יכול בגלל שהוא אינו מסוגל ליצור את האבן הדרושה. אם עונים בחיוב, אז שוב א-לוהים אינו כל יכול בגלל שהוא אינו מסוגל להרים את האבן שהוא יצר. לכן, ממשיכה החידה, הוכחנו שלמעשה א-לוהים אינו הכל יכול!

הפתרון לחידה זו טמון בהכרה שאבן כזאת אינה יכולה להתקיים, בגלל שא-לוהים מסוגל להרים כל אבן. תכונת כל יכול, פירושו, היכולת ליצור כל חפץ שיכול להתקיים. אבל אי-יכולת ליצור אבן שאינה יכולה להתקיים, אינו מהווה פגם ביכולתו של הא-לוהים. בדיוק מאותה סיבה, אי-היכולת של א-לוהים להוכיח ששתיים ועוד שתיים שווים לחמש, אינו מציין שא-לוהים אינו כל יכול.

עכשיו נלביש אותם שיקולים על התכונה של א-לוהים שהוא יודע את הכל – ידע מושלם לגבי כל דבר. היכולת לדעת את הכל, פירושה, לדעת את הכל שאפשר לדעת. אולם, זה בלתי אפשרי עבור א-לוהים לדעת את העתיד, בגלל שהעתיד אינו קיים עדיין. במילים אחרות, העתיד אינו קיים לפנינו, ומחכה לנו; אנחנו יוצרים את העתיד במהלך הזמן. היות והעתיד עדיין לא התרחש, אין שום דבר שניתן לדעת עכשיו לגבי האירועים של מחר. לכן, אין זה פגם בידיעת הא-לוהים שהוא אינו יודע את העתיד.

ר' חיים ואיינשטיין: חשיבה הלכתית וחשיבה מדעית במחשבת הרב סולובייצ'יק

פרופ' לורנס קפלן

לפי הרב סולובייצ'יק, המושגים המדעיים והפונקציות המתמטיות המספקים הסבר לסדר הטבעי אינם נגזרים מניסוי ומהסתכלות כלומר מתהליך של אינדוקציה, אלא הם מבנים חופשיים שנקבעו מראש על ידי המדען. מבנים אלו הם תוצאת ההיגיון האישי שלו ו"בדרך נס" הם מקבילים לתופעות הניסוייות. אבל אם הדבר נכון, מה אמור להדריך את המדען בקביעת העקרונות המתמטיים-מדעיים שיקבילו לתופעות הניסוייות ועל ידי כך יאירו אותן? על כך עונה הרב סולובייצ'יק: הדרכה כזאת יכולה לנבוע מאינטואיציה חזקה החשה את הכיוון שבו חשיבה טהורה יכולה לפעול בצורה מירבית. זוהי אינטואיציה הרואה, מרגישה וטועמת את המושגים המתאימים עוד לפני שהם מנוסחים באופן בהיר, מדויק, קוגניטיבי ומתמטי. ומאותה סיבה הרב סולובייצ'יק טוען שמדעים שהם במהותם תיאוריים כגון זואולוגיה ובוטניקה, אינם זקוקים לשימוש בדמיון, באינטואיציה ובחזון מדעיים לצורך קידום.

מאותה סיבה אפוא, גם לאיש ההלכה דרושים אינטואיציה הלכתית חזקה, דמיון וחזון, אם הסבריו לנתונים ההלכתיים אינם אמורים להיות רק תיאורים שלהם במונחים עצמם, אלא מבנים חופשיים ומופשטים המקבילים לאותם נתונים ומאירים אותם.

הרב סולובייצ'יק הבליט במיוחד את ההשוואה הזאת בין אי ההלכה למדען על ידי שני סיפורים דומים להפליא, אודות איש ההלכה הגדול ביותר רבי חיים סולובייצ'יק והמדען הגדול ביותר במאה שלנו: איינשטיין. הרב סולובייצ'יק מספר: פעם שאלתי את הרב ירוחם ליבוביץ, המשגיח הידוע של ישיבת מיר,

מה היה סוד גדולתו של ר' חיים. הרב ליבוביץ ענה: ר' חיים היה יכול להשיג את נשמת התורה, להרגיש את קצבה ולחוש את הדופק שלה. דברים דומים, מספר הרב סולובייצ'יק, סיפר לי פעם ד"ר יעקב גרומר, קולגה של איינשטיין: האם אתה יודע את פשר ייחודיותו של איינשטיין? הרי היו מתמטיקאים גדולים ממנו ומדענים גאוניים ממנו. אבל לאיינשטיין הייתה אינטואיציה עמוקה שכיוונה אותו לעבר הגישה הנכונה והפורייה ביותר שיש לנקוט ביישום מחשבה טהורה למציאות אמפירית, אפילו לפני שפתר את הבעיה בקטגוריות המשגתיות ברורות. דווקא האופי ה-א-פריורי והמבני של ההלכה ושל המדעים הוא זה שמצמיח את הצורך בשלב אינטואיטיבי בתהליך של תגלית הלכתית ומדעית.

ראינו אפוא, שגם איש ההלכה וגם המדען בונים מערכות אידיאליות, הנקבעות מראש. ויש עוד נקודה חשובה ובלטת של דמיון, לפי שיטת הרב סולובייצ'יק, בין בניית מערכת הלכתית לבניית מערכת מדעית, והיא נוכחות הממד האסתטי. כל התיאוריות הגדולות של המדע המודרני ששרדו – החל מהתיאוריות הפיזיקאליות של גלילאו וניוטון וכלה בתיאורית היחסיות המיוחדת של איינשטיין ומודל ההליקס הכפול של ווטסון וקריק – היו מבנים אינטולקטואליים וגם אסתטיים עמוקים וקפדניים במיוחד, ועם זאת, בעלות דמיון עמוק. הייתה להם אלגנטיות אינטלקטואלית שכמעט אי אפשר לעמוד בפניה. כפי שווטסון התבטא לגבי מודל שלו של ההליקס הכפול שלו, "הוא היה יפה מכדי לא להיות אמיתי".

הרב סולובייצ'יק מודע היטב לממד האסתטי של המדע, כפי שהוא אומר באיש ההלכה:

"האם אין הפיזיקאי בא לידי התלהבות על ידי פעולת הכרה המכוונת כלפי העולם? האם לא נהנה ניוטון מתפארת העולם, כשגילה את חוק הגרביטציה או, ביחד עם לייבניץ, את מידת הדיפרנציאל והאינטגרל?"

להקב"ה, אלא גם גלי האור הכמותיים, פרי הכרתו של איש הדעת. לא רק העולם האיכותי אומר שירה, אלא גם העולם הכמותי. מתוך תוכם של החוקים עולה בריאה יותר נשגבה ומפוארת מיצירות ליאונרדו דה-וינצ'י או מיכלאנג'לו."

מתוך המאמר: פילוסופיה של ההלכה לפי הרב סולובייצ'יק, אניואל אוף ג'ואיש לו, 7, עמ' 167-169. תרגם הרב אהרן אגסטרייך, ערכה גב' דליה לאופר.

קו לקו, צו לצו, זעיר שם זעיר שם, מספר למספר, כמות לכמות, פונקציה לפונקציה, חוק פיזיקאלי לחוק פיזיקאלי, ומתוך יצירתו של איש המדע בוקע ועולה עולם מסודר, קבוע ומואר, מוטבע בחותמו של השכל היוצר, של הדעת הטהורה ושל ההכרה הזכה. מתוך הסדריות והחוקיות אנו שומעים שירה חדשה, שירת היצור לייצר, שירת בריאה לבורא. לא רק תחושת האור האיכותית, על שלל צבעיה ושיבולת גווניה שרה

פרסומים חדשים של האגף לתרבות תורנית

א. בעקבות הדפסות חוזרות של חלקים שאזלו, ניתן כעת להשיג סט שלם של "הגות" – מאספים למחשבה יהודית":

הגות א' – הגות ומקרא	מ.ק. 01.011	150 עמודים	42 ש"ח
הגות ב' – בין ישראל לעמים	מ.ק. 01.012	160 עמודים	42 ש"ח
הגות ג' – תשובה ושבים	מ.ק. 01.013	190 עמודים	42 ש"ח
הגות ד' – יהדות בחברת ימינו	מ.ק. 01.014	154 עמודים	42 ש"ח
הגות ה' – האשה במקורות היהדות	מ.ק. 01.015	99 עמודים	25 ש"ח
הגות ו' – על יהדות ודמוקרטיה	מ.ק. 01.016	172 עמודים	42 ש"ח

פרטים נוספים על ספרי "הגות" אפשר לקבל באתר של האגף לתרבות תורנית באינטרנט:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Toranit/Pirsumim/SfarimKalatot/history>
או בפניה בפקס 02-5601370

ב. ספרים חדשים:

היחידות הדתיות ב"הגנה" ובפלמ"ח, מאת ד"ר מרדכי פרידמן	מ.ק. 01.102	244 עמודים	76 ש"ח
הרב משה בן מימון: הגיונות – אמרות – שרטוטים, בעריכת ד"ר אריה סטריקובסקי	מ.ק. 01.103	36 עמודים	20 ש"ח
מורה נבוכי הנפש: היבטים חינוכיים להיגינה של הנפש במשנת הרמב"ם, מאת הרב ד"ר אליהו אביעד	מ.ק. 01.104	383 עמודים	50 ש"ח

פרטים נוספים על הספרים אפשר לקבל באתר של האגף לתרבות תורנית באינטרנט:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Toranit/Pirsumim/SfarimKalatot/EretzIsrael/HayechidotHadatiyot.htm>

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Toranit/Pirsumim/SfarimKalatot/Machshevet/RambamChoveret.htm>

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Toranit/Pirsumim/SfarimKalatot/Machshevet/MorehNevucheiHanefesh.htm>

או בפניה בפקס 02-5601370

דרכי רכישה

פרסומי האגף – כשאר פרסומי משרד החינוך, התרבות והספורט – נמכרים על-ידי חברת "ספר לכל".

הזמנות יש להפנות בכתב אל:

"ספר לכל"

רח' הבנאי 32

אזור התעשייה

חולון 58856

יש לציין את שם הפרסום ואת מספרו הקטלוגי (חשוב מאוד!) ולצרף המחאה לפקודת "ספר לכל" בהתאם למחיר הנקוב ליד כל פריט.

נוסף לכך יש להוסיף 15 שקלים דמי משלוח.

המזמין יותר מעשרה פריטים פטור מדמי משלוח.

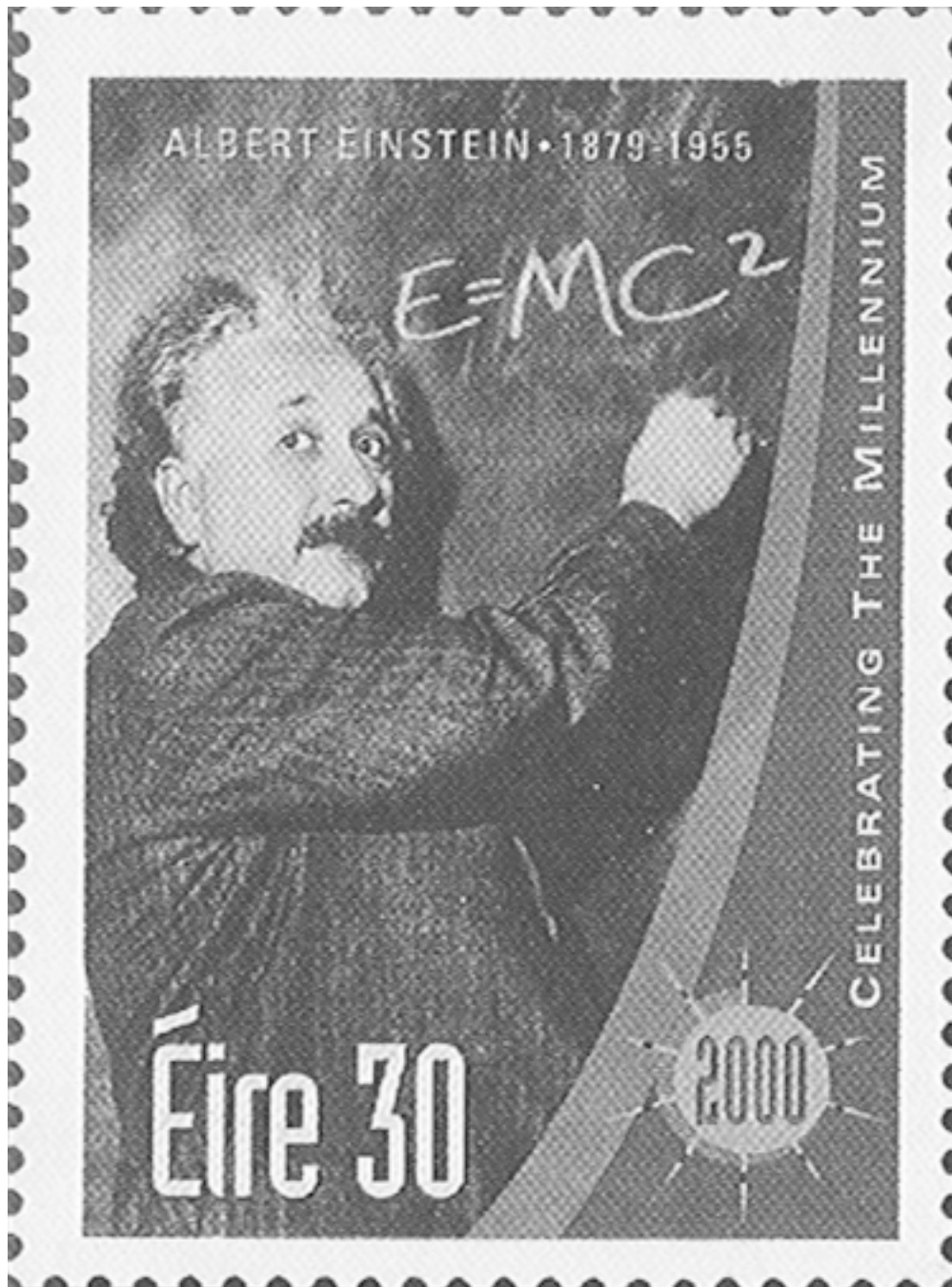
לברורים בעניין רכישה ישירה נא להתקשר אל חברת "ספר לכל"

לטלפון: 03-5580111 או לפקס: 03-5588330

לברורים בעניין קניה בחנויות, ראו באתרנו באינטרנט, בכתובת:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Toranit/Pirsumim/KtovotHafatzah.htm>

או בפניה בפקס 02-5601370

זסט הוראה - זוז שז אירלנד 2000